

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՓԿԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՆԿԱԽ ԵՎ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ԴԱՏԱԿԱՆ ՍԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆ 2

ԱՆԱՀԻՏ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԵՎ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ 10

ՆԵՒԼԻ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

XIX ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՄՏԱԾՈՂՆԵՐԸ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՅՏՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 20

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՊԵՏՐՈՍ ՍԱՐՏԻՐՈՅԱՆ

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԻ ՆՊԱՏԱԿ 28

ՆԱՐԵԿ ԲԵՂԱՐՅԱՆ

ՄԵՂՔԻ ՁԵՎԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ ԾԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ (ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ 242-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ) ՀԱՆՑԱԿԱԶՄՈՒՄ 38

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АНДРАНИК РАШИДЯН

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СВЕТЕ ПРОЕКТА НОВОГО УК РА 46

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍՅՈՒՉԱՆՆԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՊԱՐՏԱԳԻՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ 54

ԱՆՆԱ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԹԱՄԱՐԱ ՍԱՐՏԻՐՈՅԱՆ

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ՕՊՅԻՈՆՆԵՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 64

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՎԱՅԵ ԵՆՓԻԲՐՅԱՆ

ԴԵՊՔԻ ՏԵՂԻ ՁՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱՅԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՏՈՒՄ 74

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 82

RESUME 128

Գազիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր

ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՆԿԱՍ ԵՎ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՂԱՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ԱՆՀՐԱԺԵՆՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անցյալ դարի 90-ական թվականների կեսերից մեզանում ծնունդ առած դատաիրավական բարեփոխումները, կարծես թե, անվերջանալի են և հիշեցնում են անտիկ դարաշրջանի մտածող Պլիբիուսի պետական ձևերի «շրջապտույտի» մասին հայեցակարգը: Այսպես, դեռևս 1995 թվականի հուլիսի 5-ին համաժողովրդական հանրաքվեով ընդունված ՀՀ Սահմանադրությունն իրավական հիմք ստեղծեց մեզանում նոր դատական իշխանության մարմինների համակարգի կազմավորման համար: Ի տարբերություն խորհրդային ժամանակաշրջանից ժառանգած նախկին երկաստիճան դատական համակարգի՝ ձևավորվեց իրավական պետականությանը հարիր եռաստիճան դատական համակարգ՝ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարաններ, վերաքննիչ դատարաններ և վճռաբեկ դատարան: Ստեղծվեց նաև սահմանադրական վերահսկողության և սահմանադրական արդարադատության մարմին՝ Սահմանադրական դատարան: Սակայն իրականացված դատաիրավական բարեփոխումների առաջին փուլը՝ 1995-2005թթ. իր որոշակի դրական ձեռքբերումներով հանդերձ, այդուհանդերձ, վերջնականապես չկայացավ անկախ և ինք-

նավար դատական իշխանության մարմինների համակարգը: Այդ պատճառով հարկ եղավ սկսել հերթական, թվով երկրորդ դատաիրավական բարեփոխումները, որի հիմքերը դրվեցին 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին իրականացված ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններով: Իրականացված բարեփոխումների արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հռչակվեց Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյան (բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից), որն, իրականացնելով արդարադատություն, կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը (Սահմանադրության 92-րդ հոդված): Բարեփոխումների ժամանակահատվածում ընդունվեցին և համակարգվեցին մի շարք հիմնարար բնույթի օրենսդրական ակտեր (օրինակ՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք), կատարվեցին բազմաթիվ օրենսդրական փոփոխություններ և լրացումներ, որոնք վերաբերում էին դատական իշխանության և դատական համակարգի հետ կապված գանազան կողմերին (ստեղծվեցին մասնագիտացված՝ քրեական և քաղաքացիական դատարաններ, ձևավորվեց վարչական դատարանը, վերականգնվեց Արդարադատության

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

խորհուրդը և փոխվեց գործունեության կարգը, կազմավորվեց դատական դեպարտամենտը, ստեղծվեց դատական դպրոցը և այլն):

Այդ փուլի հիմնական նպատակն էր դատաիրավական բարեփոխումների իրականացմամբ ապահովել դատական իշխանության անկախությունը և արդարադատության արդյունավետությունը: Սակայն, ինչպես ժամանակը ցույց տվեց, իրականացված բարեփոխումներն իրենց ցանկալի արդյունքը չունեցան, մասնավորապես՝ մասնագիտացված քրեական և քաղաքացիական դատարանների գերծանրաբեռնված աշխատանքը բացասաբար ազդեց արդարադատության արդյունավետության վրա (խախտվել էին արդար դատաքննության և դատական քննության մատչելիության սկզբունքները, գործերի քննության ողջամիտ ժամկետը և այլն) և, ըստ էության, ի չիք դարձան դատաիրավական «բարեփոխումները»:

Այս ամենը հաշվի առնելով՝ 2012 թվականի հունիսի 30-ին ՀՀ Նախագահը կարգադրություն ստորագրեց «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին»:¹

Նշված ծրագրի հիմնական նպատակը Հայաստանի Հանրապետությունում ժամանակակից իրավական պետության չափանիշներին համապատասխանող իրավական համակարգի և դատական իշխանության ապահովումն է, որը ենթադրում է իրականացնել հետևյալ անհրաժեշտ միջոցառումները.

1. արդար, արդյունավետ և հանրության առջև հաշվետու դատական իշխանության ապահովում.

2. քրեական արդարադատության և քրեական պատիժների համակարգի արդյունավետության բարձրացում.

3. վարչական արդարադատության և վարչական վարույթի արդյունավետության բարձրացում.

4. քաղաքացիական արդարադատության արդյունավետության բարձրացում և քաղաքացիական օրենսդրության կատարելագործում.

5. դատավարական գործառնությունների իրականացման արդյունավետության բարձրացում:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել նվազագույն երկու հիմնական նպատակ, որին ուղղված են «երրորդ սերնդի» դատաիրավական բարեփոխումները.

ա) Շուտափույթ շտկել երկրորդ փուլում թույլ տրված սխալները (արդեն վերացվել են մասնագիտացված քրեական և քաղաքացիական դատարանները, վերականգնվել է վճռաբեկ դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնող (բացի սահմանադրական արդարադատությունից) բարձրագույն դատական ատյանի և օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովող մարմնի գործունեության ոլորտը և իրավագործությունը², ինչպես նաև կատարվել են փոփոխություններ Դատական օրենսգրքում, ՀՀ քրեական օրենսգրքում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում և այլ օրենսդրական ակտերում):

բ) Վերջապես իր տրամաբանական ավարտին հասցնել անկախ և ինքնավար դատական իշխանության մարմինների համակարգի կայացու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

մը, որը կրկնէր իրավական պետութեան էութիւնը եւ քաղաքացիական հասարակութեան շահերը:

«Երբորդ սերնդի» դատաիրավական բարեփոխումներն արդեն իսկ օբյեկտիվ անհրաժեշտութիւն են, որոնք ուղղված են դատական իշխանութեան անկախ ու արդիւնաւետ արդարադատութեան համակարգի հաստատմանը, մարդու իրավունքների երաշխավորված պաշտպանութեանը, իրավաօրինականութեան ապահովմանը եւ ողջ իրավական համակարգի կատարելագործմանը: Վերլուծելով 2007-2012 թվականների դատական գործունեության հիմնական ասպեկտները՝ կարելի է հանգել հետևյալ հետևությունների:

ա) դեռևս դատարանները լիովին ձեռքագատված չեն դատախազական եւ քննչական մարմինների ազդեցությունից՝ օբյեկտիվ եւ սուբյեկտիվ պատճառներով:

բ) վերոնշյալ հանգամանքը, ըստ էության, նենգափոխում է դատարանի՝ իբրև արդարությունը մարմնավորողի դերն ու նշանակությունը՝ հանգեցնելով արդարադատության եւ դատարանի նկատմամբ հասարակության վստահության նվազեցմանը:

գ) նշված թերությունները վերացնելու նպատակով, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է արմատական փոփոխության ենթարկել դատական իշխանությունը կողմերի իրավագիտակցությունը՝ նորովի իմաստավորելու համար արդարադատության վերաբերյալ միջազգային չափանիշների եւ ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների անվերապահ իրականացումը:

Արդարադատության իրականացումը պետական իշխանութեան

կարևոր գործառնություն է եւ միտված է ապահովելու քաղաքացիական հասարակութեան յուրաքանչյուր անդամի իրավունքների եւ ազատությունների երաշխավորված պաշտպանությունը: ՀՀ Սահմանադրութեան 18-րդ հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների եւ ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանութեան արդիւնաւետ միջոցների իրավունք»:

Որքան էլ ամրագրվի դատական պաշտպանութեան սահմանադրական իրավունքը, միևնույն է, այն իրական կյանքում արդիւնաւետ եւ լիարժեք չի կարող կենսագործվել, եթե ազգային իրավական համակարգում գործունե երաշխիքներ չնախատեսվեն արդարադատութեան իրականացման, այսինքն՝ արդարացի դատաքննութեան համար³: «Մարդու իրավունքների եւ հիմնարար ազատությունների պաշտպանութեան մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում է արդարացի դատական քննութեան իրավունքի իրականացման երաշխիքները: Նշված հոդվածի բովանդակութեան հիմքում ընկած են արդարացիութեան գաղափարի վերաբերյալ իրավունքի փիլիսոփայութեան եվրոպական եւ ամերիկյան գիտնականների իրավաբանական մտածողութեան համապատասխան դրույթները: Հայաստանի Հանրապետութեանը՝ 2002 թվականին վավերացնելով նշված կոնվենցիան, պարտավորվել է ոչ միայն իմպլեմենտացիայի ենթարկել կոնվենցիայի դրույթներն ազգային օրենսդրութեան մեջ, այլև ազգային դատական պրակտիկան համապա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

տասխանեցնել կոնվենցիայում ամրագրված և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում ձևավորված դրույթներին: Սակայն Եվրոպական կոնվենցիայի դրույթների և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումների լիարժեք համապատասխանության ապահովման համար անհրաժեշտ է հավաստել ոչ միայն ազգային օրենսդրության համակարգում, այլ նաև դատական պրակտիկայում դրանց անխափան իրագործումը: Հետևաբար հասարակության յուրաքանչյուր անդամի դատական պաշտպանության իրավունքի կենսագործման կարևոր նախապայմաններից է արդարացի քննության իրավունքի և դրա իրականացման համար իրական երաշխիքների ապահովումը: ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացրած մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»: Արդար դատաքննության իրավունքը ենթադրում է հասկանալի, թափանցիկ, մատչելի, կանխատեսելի և արդյունավետ դատական իշխանության մարմինների համակարգ: Արդար դատաքննության իրավունքն ընդգրկում է այնպիսի բաղադրատարրեր, ինչպիսիք են՝ իրավական օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անկողմնակալ դատարանը, գործի քն-

նության ողջամիտ ժամկետի պահպանումը, հրապարակային դատաքննության իրավունքը, կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունը, անմեղության կանխավարկածը, իրավաբանական օգնության և պաշտպանության իրավունքը և այլն:

Իրավական պետությունում դատական մարմինների ողջ համակարգի առյուծկշիռը պետք է մատչելի լինեն յուրաքանչյուրի համար՝ խախտված իրավունքները պաշտպանելու ակնկալիքով: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը վկայում է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը (արդարացի դատաքննության իրավունքը) չի պարտավորեցնում անդամ պետություններին օրենսդրությամբ կազմավորել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, սակայն, երբ նման դատարանները պետության իրավական համակարգում գործում են, ապա 6-րդ հոդվածի պահանջը պետք է պահպանվի, որպեսզի ապահովվի արդարադատության մատչելիությունը և խախտված իրավունքների դատական երաշխավորված պաշտպանությունը: Այս առիթով ինչպես նշում է վերաքննիչ դատարանի դատավոր, պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանը. «Չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում 2009 թվականի մարտի 1-ից դատավարության մասնակիցներին իրավունք է վերապահվել բերել վճռաբեկ բողոքներ՝ դատարանի մատչելիության և դատական ակտի վերանայման իրավունքի արդյունավետ իրականացման հարցը, այնուամենայնիվ, պատ-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

շան կարգով չլուծվեց, քանի որ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու կամ ընդունելու մասին դատավարական օրենսգրքերում նոր նորմեր նախատեսվեցին, որոնց հետևանքով, բերված բողոքների շուրջ 95%-ը վարույթ չի ընդունվում»⁴

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ դատական պաշտպանության (մատչելիության) իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել իրավունքի ուժով, և հետևաբար, սահմանափակման արդյունքում չպետք է անտեսվեն իրավաչափության պայմանները: Մինչդեռ, ինչպես իրավագիտորեն նկատում է պրոֆեսոր Ս.Ավետիսյանը. «Դատարանի մատչելիությունը սահմանափակելիս, ՀՀ վճռաբեկ դատարանին բողոքի հիմքերի գնահատման ազատության փոխարեն վերապահվել է անսահմանափակ հայեցողության լիազորություն, ինչը չի նպաստում Հայաստանի բարձրագույն դատական ատյանին գործող օրենսդրության շրջանակներում դիտելու դատական պաշտպանության (վերանայման իրավունքի) արդյունավետ մարմին»⁵:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ «օրենքով սահմանված կարգով» արդարադատություն իրականացնելը նշանակում է՝ իրավական պետությունում արդարադատության մատչելիության սկզբունքը չպետք է պայմանավորված լինի իրավակիրառ մարմնի հայեցողությունից⁶, քանի որ վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելու օրենսդրական սահմանափակումները վնաս են հասցնում արդարադատության մատչելիության իրավունքի բովան-

դակությանը:

Դատական իշխանության անկախության ամրապնդման և հեղինակության բարձրացման համար անհրաժեշտ նախապայմաններից է նաև դատական ակտերի իրավագործության (իրավաբանական ուժի) հետ կապված հիմնախնդրի պարզաբանումը: Այս կապակցությամբ նշենք, որ վաղուց արդեն իրավաբանական գրականության մեջ լայն տարածում է ստացել այն տեսակետը, որի համաձայն՝ դատական իրավաստեղծ գործունեությունը դատական իշխանության մարմինների գործառնություններից մեկն է⁷: Ճանաչված գիտնական Ս.Ս. Ալեքսեևի կարծիքով «Ջարգացած ժողովրդավարական երկրների փորձը (և ոչ միայն անգլո-ամերիկյան երկրների) վկայում է, որ հասարակությունում իրավական զարգացման բարձր մակարդակի կարելի է հասնել այն ժամանակ, երբ դատարանը, հենվելով Մահմանադրության, օրենքների, մարդու իրավունքների հանրաճանաչ իրավունքների վրա, ստեղծում է իրավունք: Այդ պատճառով դատական ատյանների որոշումներին դատական նախադեպի ուժ տալը հասունացած պահանջ է և արդարացված է»⁸:

Ուսումնասիրելով արտասահմանյան փորձը, ինչպես նաև վերլուծելով մասնագիտական գրականության մեջ առկա տեսակետները⁹, գտնում ենք, որ իրավական պետությունում դատական իշխանությունը հանդես գալով որպես պետական իշխանության առանձին և ինքնուրույն ճյուղ, օժտված լինելով բացառիկ դատազորությամբ և լիիրավությամբ, հետևաբար նրա անկապտելի հատկանիշներից մեկը պետք է ճանաչեն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

նաև իրավաստեղծ գործունեությունը, երբ դատարանն իրավունքի բացերի առկայության դեպքում լուծում է կոնկրետ սոցիալական վեճերը, վճռում է նորմատիվ իրավական ակտերի սահմանադրականության հարցերը՝ ելնելով իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից, գիտական դոկտրինից, արդարության և բանականության պահանջներից: Այս կապակցությամբ համամիտ ենք Ա.Ղամբարյանի, մեր կարծիքով, չափազանց համարձակ, սակայն իրավաբանական մտածողությունից բխող տեսակետի հետ, ըստ որի. «Դատավորը՝ որպես արժեհամակարգ ձևավորող սուբյեկտ, իրավասու է սահմանադրական տեքստից վերհանել այնպիսի արժեքներ, որոնք թեև ուղղակի ամրագրված չեն Սահմանադրության մեջ, սակայն այդ արժեքները բխում են տվյալ հասարակության սահմանադրական գաղափարախոսությունից: Ավելին, դատավորը երբեմն իրավասու է, դուրս գալով իր երկրի իրավական համակարգի շրջանակներից, ներմուծել այնպիսի հիմնարար արժեքներ, որոնք բացակայում են տվյալ երկրի իրավական համակարգում, սակայն նման արժեքները ճանաչված են միջազգային իրավական համակարգում կամ իրավական հարուստ ավանդույթներ ունեցող այլ պետություններում ձևավորված կայուն իրավական պրակտիկայում»¹⁰:

Այս առումով, գտնում ենք, որ մեզանում ընթացող դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում դատական իրավաստեղծ իրավագործության պաշտոնական-օրենսդրական ամրագրումը ոչ միայն կբարձրացնի դատական իշխանության հեղինակությունը, այլև էապես կբարե-

լավի դատական ակտերի կատարման գործընթացը:

Ինչ խոսք, ընդհանուր իրավասության դատարանների իրավաստեղծ գործունեությունը (եթե այն պաշտոնապես ճանաչվի) կկրի ենթաօրենսդրական բնույթ, այսինքն՝ կստորադասվի օրենսդրական գործունեությանը, ինչը նաև կկաշկանդի դատական իրավաստեղծության սահմանները և դրանով իսկ կփարատի այն մտավախությունը, որ ավանդաբար արտահայտում են պոզիտիվիստները և, ընդհանրապես՝ դատական նախադեպի ընդունման հակառակորդները:

Այսպիսով՝ դատական իրավաստեղծ գործունեության պաշտոնական ճանաչման և դատական գործի ելքի կանխատեսման հնարավորությունն ուղղակիորեն կնպաստի դատական իշխանության հեղինակության բարձրացմանը և անկախ դատական իշխանության կայացմանը, առանց որի անհնար է իրավական պետության կառուցումը և քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը: Դատական նախադեպը հնարավորություն է տալիս անձանց կանխատեսելու գործի ելքը դրա կոնկրետության շնորհիվ: Ճշմարիտ է նաև, որ օրենքը նույնպես հնարավորություն է տալիս կանխատեսելու գործի հնարավոր ելքը, սակայն, անվիճելի է, որ օրենքներում դատական նախադեպի համեմատ արտացոլվում են առավել ընդհանուր բնույթի վերացական նորմեր: Այս առումով տեսության մեջ նշվում է, որ ոչ բավարար չափով վերացական նորմերը չեն կարող ստեղծել երաշխիքներ ընդդեմ մարդու իրավունքների անհարկի սահմանափակումների,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ապահովել գործով ճշմարտության բացահայտումը և քրեական դատավարության այլ խնդիրների իրականացումը¹¹: Հետևաբար դատական նախադեպն իր կոնկրետության շնորհիվ հնարավորություն է տալիս կանխատեսել ինչպես գործի քննության հնարավոր ելքը, այնպես էլ գործող օրենսդրական նորմերն առավել կոնկրետացնելու շնորհիվ ստեղծում է դատական ակտերի հիմնավորվածության և օրինականության ապահովման գործուն երաշխիքներ¹²:

Վերոնշյալածից կարելի է հետևություն անել, որ իրավական պետության դատական իշխանությունը ոչ միայն «օրենքի լեզուն է», այլև «կենդանի իրավունքի» ստեղծողը, որի շնորհիվ վերացվում են իրավունքի բացերը, համահարթվում են իրավական հակասությունները, պարզվում են իրավական անորոշությունները, այլև իրավաստեղծ գործունեության շնորհիվ ապահովվում են դատական միասնական քաղաքականության իրականացումը և ազգային իրավական համակարգի հետագա զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության մարմինների վերջին տարիների գործունեության մոնիթորինգը՝ միջազգային չափանիշների տեսանկյունից, հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ մինչ այժմ իրականացրած դատաիրավական բարեփոխումները դեռևս էական և ցանկալի արդյունքի չեն հասել, հատկապես մարդու իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրականացման ոլորտում: Այս պարագայում որպես միջազգային իրավունքի չափանիշներ ներկայանում են դատավորների անկախու-

թյունը, անաչառությունը, գործիմացությունը, իրականացվող արդարադատության արդյունավետության աստիճանը և որակը, դատագործությունը, դատական ակտերի իրավաբանական ուժը և դրանց անխափան իրականացման արդյունավետ եղանակները, արդարադատության թափանցիկությունը, մատչելիությունը և հրապարակայնությունը, դատական իշխանության հեղինակությունը և հասարակության կողմից վստահության մակարդակը և այլն: Այս առումով, հասարակական իրավագիտակցության մեջ դատական համակարգի նկատմամբ հեղինակության և վստահության բարձրացման նպատակով անհրաժեշտ է նախապայմաններ ստեղծել դատական գործունեության հրապարակայնության մակարդակի բարձրացման համար: Դրա համար անհրաժեշտ է ընդլայնել դատական ակտերի ինտերնետային կայքը և ապահովել դատական որոշումների ժողովածուների պարբերաբար և շարունակական հրատարակումը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել նաև, որ դատական իշխանության անաչառության և անկախության ապահովումը Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության իրագործման հիմնական երաշխիքներից մեկն է: ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության համաձայն (հաստատվել է ՀՀ նախագահի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի հրամանագրով)¹³ դատաիրավական համակարգի նկատմամբ վստահության պակասը ներքին սպառնալիքներից մեկն է, իսկ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոչ լիարժեք ձևավորումը, ինչպես նաև բարեփոխումների ձգձգու-

մը կամ ձախողումն անմիջական սպառնալիքներ են ազգային անվտանգութեանը¹⁴:

Ազգային դատական իշխանութեան անկախութեան, անաշտութեան, արդարադատութեան արդյունավետ գործունեութեան, ինչպէս նաև դատական մարմինների բնականոն գործառնութեան իրականացման ապահովման համար անհրաժեշտ է ոչ միայն ամրապնդել

դատական իշխանութեան մարմինների տեղը և դերն իշխանութեան համակարգում, այլև բարձրացնել հասարակութեան հանդեպ վստահութեան և հեղինակութեան մակարդակը, դրանով իսկ կապահովվի դատական իշխանութեան սոցիալական լեգիտիմիտիւնը և ազգային իրավական համակարգի առաջընթաց զարգացումը:

1. Հայաստանի Հանրապետութեան պաշտոնական տեղեկագիր, N33 (907), 11 Հուլիսի 2012թ., էջ 13-84:

2. **Ղանբարյան Ա.** Հայաստանի Հանրապետութեան վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկութիւնները քրեական դատավարութիւնում: Երևան, 2007թ.:

3. **Խաչատրյան Մ.Գ.** Արդարացի դատական քննութեան իրավունք: Երևան, 2004, էջ 8-9:

4. **Ավետիսյան Ս.** Հայաստանի Հանրապետութեան դատական համակարգի և քրեական դատավարութեան զարգացման հիմնախնդիրները: Երևան, 2010, էջ 6-9:

5. **Ավետիսյան Ս.,** նշված աշխատ., էջ 7:

6. **Էրսթեր Մոուրրեյ** Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա. Գործեր և նյութեր: Երևան, 2010, էջ 355-490:

7. **Մարչենկո Մ.Ն.** Судебное право творчество и судебное право. М., 2007, с. 7-84, 395-444.

8. **Алексеев С.С.** Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи. М., Статут. 2000, с. 115-133.

9. Судебная практика как источник права // **Лившиц Р.З., Жуйков**

В.Н., Иванов С.А. и др. Институт государства и права РАН. М., 1997; **Лившиц Р.З.** Судебная практика как источник права // Там же, с. 3-15; **Жуйков В.М.** К вопросу о судебной практике как источник права // Там же, с. 16-23; **Иванов С.А.** Судебные постановления как источник трудового права // Там же, с. 24-33.

10. **Ղանբարյան Ա.** Դատական քաղաքականութեան մեթոդաբանական հիմնախնդիրները: Երևան 2011, էջ 52:

11. **Зорькин В.Д.** Верховенство права и конституционное правосудие.- В кн.: Наш трудный путь к праву: Материалы философско-правовых чтений памяти академика В.С. Нерсесянца. Сост. В.Г. Графский. М., 2006, с. 12-34.

12. **Մկրտչյան Ա.Ե.** Судебный прецедент в гражданском праве России и Армении. Ереван, 2011, с. 6-23.

13. Հայաստանի Հանրապետութեան պաշտոնական տեղեկագիր, N11 (535) 15 փետրվարի 2007թ. («ՀՀ ազգային անվտանգութեան ռազմավարութիւնը հաստատելու մասին» ՀՀ նախագահի ՆՀ-37-Ն հրամանագիրը), էջ 9-29:

14. Նույն տեղը:

Անահիտ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԵՎ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ

Նախարարության (մինիստրության) ներքին կառուցվածքը և իրավասությունը սահմանվում է, որպես կանոն, դրանց վերաբերյալ կանոնադրությամբ, որոնք հաստատում է նախագահը կամ կառավարությունը՝ կախված պետական կառավարման ձևից: Սակայն Առաջին հանրապետության արդարադատության նախարարությունն իր կազմակերպման հարաբերությունների ու իրավասության իրավական ամրագրման հարցում յուրահատուկ էր: Արդարադատության նախարարության ընդհանուր կարգավիճակը և իրավասությունը, նույնիսկ կենտրոնական ապարատի ներքին կառուցվածքը և հատկապես «տեղական» կոչված համակարգային օղակների իրավական կարգավիճակն ու կառուցվածքը կարգավորվում էին օրենքով: Այդ առանձնահատկությունն Առաջին հանրապետության իրավական համակարգը ժառանգել էր Ռուսական Կայսրության օրենսդրությունից, որը բավականին մանրամասն իրավական կարգավորման էր ենթարկում կենտրոնական պետական կառավարման մարմինների կազմակերպման և գործունեության հարաբերությունները:

Նախարարությունների կազմա-

կերպման, կառուցվածքի և գործունեության ընդհանուր սկզբունքները սահմանվում էին 1811թ. ընդունված «Общая учреждения министерств» օրենքով¹: Այդ ակտը նախարարության կառուցվածքում առանձնացնում էր նախարարին, նրա օգնականներին, նախարարության գրասենյակը (դեպարտամենտը կամ դեպարտամենտները), գլխավոր վարչությունները, վարչությունները, բաժինները, բաժանմունքները, սեղանները: Հատուկ կազմակերպական ձև էր նախարարության կամ նախարարի խորհուրդը՝ որպես խորհրդակցական-խորհրդատվական մարմին: Բացի ընդհանուր օրենքից, յուրաքանչյուր նախարարություն ուներ իր յուրահատկություններին համապատասխան իրավակարգավորում սահմանող հատուկ օրենք: Արդարադատության նախարարության համար այդպիսի իրավական ակտ էր «Учреждение министерства юстиций» օրենքը, որն ընդունվել էր 1864թ.²: 1895թ. այդ օրենքում կատարվեցին լրացումներ՝ բանտային վարչությունն արդարադատության նախարարության կառավարմանը հանձնելու կապակցությամբ:

Արդարադատության նախարարության կազմակերպման և գործու-

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նեութեան հարաբերութիւնները կարգավորող երկրորդ խմբի հիմնական աղբյուրներն Առաջին հանրապետութեան օրենսդիր մարմինների ընդունած օրենքներն էին, որոնցով տեղայնացվում կամ կոնկրետացվում էին հանրապետութեան արդարադատութեան նախարարութեան կազմակերպման և գործունեութեան հարաբերութիւնների իրավական կարգավորումները: Այդպիսի աղբյուրներից էին հատկապէս օրենսդրական կարգով հաստատված նախարարութեան բյուջետային «Նախահաշիվները և հաստիքացուցակները», որոնց հիման վրա ստեղծվում և գործում էին նախարարութեան ներքին կառուցվածքային օղակները: Բացի այդ, հանրապետութեան օրենսդիր մարմիններն ընդունել են նաև հատուկ օրենքներ, որոնցով հիմնադրվում էին նախարարութեան առանձին կենտրոնական և «տեղական» կոչված կառուցվածքային ստորաբաժանումները և հիմնարկութիւնները:

Վերը նշված «ուչրեժդենիաները» և հանրապետական օրենքները կարգավորում էին արդարադատութեան նախարարութեան գլխավորապէս կազմակերպական հարաբերութիւնները: Սակայն արդարադատութեան նախարարի՝ որպէս դատախազական հսկողութեան ղեկավարի, դատարանների վրա ընդհանուր հսկողութիւն իրականացնող սուբյեկտի իրավասութեան հետ կապված հարաբերութիւնները կարգավորվում էին նաև դատարանակազմական և, այսպէս կոչված, վարույթային օրենսդրական ակտերով: Դրանցից հատկապէս կարևորներն էին կայսերական հետևյալ օրենքները՝ հանրապե-

տութեան օրենսդիր մարմինների կատարած փոփոխութիւններով հանդերձ. ա) «Դատական հաստատութիւնների կանոնադրութիւնը» (Учреждение судебных установлений), կարգավորում էր դատարանակազմութեան, դատախազական հսկողութեան, դատական պրիստավների, երդվյալ հավատարմատարութեան, նոտարիատի կազմակերպման հարաբերութիւնները, բ) «Քրեական դատավարութեան կանոնադրութիւնը», գ) «Քաղաքացիական դատավարութեան կանոնադրութիւնը»:

Արդարադատութեան նախարարութեան կազմակերպման հիմքում ընկած էր միանձնյա կառավարման սկզբունքը և դրա գլուխ կանգնած էր նախարարը, որը միաժամանակ նաև Հանրապետութեան գլխավոր դատախազն էր³: Արդարադատութեան նախարարի իրավունքներն ու պարտականութիւնները որպէս գլխավոր դատախազ և նրա իշխանութեան սահմանները դատախազական հսկողութեան գծով սահմանված էին օրենսդրությամբ⁴:

Արդարադատութեան նախարարութիւնն իր կենտրոնական ապարատով, ինչպէս նաև իր «տեղական» կոչված կառուցվածքային օղակներով՝ դատախազական հսկողութեան համակարգը, նախաքննութեան մարմինները, նոտարները, կազմում էին միասնական գերատեսչութիւն, որի գլուխ կանգնած էր արդարադատութեան նախարարը: Այդ գերատեսչութիւնն օժտված էր իրեն հատուկ կառավարչական կարգերով, բյուջեով, պաշտոնյաների կազմով: Ժամանակի իրավական եզրույթաբանութիւնը

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դատական համակարգի համապատասխան օղակները՝ վճռաբեկ դատարանը, վերաքննիչ դատարանը, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյան համարվող շրջանային դատարանները և հաշտարար դատարանները ևս համարում էր արդարադատության նախարարության գերատեսչության բաղադրատարր, դրանց նկատմամբ կիրառելով «տեղական մարմին» եզրույթը: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ «տեղական» եզրույթի կիրառումը դատական մարմինների նկատմամբ պայմանական հասկացություն էր, քանի որ իրավական կարգավորումը խարսխված էր «իշխանությունների բաժանման» և «արդարադատության իրականացումը բացառապէս դատարանների կողմից սկզբունքների» վրա: «Տեղական» եզրույթի կիրառումը դատարանների համար տեղին էր այնքանով, որքանով դատական մարմինները մտնում էին արդարադատության նախարարության բյուջետային համակարգի մեջ: Ճիշտ է, իր կառավարմանը հանձնված գերատեսչության մեջ նախարարին էր պատկանում ամբողջ իշխանությունը, սակայն այդ իշխանությունն իր բնույթով միայն «գործադիր-կարգադրիչ ու ենթաօրենսդրական իշխանություն» էր,⁵ կառուցված արդարադատության հիմնարար սկզբունքներով՝ դատավորների անկախությունը և անփոփոխելիությունը:

Արդարադատության նախարարը նշանակվում էր օրենսդիր մարմնի կողմից ընտրված վարչապետի կողմից: Վարչապետը, կատարելով նախարարի նշանակում, այդ մասին հայտնում էր օրենսդիր մարմնին ի գիտություն: Նախարարը կառավարության անդամ էր:

րության անդամ էր:

Հայաստանի առաջին հանրապետության գոյության ողջ ժամանակաշրջանում որպէս արդարադատության նախարարներ կամ պաշտոնակատարներ հերթականորեն պաշտոնավարել են մի քանի անձ, և ամեն անգամ կառավարության փոփոխությունը հանձինս վարչապետի հանգեցնում էր նաև նախարարների փոփոխության: Առաջին հանրապետության արդարադատության նախարարներ են եղել՝

1) Խ. Կարճիկյանը, ով պաշտոնավարել է 1918թ. հուլիսի 24-ից մինչև 28-ը: Առաջին կառավարության կազմում Խ. Կարճիկյանը ֆինանսների նախարարն էր, սակայն վարչապետի հանձնարարությամբ ժամանակավորապէս կատարում էր նաև արդարադատության նախարարի լիազորությունները⁶:

2) Գ. Տեր-Պետրոսյանը, ով պաշտոնավարել է 1918թ. հուլիսի 28-ից մինչև նոյեմբերի 4-ը⁷: Սինչև արդարադատության նախարար նշանակվելը նա Երևանում գործող երդվյալ հավատարմատար էր, որևէ կուսակցության չէր անդամակցում:

3) Ս. Հարությունյանը, ով պաշտոնավարել է 1918թ. նոյեմբերի 4-ից մինչև 1919թ. հունիսի 25-ը⁸: Ս. Հարությունյանը մասնագիտությամբ իրավաբան էր և Հայ ժողովրդական կուսակցության անդամ: Հրավիրվել էր Թիֆլիսից կոալիցիոն կառավարությունում՝ ըստ կոալիցիոն համաձայնության արդարադատության նախարարի պաշտոնը վարելու համար: 1919թ. ապրիլի 19-ից մինչև հունիսի 10-ը նախարարի օգնական Հ. Չմշկյանն արդարադատության նախարարի տեղապահն էր, իսկ նախարար

րը գտնվում էր Թիֆլիսում⁹:

4) Հ. Չմշկյանը, ով պաշտոնավարել է 1919թ. հունիսի 27-ից մինչև օգոստոսի 8-ը¹⁰: Մասնագիտությամբ իրավաբան էր, մինչ նախարար նշանակվելն աշխատում էր որպէս արդարադատության նախարարի օգնական: Նախարար նշանակվեց Հայ հեղափոխական դաշնակցության և Հայ ժողովրդական կուսակցության կոալիցիայի փլուզմամբ առաջացած կառավարական ճգնաժամի պայմաններում:

5) Ա. Գուլիսանդարյանը, ով պաշտոնավարել է 1919թ. օգոստոսի 12-ից մինչև օգոստոսի 31-ը: Մասնագիտությամբ իրավագետ էր, ՀՅԳ անդամ: Հայաստանի խորհրդարանի կողմից հաստատված կառավարությունում նա միաժամանակ ներքին գործերի նախարարն էր¹¹:

6) Հ. Ամիրխանյանը, որը պաշտոնավարել է 1919թ. սեպտեմբերի 1-ից մինչև 1920 թ. հունվարի 11-ը: Հ. Ամիրխանյանը նախարարությունը գլխավորում էր որպէս արդարադատության նախարարի պաշտոնակատար¹²:

7) Ա. Չիլինգարյանը, ով պաշտոնավարել է 1920թ. հունվարի 12-ից մինչև 1920 թ. մայիսի 5-ը¹³:

8) Ա. Գուլիսանդարյանը, ով պաշտոնավարել է 1920թ. մայիսի 5-ից մինչև օգոստոսի 3-ը: «Բյուրո կառավարության» կառուցվածքում նա միաժամանակ ֆինանսների նախարարն էր:

9) Ա. Չիլինգարյանը, ով պաշտոնավարել է 1920թ. օգոստոսի 6-ից մինչև նոյեմբերի 24-ը: Նշանակվեց Գյուլիսանդարյանի փոխարեն, սակայն ոչ թե որպէս նախարար, այլ արդարադատության նախարարի պաշ-

տոնակատար¹⁴:

10) Ա. Խոնդկարյանը, ով պաշտոնավարել է 1920թ. նոյեմբերի 24-ից մինչև դեկտեմբերի 2-ը¹⁵: «Բյուրո կառավարության» իրաժարականի կապակցությամբ ձևավորված երկրորդ կոալիցիոն կառավարությունում արդարադատության նախարարությունը հատկացվեց սոցիալիստ-հեղափոխականներին: Նորընտիր վարչապետ Ս. Վրացյանը նախարար նշանակեց այդ կուսակցության կարկառուն դեմքերից մեկին՝ Ա. Խոնդկարյանին:

Գործող օրենսդրության համաձայն՝ յուրաքանչյուր նախարար, անցնելով պաշտոնավարության, պետք է ունենար կամ նշանակվելուց հետո պետք է կազմեր ոլորտի կատարելագործման գործողությունների հիմնավոր ծրագիր¹⁶: Ծրագիրը պետք է պարունակեր այն առաջարկությունները և դրանց հիմնավորումները, որոնք նախարարն ի նկատի ուներ որպէս իրեն հանձնարարված ոլորտի հաջող և լավագույն կառավարման պայմաններ: Այդ նախարարներից և ոչ մեկն այդպիսի համակարգված ծրագիր չի մշակել և ներկայացրել կառավարությանը: Համեմայն դեպս, մեզ չի հաջողվել հանդիպել այդպիսի փաստաթղթերի: Եղած փաստաթղթերը, որ հանդիպում են արխիվում, ավելի շատ նման են հռչակագրային համառոտ հայտարարությունների: Օրինակ՝ արդարադատության նախարար Ս. Հարությունյանը, նշանակվելով նախարար, 1918թ. նոյեմբերի 8-ին արդարադատության նախարարության կառուցվածքի մեջ մտնող հիմնարկությունների ծառայողների առջև ելույթ է ունեցել ծրագրային հետևյալ ճառով,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

որն այնուհետև հրապարակվել է մամուլում. «... Մեր պետությունը դեռ մանուկ է. նրա ամրապնդման համար անհրաժեշտ է, որ մենք համերաշխ և խելացի գործենք, լավ ըմբռնելով, թե ինչպիսի մեծ պատասխանատվություն ենք կրում մենք երկրի և ժողովրդի առաջ: Պարոններ, մենք սկսում ենք գործել, չունենալով կանոնավոր գործող պետական ապարատ, և սկսում ենք մեր գործունեությունն այն ժամանակ, երբ բոլոր մինիստրները, որոնց թվում և մերը, պետք է ստեղծեն այդ ապարատը:

Մենք պետք է վարենք ստեղծագործական շինարար աշխատանք: Հայաստանի Հանրապետությունը շատ բանի պետք ունի, որպեսզի իր պետական կեանքը կանոնավորի, բայց առավել ևս նա պետք ունի այնպիսի հաստատությունների, որոնք մտցնեն իրավակարգ և օրինականություն, որոնց պակասությունն ազգաբնակչությունն ամենից ավելի է զգում և հասարակական կյանքն ամենից ավելի է վնասում:

Այս ուղղությամբ մեր դատարանական ճյուղը պետք է խաղա, ճիշտ է շատ դժվարին, բայց շատ պատվավոր դեր: Արդարադատության նպատակով ծառայող դատարանը պետք է բոլորին և յուրաքանչյուրին ներշնչի այն միտքը և ապացուցանի, որ բոլոր քաղաքացիները հավասար են օրենքի առաջ, անկախ նրանց դիրքից և ազդեցությունից: Եվ ոչ ոք չի կարող անպատիժ մնալ, եթե նա վնասել է ուրիշի անձնավորությանը, կյանքին և գույքին:

Մեր դատարանը ոչ միայն տեսականորեն, այլև կյանքի մեջ պիտի լինի արագ, խիստ, ողորմած և անկողմնապահ: Չեր ամեն մի վճիռը, որ դուք

կկայացնեք այս սկզբունքներով դեկավարվելով, կլինի օրինակելի և ուստի դաս և բարերար ազդեցություն կունենա ազգաբնակչության այն մասերի վրա, որոնք պատերազմի ընթացքում անբարոյականացել են:

... Իսկ ես իմ կողմից ամեն տեսակի միջոցներ ձեռք կառնեմ, որպեսզի ձեզ տրվի այն ամենը, ինչ-որ անհրաժեշտ են ձեր աշխատանքների հաջողության համար, վերացնելու այն խոչընդոտները, որոնք խանգարում են արդարադատության գործին:

Քրեական գործերի վերաբերմամբ իմ պահանջներս կլինեն ավելի ևս վճռական և կտրուկ: Քրեական գործերի առթիվ ես հայտնում եմ ձեզ իմ անձնական կարծիքս. մեղադրյալների և մեղավորների վերաբերմամբ օրենքը պիտի գործադրվի իր ամբողջ ուժով, որպեսզի հասարակությունն ազատվի այն վնասակար տարրերից, որոնք իրենց ոճիրներով երկիրը հասցրել են անիշխանական դրության: Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքին, որ մեզ մոտ չկան մի քանի դատական ատյաններ՝ դատաստանական պալատ, վճռաբեկ դատարան և սենատ, և այս հարցերով ամենից առաջ պիտի զբաղվեմ և կաշխատեմ ամենամոտ ապագայում անցկացնել պառլամենտում և կյանքում»¹⁷:

Վերը թվարկված արդարադատության նախարարներից կամ պաշտոնակատարներից, մեր կարծիքով, աչքի ընկնող դեմք էր Գ. Տեր-Պետրոսյանը, ով, 1918թ. հուլիսի 28-ին նշանակվելով նախարար, արդեն օգոստոսի սկզբին ուներ հանրապետության դատական համակարգի կառուցման, եղած դատարանների բարենորոգումների համալիր ծրագիր¹⁸:

Քանի որ արդարադատության

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նախարարութիւնը նախարարի գլխավորութեամբ Առաջին հանրապետութիւնում իրականացնում էր երկու գլխավոր գործառնայթ. առաջին՝ արդարադատութեան ոլորտի կենտրոնական գործադիր-կարգադրիչ կառավարման, երկրորդ՝ դատախազական հսկողութեան, ապա արդարադատութեան նախարարի կարգավիճակը ենթադրում էր երկու տեսակի լիազորութիւն՝ որպէս նախարար եւ որպէս հանրապետութեան գլխավոր դատախազ: Որպէս կառավարութեան անդամ՝ արդարադատութեան նախարարը գլխավորում էր գործադիր իշխանութեան կենտրոնական, ճյուղային իրավասութեան պետական կառույցը: Այս կարգավիճակում նախարարը միանձնյա, նշանակովի պետական պաշտոնյա էր, որի պաշտոնը քաղաքական հայեցողական էր: Բայց միաժամանակ արդարադատութեան նախարարը հանրապետութեան գլխավոր դատախազն էր, եւ որպէս դատախազական համակարգի միանձնյա ղեկավար, իրականացնում էր օրենքով գլխավոր դատախազին տրված բոլոր լիազորութիւնները:

Նախարարութեան որպէս պետական մարմնի ընդհանուր ղեկավարութիւնն իրականացնում է նախարարը՝ միանձնյա հիմքով: Նա անձնական պատասխանատվութիւն է կրում նախարարութեան վրա դրված խնդիրների եւ իր գործառնայթների կատարման համար, բաշխում է պարտականութիւններն իր տեղակալների միջեւ, սահմանում է նախարարութեան կառուցվածքային օղակների ղեկավարների պարտականութիւնները եւ որոշում է դրանց ղեկավարների պատասխանատվութիւնը,

իր իրավասութեան սահմաններում հրապարակում է հրամաններ, հրահանգներ եւ կարգադրութիւններ, տալիս է ցուցումներ եւ կազմակերպում է դրանց կատարման նկատմամբ վերահսկողութիւն¹⁹:

Արդարադատութեան նախարարը՝ որպէս գործադիր իշխանութեան կենտրոնական, ճյուղային իրավասութեան պետական կառույցի միանձնյա ղեկավար, իրականացնում էր օրենքով իր վրա դրված կարևորագույն խնդիրներ՝ դատական համակարգի կառավարումը (անձնական կազմի կառավարումը, դատական շինարարութեան հարցերի լուծումը) եւ դատական հիմնարկութիւնների գործունեութեան վրա, այսպէս կոչված, ընդհանուր հսկողութեան իրականացումը: Դատական գերատեսչութեան անձնական կազմի կառավարման ոլորտում արդարադատութեան նախարարի իրավունքներն այնքան էլ մեծ չէին: Հայաստանի խորհրդի 1918թ. դեկտեմբերի 6-ի «Դատական կանոնադրութեան մեջ մի քանի փոփոխութիւնների մասին» օրենքի²⁰ եւ Նախարարների խորհրդի կողմից 1919թ. հունիսի 25-ին ընդունված «Դատաստանական մասի պաշտոնատար անձանց նշանակման մասին» օրենքի²¹ համաձայն՝ նախարարը նշանակում եւ հեռացնում էր միայն դատադատախազական պաշտոնների թեկնածուներին²²: Սնացած բոլոր դատադատախազական եւ քննչական պաշտոնյաներին, այդ օրենքի համաձայն, նշանակում էր կամ օրենսդիրը (Հայաստանի խորհուրդը, այնուհետեւ՝ Հայաստանի պաշխմենտը) կամ Նախարարների խորհուրդը՝ յուրաքանչյուրն օրենքով իրեն վերապահված լիազորութիւն-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ների շրջանակում: Նախարարի իրավունքն այս դեպքում միայն համապատասխան թեկնածուների ներկայացումն էր:

Դատական հիմնարկությունների գործունեության վրա ընդհանուր հսկողության ոլորտում արդարադատության նախարարն ուներ լայն իրավունքներ: Օրինակ՝ նախարարը Հայաստանի սենատի վճռաբեկ դեպարտամենտների հետ հսկողություն էր իրականացնում հաշտարար դատավորների գործունեության նկատմամբ:²³

Դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց գործունեության վրա ընդհանուր հսկողությունն իրականացնելու համար «Դատական հաստատությունների կանոնադրությունը» արդարադատության նախարարությանը դատական գործերի անկանգառ ընթացքի, դատական մարմինների ներքին կառուցվածքի և նրանցում գործավարության կանոնների պահպանության վրա դիտարկման իրավունք էր տալիս:²⁴ Արդարադատության նախարարն ուներ լիազորությունների լայն շրջանակ ամբողջ գերատեսչության տնտեսական-կարգադրիչ հարցերում, ինչպես նաև նախարարության կենտրոնական ապարատի կառավարման ոլորտում:

Արդարադատության նախարարը՝ որպես գլխավոր դատախազ, իրականացնում էր հսկողություն դատախազության գործունեության վրա և միայն դրանց միջոցով ընդհանուր իրավասության դատական մարմինների՝ Հայաստանի սենատի, դատական պալատի (վերաքննիչ դատարանի), շրջանային դատարանների վրա:²⁵ Դատախազների վրա դրված էր քրեական հետապնդում հարուցելու պարտականությունը, հանցագոր-

ծության նախնական քննության կատարման, ինչպես և դատական գործերի վարույթի ընթացքում օրենքների ճիշտ կատարման վրա դիտարկման պարտականությունը: Դրա հետևանքով արդարադատության նախարարը հնարավորություն ուներ ղեկավարել դատախազական հսկողության գործունեությունը քրեական գործի հարուցման պահից մինչև նրա վերջնական լուծումը դատարանում՝ շնորհիվ դատախազների զեկույցների և հաշվետվությունների, որ ներկայացվում էին արդարադատության նախարարին:

Արխիվային նյութերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Նախարարի խորհուրդը՝ որպես արդարադատության նախարարության կենտրոնական ապարատի օղակներից մեկը՝ գործում էր որպես նախարարին կից խորհրդակցական մարմին: 1919թ. հուլիսի 17-ին Նախարարների խորհրդի կողմից ընդունված օրենքով²⁶ հաստատված արդարադատության նախարարության կենտրոնական և տեղական հիմնարկությունների ամբողջական նախահաշիվների ու հաստիքացուցակի համաձայն՝ նախարարի խորհուրդը կազմված էր նախարարից, նրա օգնականից, Հայաստանի սենատի նախագահից, Հայաստանի սենատի ավագ դատախազից, դատական պալատի նախագահից, դատական պալատի դատախազից, Երևանի շրջանային դատարանի նախագահից, նույն դատարանի դատախազից, Արևմտյան Հայաստանի գործերով նախարարի խորհրդակցանից (հետագայում Արևմտահայ իրավագիտական բաժնի վարիչից):

Արդարադատության նախարարի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

խորհրդի նիստերն ըստ անհրաժեշտութեան հրավիրում էր նախարարը: Խորհրդի նիստերը նախագահում և վարում էր նախարարը կամ նրա հանձնարարությամբ նախարարի օգնականը: Արդարադատության նախարարի խորհրդի դերակատարությունը նախարարության համակարգում կարելի է բաժանել երկու գործառնությունների՝ իրավական և խորհրդատական-օժանդակող: Իրավական տեսանկյունից նախարարի խորհուրդը լուծում էր օրենքով իրեն վերապահված հարցերը: Այսպես, օրենքով արդարադատության նախարարի խորհրդի տնօրինությանն էին վերապահված, առաջին, գերատեսչության պաշտոնատար անձանց դատի տալու գործերը, և երկրորդ՝ կառավարիչ սենատին ենթակա այն գործերը, որոնցով չէր ստացվել օրենքով պահանջվող ձայների մեծամասնություն սենատի առաջին ընդհանուր ժողովում:²⁷

Ռուսական կառավարիչ սենատը համարվում էր դատական և կառավարչական հսկողության բարձրագույն մարմին: Այն իր կազմում ուներ հինգ դեպարտամենտ. երկուսը՝ քրեական և քաղաքացիական գործերով, որոնք կատարում էին մարտի վճարքով գործառնություններ:²⁸ Կառավարիչ սենատն ուներ ուռնացված կառուցվածք և շատ բարդ կանոնակարգ: Այն քննում էր, բացի քրեական և քաղաքացիական գործերից, տարբերակ վարչական, միջգերատեսչական վեճերի վերաբերյալ գործեր, մեկնաբանում էր օրենքները և այլն: Հայաստանի Հանրապետությունում ռուսական կառավարիչ սենատի գործառնությունը կատարում էր Հայաստանի սենատը, որն ուներ վճարքով երկու

դեպարտամենտ: Սակայն ռուսական կառավարիչ սենատի կանոնակարգը նախատեսում էր մի քանի դեպարտամենտների համատեղ ժողովների միջոցով գործերի լուծման ընթացակարգեր: Այդ համատեղ ժողովները երկու կարգի էին՝ առաջին և երկրորդ: Առաջին ընդհանուր ժողովը կազմված էր 1-ին, 2-րդ և հերոլդիկայի դեպարտամենտների համատեղ նիստից: Երկրորդ կարգի ընդհանուր ժողովը կազմված էր դատական դեպարտամենտից և վճարքով երկու դեպարտամենտներից որևէ մեկի՝ քրեական կամ քաղաքացիական (ըստ հարցի էության) համատեղ նիստից²⁹: Այսպիսով, եթե գործը դեպարտամենտներից որևէ մեկում լսվելիս առաջացներ տարաձայնություն սենատորների միջև կամ չանցներ ձայների մեծամասնությամբ և փոխանցվեր 1-ին ընդհանուր ժողովի քննությանը, այստեղ ևս չհավաքվեր պահանջվող ձայների մեծամասնություն, ապա արդարադատության նախարարն իրավունք ուներ վերցնել գործը, ենթարկել այն իր իրավական խորհրդատվության քննությանը և դրա արդյունքում 1-ին ընդհանուր ժողովին ներկայացնել համաձայնեցնող առաջարկություն³⁰:

Առաջին կարգի գործերը վերաբերում էին դատախազական հսկողության պաշտոնատար անձանց: Ընդհանրապես, «դատական գերատեսչության» բոլոր հիմնական պաշտոնյաները դատի էին տրվում դատական մարմինների որոշումների հիման վրա: Օրինակ՝ հաշտարար դատավորները, շրջանային դատարանի նախագահը և անդամները, դատախազները և օբեր-դատախազները, նրանց օգնականները դատի էին տր-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

վում սենատի վճռաբեկ դեպարտամենտի որոշման հիման վրա: Սակայն դատախազական պաշտոնյաներին սենատը կարող էր դատի տալ ոչ այլ կերպ, քան արդարադատության նախարարի առաջարկությամբ, իսկ այդ առաջարկությունն արդարադատության նախարարն անցկացնում էր նախարարի խորհրդով: Այս կարգը դատախազության համակարգի պաշտոնյաների անկախության երաշխիքներից էր³¹:

Որպէս խորհրդակցական-օժանդակող մարմին նախարարի խորհուրդն իր նիստերի ընթացքում քն-

նարկում և մանրամասն մշակում էր արդարադատության նախարարության գերատեսչության գծով գործող օրենքների լրացման կամ փոփոխման նախագծերը: Արխիվային փաստաթղթերի հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ արդարադատության նախարարությունում մշակված համարյա բոլոր կարևորագույն օրենքների նախագծերը քննարկվել են այս խորհրդում: Նախարարի խորհրդում քննարկվում էին նախարարության գործունեության կարևորագույն այլ հարցեր:

1. Свод законов Российской империи, 1910, Сос. Норенберг, Томы 1-4, книга 5, „Учреждение министерств“.

2. Նույն տեղը:

3. Свод законов Российской империи, 1910, Т. 1, книга 5. “Учреждение министерства юстиции”, стр. 222, с. 771.

4. Там же, “Учреждение министерства юстиции», “Общее учреждение судебных установлений”, “Устав уголовного судопроизводства”, “Устав гражданского судопроизводства”.

5. Свод законов Российской империи, 1910, Т. 1, книга 5. “Учреждение министерств”, с. 172, с. 154.

6. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 10, ք. 2:

7. «Կառավարության լրաբեր», պաշտոնաթերթ, Եր., 1918, սեպտեմբեր, թիվ 1:

8. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 14, 1-ին մաս,

ք. 144:

9. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 14, 1-ին մաս, ք. 130:

10. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 14, 1-ին մաս, ք. 145 և ֆ. 199, ց. 1, գ. 14, 2-րդ մաս, ք. 34:

11. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 14, 2-րդ մաս, ք. 46-47, ք. 129:

12. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 118, 1-ին մաս, ք. 8:

13. ՀԱԱ, ֆ. 198, ց. 1, գ. 52, ք. 52:

14. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 118, 2-րդ մաս, ք. 199:

15. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 119, ք. 80 և ֆ. 199, ց. 1, գ. 248, ք. 1:

16. Свод законов Российской империи, 1910, Т. 1, книга 5. “Учреждение министерств”, с. 172, с. 146-150.

17. «Ժողովուրդ», թերթ, Եր., 1918, թիվ 30, նոյեմբերի 10. «Արդարադատության մինիստրի ճառը՝ ուղղված դատաստանական պաշտոնեաներին»:

18. Արդարադատութեան նախարարութեան անմիջական աշխատանքի արդյունքը «Հայաստանի Հանրապետութիւնում դատարանի կազմակերպման մասին» օրինագծերի փաթեթն էր, որը 1918թ. սեպ. 5-ին զեկուցվեց Նախարարների խորհրդին (**Վաղարշյան Ա.Գ.** Հայաստանի առաջին հանրապետութեան դատական համակարգը (1918-1920թթ.), Եր., 2006, էջ 37-53):

19. **Ячевская С.В.** Правовой статус министерства в системе государственного управления России. Административно-правовые аспекты // Право и управление. 21 век, номер 4(13), 2009. М., с. 31.

20. Հայաստանի խորհրդի հաստատած օրենքները, 1918, Երևան, էջ 30:

21. ՀԱԱ, ֆ. 199, ց. 1, գ. 69, ք. 21:

22. Դատավորի, քննիչի, դատախազի, նոտարի թեկնածուին ներկայացվող հիմնական պահանջն իրավաբանական բարձրագույն կրթությունն էր: Դատական պաշտոնի նշանակվելով՝ թեկնածուն բաշխվում էր շրջանային դատարանում, դատական պալատում կամ դատախազական հսկողութեան կառույցում: Թեկնածուները հաստիքային աշխատավարձ չէին ստանում: Դատական քննիչների կամ փաստաբանների անրավարար լինելու դեպքում թեկնածուները կարող էին դեկավարի հանձնարարությամբ իրականացնել քննություն կամ պաշտպանություն: (**Воробейкова Т.У.** Преобразование административного аппарата, суда, и тюремной системы России во второй половине 19-ого века. Киев, 1973, с. 51).

23. Հաշտարար դատավորը պարտավոր էր ամենամյա հաշվետվություն ներկայացնել նախարարին իր տեղա-

մասում գործերի շարժման ընթացքի մասին: (Российское законодательство X-XX веков. Судебная реформа, Т. 8, “Учреждение судебных установлений”, с. 39, с. 64, с. 60, с. 255, 258, 259).

24. Նույն տեղը, էջ 60:

25. Նույն տեղը, էջ 59:

26. ՀՀ կառավարությունը վարչապետի գլխավորությամբ 1919թ. ապրիլի 27-ից մինչև օգոստոսի 1-ն ուներ օրենսդրական լիազորություն: Այս ժամանակահատվածում նախարարների կողմից Նախարարների խորհուրդ մտցված օրինագծերը հաստատվելուց հետո ստանում էին օրենքի ուժ:

27. Свод законов Российской империи, 1910, Т. 1, книга 5. “Общее учреждение министерств”, с. 160, с. 11-15. “Учреждение министерства юстиции”, с. 222, с. 770, 778.

28. **Ерошкин Н.П.** История государственных учреждений дореволюционной России. М., 1983, с. 204-205.

29. Свод законов Российской империи, 1910, Сос. Норенберг, Томы 1-4, книга 4, “Учреждение правительствующего сената”, ст. 28, с. 108.

30. Свод законов Российской империи, 1910г., Сос. Норенберг, Томы 1-4, книга 4, “Учреждение правительствующего сената”, ст. 111, с. 118.

31. Российское законодательство X-XX веков. Судебная реформа, Т. 8, “Устав уголовного судопроизводства”, “Раздел 3-ий “О судопроизводстве по преступлениям должности”, ст. 1077-1085, с. 226-227.

Ներքին ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

**XIX դարի ՀԱՅ ՄՏԱԾՈՂՆԵՐԸ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Հայկական լեռնաշխարհում թագավորությունների առաջացման ամբողջ ընթացքը մեծամասամբ կապվել է երկնային ուժերի հետ: Մ.թ.ա. VIII դարի սեպագիր արձանագրություններից մեկում Արգիշտին ասում է. «Երբ ես արքա դարձա, ... Խալդի Աստծո հրամանով նստեցի գահին...»¹: Այս և նման տեղեկություններն ասպացուցում են, որ հայ իրավական մտքի սկզբնական ժամանակաշրջանից մարդիկ համոզված են եղել, որ թագավորությունները կամ պետություններն ստեղծել են աստվածները և թագավորներն էլ Աստծո ներկայացուցիչներն են երկրի վրա: Ստրկատիրական այդ թագավորություններն իրավական տեսակետից իրենցից ներկայացրել են աստվածապետական համակարգեր: Հայտնի հայագետ Նիկողայոս Ադոնցի վկայությամբ պետության առաջացման աստվածաբանական տեսությունը, հայ իրավական մտքի պատմության ամբողջ ընթացքում միշտ զարգացել է, և այն իր ուժը պահպանում է նաև մեր ժամանակներում: Սակայն, եթե քրիստոնեության ընդունումից հետո Գրիգոր Լուսավորիչը, Մեսրոպ Մաշտոցը, Ներսես Մեծ կաթողիկոսը, Սահակ Պարթև կաթողիկոսը, Եզնիկ Կողբացին, Մխիթար Գոշը, Շահամիր Շահամիրյանը և շատ ուրիշներ պաշտպանել են այդ գաղափարը, Մովսես Խորենացին, Ներսես Շնորհալին և այլոք տեսակետներ են շարադրել այն մասին, որ թագավորություններն առաջացել են ժողովրդի ներքին զարգացման հետևանքով: Նույնաման գաղափարներ են հայտնվել են նաև XIX դարում, երբ բազմաթիվ մտածողներ մատերիա-

լիստական դիրքերից հաստատել են պետության առաջացման ընթացքը: XIX դարի մի շարք մտածողներ իրենց աշխատություններում իրավական հայացքներ են շարադրել ոչ միայն այլ երկրների մտածողների գաղափարական ազդեցության տակ, այլև հայ իրավական մտքի պատմության մեջ դարերի ընթացքում ստեղծված ուսմունքների և կարծիքների հիման վրա: Նրանցից՝ Մ. Աղաչաղյանը, Գ.ր. Արծրունին, Ա. Բագրատունին, Վ. Բաստամյանը, Մ. Գարագաշյանը, Մ. Մամուրյանը, Ստ. Նազարյանը, Ն. Ռոսինյանը, Յ. Ունճիանը, Ն. Սվաճյանը, Հ. Չամուռճյան-Տերոնցը, Գ.ր. Փեշտիմալճյանը պետաիրավական համակարգի առաջացման հարցը լուծում են իդեալիստական, իսկ Մ. Նալբանդյանը, Գ. Գարաջյանը և մյուսները՝ մատերիալիստական մեթոդաբանության տեսանկյունից:

Հ. Չամուռճյան-Տերոնցը՝ որպես աստվածաբան, իր աշխատություններում նշում է այն գաղափարը, որ «Բնության և հասարակության մեջ գոյություն ունեցող բոլոր երևույթներն ստեղծված են Աստծո կողմից, հետևաբար ոչ ոք իրավունք չունի հանդես գալու նրա դեմ»:² Առանց Աստծո «ոմանք քաղաքական կարգի մեջ իրենց իշխանությունը փոխելու և նորը ընտրելու իշխանություն ունենալու ազատություն սեպեցին»:³

Նազարյանն առաջադրում է պետության և իրավունքի առաջացման բնաիրավական դաշինքի սկզբունքը. «...Մարդս լինելով խօսուն, ուրեմն և մտածող էակ, իր միտքը և սրտի զգացողությունը բացահայտում է իր ընկերին, ցառակից է լինում նորա ցառին և ուրախակից նորա ուրա-

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
20

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

խութեանը, և այդպէս լրագործումէ իր կեանքի բովանդակութիւնը... մարդս ինքն իրեան անբաւական էր, թոյլ, անզօր և անկարող միանգամայն, քանի որ նա միաբանուել չէր իր նմանների հետ, քանի որ մարդիկ ամեն միւր ունէին իրեանց առանձին, միմեանցից բաժան բաժան, շատ անգամ միմեանց ներհակ ու թշնամի օգուտներ: Եթէ հարցաքննեք աշխարհի պատմութեան թերթերը, նոյն բանը կը լսենք այդ տեղ. այսինքն, մարդկային ազգի կացութիւնը այն ժամանակից միայն սկսանումէ ապահով լինել ... երբ մարդիկ հրաժարուելով ցանուցիւր թափանական, վայրենի որսորդական կեանքից, միաբանվում են տուն ու տեղ հաստատել մի հողի վերայ դրացի լինել միմեանց, օգնական լինել միմեանց կեանքի զանազան դիպուածներում և այդպէս ծառայել մի հասարակաց օգտի, որի մէջ ամփոփուած էր և իրեանց յատուկը: Այսպէս յառաջացել են աշխարհի երեսին գիւղեր, քաղաքներ, ժողովուրդք, հասարակութիւն, պետութիւնք, և թագաւորութիւնք, իսկ դոցա պահպանութեան և բարգաւաճութեան համար կարգ և օրէնք, գիւտք և ճարտարութիւնք, արուեստք և գիտութիւնք...»:

Պետության առաջացման հարցի մասին խոսել է նաև Նահապետ Ռուսինյանը: Լինելով բնական իրավունքի առաջադէմ ներկայացուցիչներից մեկը՝ Ն. Ռուսինյանն այդ տեսության դիրքերից է լուսաբանել պետության ծագման հարցերը: Նրա կարծիքով մինչև պետության առաջացումը մարդիկ ապրել են բնական կացության վիճակում կամ Ն. Ռուսինյանի բառերով՝ «վայրենության» վիճակում: Այնուհաստի, որ Ն. Ռուսինյանը բնական կացության վիճակը պատկերացնում է ոչ այնպէս, ինչպէս Ժան-ժակ Ռուսոն և ոչ էլ այնպէս, որոնց կարծիքով բնական կացության վիճակը «բոլորի պատերազմ է բոլորի դէմ»: Նրա կարծիքով բնական կացության վիճակը հնարավորություն չէր տալիս անհատներին պատկերացում կազմելու այն մասին, թե

ով է ինքը և ինչ տեղ է զբաղեցնում: Ի հակադրություն Թ. Հոբսի, որի կարծիքով հասարակության ստեղծման հիմքում ընկած է վախը և մարդիկ ձգտում են ոչ թե համակեցության, այլ իրենց տիրապետությունը սահմանելու մյուսների նկատմամբ, Ն. Ռուսինյանի կարծիքով հասարակության ստեղծման հիմքում ընկած է մարդկանց ձգտումը դեպի համակեցություն: «Մարդը ընկերական ստեղծված ըլլալով, ընկերութեամբ ապրելու համար ուրիշ կարգ ու ուրիշ օրէնքներ պէտք էր իրէն»: Ըստ Ռուսինյանի՝ բնական վիճակից դուրս գալու համար մարդիկ դիմում են հասարակական դաշինքի օգնության, ստեղծում են պետություն, որի խնդիրն է ոչ միայն սահմանել հասարակության յուրաքանչյուր անդամի իրավունքները և պարտականությունները, այլև պաշտպանել նրանք ունեցվածքը: «Այն օրէն, ուր օրենսդիրին ձեռքը սահման քաշեց իրաքանչիւրին սեփականութեան իրաւանցը, քաղաքակրթութիւնը ծնաւ աշխարհի մէջ»:

XIX դարի մտածողներից Ռեթեոս Պերպերյանին կարելի է դասել լավատես մտածողների շարքին, քանի որ թեև նրա օրոք հայ ժողովրդի ազատագրական շարժումները որևէ արդյունք չստեղծեցին, այնուամենայնիվ Ռ. Պերպերյանը խորապէս համոզված էր, որ վաղ թե ուշ, հայերը ձեռք կբերեն քաղաքական ազատություն, պետականություն: Պետության վերաբերյալ Պերպերյանի ուսմունքի վրա նկատելի հետք է թողել «լուսավորական դարածաշրջանի մտածողների և մասնավորապէս Ժան-ժակ Ռուսոյի հասարակական դաշինքի տեսությունը, ինչպէս նաև եվրոպական բուրժուական և բուրժուադեմոկրատական հեղափոխությունների հետևանքով առաջ եկած սահմանադրությունների ազդեցությունը»:

«Ազգերի զարգացման օրենքը» հոդվածում Ս. Պալասանյանը փորձում է հաստատել, որ նախնադարյան հասարակարգի քայքայումից հետո պետու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսություն

թյունն առաջացել է, որպէսզի մարդկանց պահի հնազանդութեան մեջ: Մակայն այդ խնդիրը պետությունը չի կարող կատարել առանց կրօնի, հետևաբար, նրանք պետք է միևնույն ֆունկցիան իրականացնեն միասին, քանի որ և՛ կրօնը, և՛ պետությունը միասին են առաջացել Աստուծո կողմից: «Այդ հնազանդութեան առաջին պայմանը հոգևոր և քաղաքական իշխանության նույնությունն է: Բավական չէ նրանք միավորված լինեն, պետք է, որ միևնույն մարմինը կազմեն»: Նրա կարծիքով իր դերն իրականացնելու համար պետությունը նույնպես պետք է ենթարկվի եկեղեցուն: Նրանց բաժանումը միմյանցից «կորստաբեր կլինի մարդկային հասարակարգի համար»:⁴

Դեռևս 1960-ական թվականներին ճանաչված փիլիսոփա Հ. Գաբրիելյանը, ուսումնասիրելով Ս.Պալասանյանի փիլիսոփայական հայացքները, վկայում է, որ Պալասանյանը գտնում է, որ պետության ստեղծման պատճառներից մեկը «ընկերային կյանքի» առաջացումն է, քանի որ, երբ. «Յուրաքանչյուր ցեղ, յուրաքանչյուր ժողովուրդ ... միասին հավաքվում են ընկերության կյանք վարելու համար, պետք է կարգավորյալ կառավարություն ունենա որոշ օրգաններով»: Այսինքն, այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ այնտեղ, ուր ընկերային կյանք կա, պետք է լինի նաև կառավարություն:

Բնական իրավունքի տեսության շատ կողմնակիցներ պետության առաջացումը կապել են բնական իրավունքի և «հասարակական դաշինքի» ստեղծման հետ: Այս տեսակետից Ա. Բագրատունու «Սկզբունք ուղիղ խորհելոյ և բարուք կերոյ» աշխատությունը, լուսավորչական դարաշրջանի եվրոպացի մտածողների, հատկապես Ժ. Ժ. Ռուսոյի «հասարակական դաշինքի» գաղափարների արտացոլումն է հայ իրավական մտքի պատմության մեջ, որով Ա.Բագրատունին պայմանագրային տեսությամբ հաստատել է հասարակության և պետության առաջացման ընթացքը: Հայ մտածողը

պետության առաջացումը հիմնավորելու համար ցույց է տվել, որ նախքան թագավորությունների առաջացումը, մարդիկ ապրել են բնական վիճակում, կամ «ինքնագլխության» ժամանակաշրջանում, որտեղ յուրաքանչյուր անհատ օգտվել է իրավահավասարության, ազատության և բնական այլ իրավունքներից՝ առանց որևէ մեկից կախում ունենալու: Մակայն այդպիսի իրավունքներից օգտվելու համար մարդիկ ապահովված չեն եղել անվտանգության հարցերում: Հետևաբար, ապահով ապրելու պահանջն իրականացնելու համար, յուրաքանչյուր անհատ պետք է ունենար երաշխավորված ապահովություն և ապրելու համար վստահության մթնոլորտ: Բայց, ըստ Բագրատունու, անվտանգության և վստահության իրավունքից օգտվելու համար, անհրաժեշտ էր նախ՝ մարդկանց խումբ և միմյանց պաշտպանելու հարցում, նրա մեջ մտնող անհատների ցանկություն: Մարդիկ փոխադարձ համաձայնությամբ ժամանակին ստեղծել են դաշինք, այսինքն՝ մարդասիրության և միմյանց սիրելու միջոցով «կազմեցին մեծ ընկերակցություն»:⁵ Ա. Բագրատունու կարծիքով այդ ընկերակցությունը կամ միությունը եղել է մարդկային հասարակությունը: Այսպիսով, ըստ բնական իրավունքի, մասնավորապես՝ Ա. Բագրատունու հաստատմամբ, ժամանակի ընթացքում մարդիկ առանց հարկադրանքի, հոգեբանական հասունությամբ, կամավորության սկզբունքով, կնքել են հասարակական դաշինք և ստեղծել հասարակություն: Ըստ հայ մտածողի՝ հասարակության ստեղծմամբ, մարդիկ, որոնք ծնվել էին ազատ և հավասար, շարունակեցին օգտվել իրենց իրավունքներից: «Յորժամ ընկերութիւնն տէր եկեաց ամենայն իրավանց ժողովակից մարդկանն ոչ ամեք մնաց ինչ յայնմ հետև առանձինն, էլ այսպես ամենեքեան մտին ի վիճակ գուգա հաւասար, վասնզի ամենայն որք, տալով զամենայն ինչ, գոր ուներ, ետ որչափ ինչ ես այլքն»:⁶

Մակայն, եթե հասարակության մեջ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

չլինի արդարություն, մարդասիրություն, բարություն, եթե մարդիկ խախտեն իրենց նմանների իրավունքները և ազատ գործունեությունը, ապա կխախտվի բնական իրավունքի իրականացումը:

Գեռնա 1848 թվականին «Բազմավեպ» հանդեսը, քննարկելով պետության առաջացման հարցը, ընդգծել է, որ մարդը ի ծնէ ընկերական էակ է՝ օգնության կարող և օգնության պատրաստ: «...Անցած դարու սուտ փիլիսոփաներէն ոմանք պատասխան կուտային ... թէ մարդս ի բնէ ընկերական ստեղծուած չէ, հասկա շատ մարդիկ իրարու հետ ընկերական դաշնակցութիւն մը ընելով՝ սկսեր են ընկերութիւն ձևանալ, ու հետզհետէ մեծանալ. բայց աս պատասխանը անհիմն է ու մերժելի. ճշմարիտը աս է, որ մարդս ի բնէ ընկերական ստեղծուած է, ուրիշի օգնութեանը կարօտ, և ուրիշին օգնելու պարտական»:

«Հասարակական դաշինքի» միջոցով պետության առաջացման կողմնակից է նաև Մ. Մամուրյանը, որն այդ գաղափարն ամրագրել է, ինչպես իր ամսագրի խմբագրական, այնպես էլ հեղինակային հոդվածներում: Նա հաստատում է, որ հնագույն ժամանակներում ժողովուրդն ունեցել է ոչ միայն ընտանեկան, այլև արտաքին կամ ընկերական շահեր: Ժողովրդի մեջ յուրաքանչյուր անհատ ձգտել է, որպեսզի չվնասվի իր արժանապատվությունը, սեփականությունը, կեցությունը: Սակայն համոզվել են, որ նման վիճակ կարող է ստեղծվել միայն այն ժամանակ, երբ մարդիկ համախմբվեն, ստեղծեն միություն՝ իրենց որոշ իրավունքները հասարակությանը, միությանը հանձնելու միջոցով: Բայց հասարակության ստեղծումից հետո էլ միությունը չկարողացավ վերացնել պատերազմները, թշնամանքը միմյանց նկատմամբ: Հետևաբար առաջին «դաշինքը» չարդարացրեց մարդկանց սպասելիքները, այդ պատճառով էլ կնքվեց երկրորդ դաշինքը թագավորություն ստեղծելու համար: Այսինքն՝ Մ. Մամուրյանը Կ. Պո-

լիսի հայ իրականությունում տարածեց Ժ.Ժ. Ռուսոյի «Հասարակական դաշինքի» ուսմունքը, որը կարևոր նշանակություն ուներ ավատական միապետական երկրներում ճորտատիրական իրավակարգի դեմ պայքարի գործում: «Արդ, որովհետև կարելի չէ, որ ժողովուրդ էան մէն մի անհատ զատ-զատ, կամ ամենքը միահամուռ պաշտպանեն սոյն տեսակ հանրական շահերը, ամեն անձնակն գործ ու զբաղմունք ի բաց թողելով մտածեր են, կամ բնական բերմամբ՝ հայրենի կարգն ու տանտէրեն օրինակ բռնելով՝ այնպես կարգադրել են, որ ամէն մարդիկ իրենց բնական իրաւանց մէկ մասը զոհելով՝ իրենց կողմ է գլուխ մը մարդիկ՝ որ պաշտոն ունենան ընկերության այդ բոլոր գործերը փոխարինաբար տնօրինելու»:

Հայ հեղափոխական-դեմոկրատ Միքայել Նալբանդյանը, ծանոթ լինելով հայ փիլիսոփայության, պատմագիտության, գրականության, իրավագիտության պատմությանը, ցույց է տվել, որ բոլոր ժողովուրդները, այդ թվում՝ հայ ժողովուրդը, իրենց զարգացման ընթացքում անցել են նախնադարյան համայնական հասարակարգի երկարատև շրջան, որի ընթացքում որսորդությունից աստիճանաբար անցում է կատարվել հողագործության, այսինքն՝ տոհմերի, ցեղերի որոշ մասն անջատվել է անասնապահությունից և իր գոյությունը կապել է հողագործության հետ: «Արդեն քաղաքակրթության մեջ մեծ առաջադիմություն է, յերբ մի վայրենի, թափառական, որսորդությամբ պարապող, ազգ, սկսում է յերկրագործության ձեռք զարկել. բայց այդ բանը կարճ ժամանակում չէ լինում, դարեր են անցնում»:

Միքայել Նալբանդյանը հատուկ չի զբաղվել պետության և իրավունքի ծագման հարցերով, սակայն իր «Երկրագործությունը որպես ուղիղ ճանապարհ», «Կրիտիկա Սոս և Վարդիթերի», «Հեգելը և նրա ժամանակը» ու մյուս աշխատություններում առիթի դեպքում հայտնել է իր կարծիքը պետության և իրավունքի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

մասին: Այսպէս՝ «Կրիտիկա Սոս և Վարդիթերի» աշխատության ուսումնասիրությունից երևում է, որ նա, ի հակադրություն աստվածաբանական գաղափարների, պետությունը և իրավունքը դիտել է որպէս պատմական կատեգորիա՝ ասելով, որ պետության կամ թագավորության առաջացումը կապված է հասարակության զարգացման որոշ փուլերի հետ:

Հայտնի է, որ սկսած XIX դարի 50-ական թթ., ռուս շատ մտածողներ գտնվելով Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Ավստրիայում և եվրոպական այլ երկրներում, ծանոթացել են մարքսիզմի գաղափարախոսությանը և անձնական մտերմություն են հաստատել նրա հիմնադիրների՝ Մարքսի և Էնգելսի հետ: Այնուհետև, ռուսական հեղափոխական կյանքը պարարտ հող էր նման ուսմունքների տարածման համար, նաև այն պատճառով, որ Վ. Գ. Բելինսկին, Ա.Ի. Գերցենը, Ն.Գ. Չերնիշևսկին, Ն.Ա. Դոբրոլյուբովն իրենց հայացքներով ճանապարհ էին հարթել Ռուսաստանում տարածելու՝ մարքու կողմից մարքու շահագործման դեմ գաղափարները: Եվ, իհարկէ, Ռուսաստանում ապրած Նալբանդյանն էլ գտնվել է ռուս հեղափոխական-դեմոկրատների գաղափարների ազդեցության տակ:

Հայ իրավական միտքն աստիճանաբար սկսում է ընկալել մարքսիստական ուսմունքը՝ սոցիալիստական համակարգի մասին, իսկ 1887թ. փորձեր են արվել հայերեն թարգմանել Ֆ. Էնգելսի «Կոմունիստական կուսակցության մանիֆեստը»: 1890-ական թթ. «Մշակ» թերթում, «Մուրճ» և «Տարագ» լիբերալ-բուրժուական ուղղություն ունեցող հանդեսներում մարքսիստական հողվածներով հանդես է եկել Գ. Ղարաջյանը (Արկոմեդ): Հայ իրավական մտքի պատմության տեսանկյունից հատկապէս հետաքրքրություն է ներկայացնում Ֆ. Էնգելսի «Ընտանիքի, մասնավոր սեփականության և պետության ծագումը» աշխատության հիման վրա Գ. Ղարաջյանի գրած և

«Մուրճ» ամսագրում հրատարակած «Քաղաքակրթության զարգացման ընթացքը» հոդվածը, որի մեջ քննարկվում է նախնադարյան հասարակության քայքայման և պետության առաջացման հարցը՝ մարքսիստական-մատերիալիստական տեսանկյունից:

Գ. Ղարաջյանը ցույց է տալիս, որ արտադրողական ուժերի աճը մարդկանց հասցրեց այն բանին, որ ավելի զարգացած ցեղերն իրենց զբաղմունքի գլխավոր ճյուղ դարձրին՝ սկզբում կենդանիների ընտելացումը, իսկ հետո՝ նրանց բազմացումն ու պահպանումը: Խաշնարածական ցեղերն ավելի շատ կենսամիջոցներ արտադրեցին, քան մյուս բարբարոսները, ինչը հնարավորություն տվեց կազմակերպել ասպանափոխանակությունը: Այս զարգացումը պայմաններ ստեղծեց, որպէսզի խաշնարած ցեղերն անջատվեն բարբարոսական մյուս ցեղերից: Այսինքն՝ հողագործներն անջատվեցին անասնապահներից, քանի որ առաջիններն սկսեցին վարել նստակյաց կյանք և ստեղծեցին բնակավայրեր: «Աւելի առաջադեմ ցեղերից մի քանիսը, ինչպէս արիացիք, սեմիտացիք, թերևս նաև թուրանացիք, անասուններին ընտանեացնելու, ինչպէս յետոյ անասուններին պահպանելու, խնամելու գործը իրանց աշխատանքի արտօնեալ մասնաւոր ճիւղը դարձրին: Հովական ցեղերը բաժանեցան բարբարոս միւս ցեղերից. սա եղաւ աշխատանքի առաջին հասարակական բաժանումը»: «Տոհմային կազմակերպութիւնը հնացաւ. աշխատանքի բաժանումը նրան ջախջախեց և առաջ բերեց դասակարգեր. անհրաժեշտ եղաւ պետութիւն, որը փոխարինեց տոհմային ձևով կառավարելու եղանակը»¹⁰, գրել է հայ մտածողը՝ հենվելով Էնգելսի գաղափարների վրա:

Գ. Ղարաջյանը որպէս պետության առաջացման հիմնական տնտեսական պատճառներ նշել է աշխատանքի հասարակական բաժանումը, մասնավոր սեփականության առաջացումը, հասա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րակությունում աղքատների և հարուստների տրոհումը և, վերջապէս, թշնամական դասակարգերի ձևավորում: Այսինքն՝ պետությունը հասարակության ներքին զարգացման արդյունքն է և ոչ թե դաշինքի, Աստծո կամքի կամ բռնության արդյունք: Հայ մարքսիստը, կրկնելով Էնգելսին, իր հոդվածում գրել է. «Պետությունը ամենևին դրսից հասարակության վզին փաթաթված մի ուժ չէ: Պետությունը հասարակության արդյունք է նրա զարգացման որոշ աստիճանում, պետությունը մի խոստովանություն է, թե այդ հասարակությունը խճճվել է անլուծելի հակասության մեջ ինքն իր հետ անհաշտելի հակասությունների վերածվել, որոնցից ազատվել նա անգոր է»¹:

Գ. Ղարաջյանը, անդրադառնալով ստրկատիրական հասարակարգի զարգացմանը և էլնելով մատերիալիստական տեսությունից գրել է. «Այս նոր զարգացող հասարակությունը այնպիսի տնտեսական պայմաններ ունի, որոնք բաժանում են հասարակությունը ազատների և ստրուկների, հարստահարող հարուստների և հարստահարած աղքատների: Մենք տեսնում ենք ուրեմն հասարակութեան մէջ հակադրություններ, որոնց չէր կարելի հաշտեցնել, այլ ընդհակառակը՝ տնտեսական պայմանները սուր կերպարանք են տալիս այդ դասակարգերի զարգացման: Տեղի են ունենում յարատև ընդհարումներ դասակարգերի մէջ... անհրաժեշտ եղաւ մի երրորդ ոյժի միջամտութիւնը՝ արգելելու համար ներքին դասակարգային ընդհարումները, որը սակայն թոյլ էր տալիս դասակարգերին յամենայն դէպս մրցելու, կռիւ մղելու տնտեսական հողի վրայ և այն էլ օրինական ճանապարհով»:

Հայ մարքսիստը, պետության գոյությունը կապելով դասակարգերի առաջացման հետ, գրել է. «...Եվ քանի որ գոյութիւն կունենան մի հասարակութեան մէջ դասակարգեր և թէ մարդկութիւնը բաժանուած կը լինի ազգերի և ցեղերի, նոյնքան էլ տևողական կը լինի պետու-

թիւնը և նրա բարձր պատմական նշանակութիւնը կը պահպանի»:

Սակայն, երբ Գ. Ղարաջյանը տեսնում է եվրոպական երկրների բուրժուական պետությունների գործունեությունը, սկսում է երկմտել, պնդել, որ այդ պետությունները կարող են մեղմացնել դասակարգային հակամարտությունները, որոնք գալիս են ստրկատիրական հասարակարգի ժամանակաշրջանից և այսօր էլ գոյություն ունեն կապիտալի և աշխատանքի միջև, հետևաբար այն պատկերացումը, որ դասակարգերի միջև կմնա թշնամանքը, իրական չի կարող լինել: «Ներկայումս եւրոպական հասարակութեան մէջ տեղի է ունենում մեր աշքի առաջ ընդհարում կապիտալի և աշխատանքի մէջ. եւրոպական պետութիւնը այնպէս, ինչպէս մենք տեսնում ենք, ձգտում է մեղմացնել այդ ընդհարումը և ինքն իրան կոչւած է զգում հաշտեցնել հասարակութեան մէջ գոյութիւն ունեցող հակասական տարրերը... Կը յաջողի՞ արդեօք եւրոպական պետութեանը հաշտեցնել կապիտալի և աշխատանքի մէջ ներկայումս տեղի ունեցող այդ ընդհարումը և թէ ի՞նչ հետևանք կունենայ հակառակ դեպքում. սրանք բարդ հարցեր են...»:

«Մուրճ» ամսագրում հրատարակվել է նաև Մ. Հովհաննիսյանի (Վարանդյանի) «Սոցիալական էվոլյուցիա» հոդվածը, որտեղ քննարկվել են պետության, իրավունքի, բնական իրավունքի և այլ հարցեր, այդ ժամանակ, դեռևս մարքսիստական դիրքերից (նա հետագայում հրաժարվեց մարքսիզմից և դարձավ դաշնակցական կուսակցության ճանաչված գործիչ-Ն.Հ.): Հոդվածագիրը քննադատում է նրանց, որոնք պետության առաջացման հարցը լուծում են աստվածաբանական դիրքից: «Միջնադարեան աշխարհայեցութիւնը բաւականանում էր հաստատելով՝ այսպէս է, որովհետև այսպէս պէտք է լինի... Օրինակ՝ պետութիւնը, հասարակութիւնը՝ սխոլաստիկայի կարծիքով՝ գոյութիւն ունէին, որովհետև

ՓԵՏՐՎԱԸ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Աստուծոյ ինքն է գերագոյն իմաստութեամբ սահմանել նրանց, և ժողովուրդները պիտի հնազանդուէին իրենց իշխողներին, որովհետեւ, այդ վերջինները Աստուծոյ են ընտրուած և նրանից են լիազօրութիւն ստացել վարելու ժողովուրդներէրկրաւոր ճակատագիրը»:¹² Այսպիսով, Մ. Հովհաննիսյանը փորձում է պաշտպանել Էնգելսի գաղափարները պետութեան առաջացման մասին: Իր գիտական գործունեութեան հետագա տարիներին Մ. Հովհաննիսյանը (Վարանդյանը) անցում կատարեց մարքսիստական մատերիալիզմից իդեալիստական գաղափարներին և հանդէս եկավ Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի գաղափարների՝ սոցիալիստական պետութեան, որպէս «կուսակցական դիկտատուրայի մարքսիստական հասկացութեան դեմ և առաջ քաշեց ժողովրդի դիկտատուրայի պետութեան գաղափարը:

Գ. Խաժակյանը նույն ամսագրում հրատարակված «Հարկերի ծագումը» հոդվածում փորձում է հաստատել, որ պետությունն առաջացել է ոչ թէ այն ժամանակ, երբ հասարակության փոքրամասնությունների մոտ առաջացել է մասնավոր սեփականություն, այլ այն ժամանակ, երբ մասնավոր սեփականություն են ձեռք բերել տոհմի կամ ցեղի բոլոր անդամները, կամ մեծամասնությունը: Այսինքն, ցանկանում է հաստատել, որ պետությունը կապված չէ հասարակությունում աղքատների և հարուստների առաջացման հետ: «Երբ սկսեց գործիքը զարգանալ այնքան, որ հնարաւորութիւն տւեց ամեն անհատի կամ միայն մի փոքր թով մի քանի անհատների անկախ ուրիշների ընկերակցութիւնից՝ իր գոյութիւնը պաշտպանել իր ուժով՝ այն ժամանակ երևաց մասնաւոր սեփականութիւնը, քանդուեց նախկին սկզբնական կոմունիզմը և նրա հետ էլ կառավարութեան այն ձևերը, որոնք ճշտութեամբ չափուած ու ձևած էին սեփականութեան այդ տեսակի վրայ»¹³, - գրել է Գ. Խաժակյանը:

Շարունակելով իր կարծիքի շարադ-

րումը՝ նա նկարագրել է պետական մարմինների ստեղծման ընթացքը: «Այսպիսով՝ աստիճան առ աստիճան ծնունդ առան և ամրապնդուեցան բոլոր այն իմաստիտուտները, որոնք կազմում են պետութիւնը իր ամբողջ բարդ կազմակերպութեամբ...»:¹⁴

1889 թվականին «Մուրճ» ամսագրում «Գատաստանական վերանորոգությունները» հոդվածով հանդէս է եկել Կ. Եաղոբյանը, որը խոսելով ռուսական կայսր Ալեքսանդր II վերանորոգությունների մասին, անդրադարձել է նաև նախնադարյան հասարակարգին, ցույց տալով, որ զարգացման սկզբնական շրջանում «Անհատը իր ֆիզիկական գոյութիւնը – կեանքը պաշտպանելու համար և զինուոր էր, պաշտպանում էր իր անձը ուրիշի յարձակման դէմ, և որտեղ էր, կերակուր էր որսում, որի համար ինքը որսորդական գործիքներ էր շինում, և խոհարար էր, ինքն իրեն կերակուր էր պատրաստում, և դերձակ էր, որսի մորթոց շոր էր կարում, տուն էր շինում, բնութեան վտանգաւոր ոյժերից պատսպարելու համար»:¹⁵ Մակայն, կյանքի հետագա զարգացումն առաջացրել է նոր պահանջներ, որոնք չէին կարող լուծվել մարդկային հարաբերությունների հին մեթոդներով և եղանակներով: «Անհատական և հասարակական պահանջներն օրըստօրէ զարգանում են և այնքան բարդում, որ մի անհատի ... համար շատ դժարանում, նոյնիսկ անկարելի է դառնում միակ, իր սեպիական ույժերով իր պահանջներին բարարարութիւն տալը»¹⁶, - գրել է հեղինակը: Նույնիսկ մարդկային խումբը, կամ հասարակությունը չէր կարող լուծում տալ առաջացող հակասություններին: «Մի խօսքով ամեն բան, ամեն պաշտօն հետզհետէ բարդում է և մի անհատի, կամ մի հասարակութեան համար այդ բոլորը միասին գործելը անկարելի է դառնում»:¹⁷ Հասարակութեան զարգացման հետ միասին, մարդիկ համատեղ աշխատանքի փորձով համոզվել են, որ համատեղ պաշտոնավարելը, աշխա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

տանքի կատարումը տալիս է ավելի լավ արդյունք: Այսինքն՝ մարդիկ փորձով և հոգեբանորեն համոզվել են, որ մարդկային նոր հարաբերություններում անհրաժեշտ է օգտագործել կազմակերպման նոր ձևեր: «Փորձը, մարդկային գիտութեան այդ ամենաճիշդ աղբիւրը, ապացուցում է, որ եթէ անհատը կամ հասարակութիւնը մի, կամ ... երկու գործ է կատարում, և համեմատաբար արելի շատ է անում և արածը արելի լաւ, արելի կատարելալ է դուրս գալիս»:¹⁸ Ըստ Եաղոբյանի՝ փորձի հիման վրա է սկսում աշխատանքի բաժանումը: «Այդ փորձի ազդեցութեան տակ մարդիկ և հասարակութիւնները սկսում են իրենց աշխատանքը - պահանջները լրացնելու միջոցը - բաժանել: Մի գործ ստանձնում են մէկին, միւսը՝ մի ուրիշին: Այդ հանգամանքից ամեն մէկն այնպիսի վարժութիւն և հմտութիւն է

ձեռք բերում, որ կեանքի համար արելի շատ և արելի կատարելալ մթերք է պատրաստում: Նախնական մի հասարակութիւն բաժանում և ստորաբաժանում է բազմաթիւ հասարակութիւնների, որոնցից ամեն մէկը մի առանձին պաշտօն է վարում. մէկը ժողովրդի զինուորական հոգսերը քաշում, միւսը՝ վարչական, երրորդը՝ դատաստանական, չորրորդը՝ կրօնական և այլն: Այդ պատճառաւ յառաջադիմութիւնը արագ է ընթանում»:

Այսպիսով, XIX դարի հայ մտածողները պետութեան առաջացման հարցը լուծել են Եվրոպայի երկրներում տարածում ստացած մատերիալիստական, աստվածաբանական բնական իրավունքի կամ պայմանագրային տեսությունների մակարդակով՝ ելնելով հայ ժողովրդի շահերից:

1. **Ավագյան Ռ.** Հայ իրավական մտքի գանձարան, Երևան, 2001, հ.1-ին, էջ 77:
2. **Չամուռճյան Հ.** «Ճառ առաջին մարդոյ կրօնական և մտավորական և բարոյական կրթութեան վրայ», Կ.Պոլիս, 1843, էջ 85:
3. Նույն տեղում, էջ 92:
4. **Նազարյան Ստ.** Երկեր, հ.1, էջ 267-268:
5. **Գույումճյան Կ.** Նահապետ Ռուսինյանի պետական-իրավական հայացքները, Երևան, 1974թ., էջ 19:
6. «Մեղու», 1860, հուլիս, էջ 156:
7. Նույն տեղում:
8. **Թևայան Ա., Ռեթևոս Պերպերյան** Փիլիսոփայական և հասարակական-քաղաքական հայացքները, Երևան, 1989, էջ 42:
9. «Փորձ», 1877, հ.3, էջ 227:
10. Նույն տեղում, էջ 228:
11. **Պալասանյան Ս.** Բերականուրթյուն, էջ 231:
12. **Գարրիեյան Հ.** Հայ պատմափիլիսոփայական մտքի քննական տեսու-

թյուն, Երևան, 1966, էջ 362:

13. **Բագրատունի Ա.** Սկզբունք ուղիղ խորհելոյ և բարևոք կելոյ, Վենետիկ, 1857, էջ 102:
14. Նույն տեղում, էջ 103:
15. «Բազմավեպ», 1848, մարտ, էջ 66:
16. «Փորձ», 1877, հ. 3, էջ 27, 28:
17. **Նալբանդյան Մ.**, էԼԺ, հ.3, էջ 162:
18. «Մուրճ», 1893, հ.10, էջ 1533:
19. Նույն տեղում, էջ 1538:
20. **Մարքս Կ. և Էնգելս Ֆ.** Ընտիր երկեր, հ. 3, էջ 431:
21. Նույն տեղում, էջ 1538:
22. Նույն տեղում, էջ 1539:
23. Նույն տեղում, էջ 1539:
24. «Մուրճ», 1898, հ. 10, 11, էջ 1520:
25. «Մուրճ», 1898, հ.12, էջ 1753:
26. Նույն տեղում, էջ 1755:
27. «Մուրճ», 1889, հ.1, էջ 142:
28. Նույն տեղում:
29. Նույն տեղում, էջ 142-143:
30. Նույն տեղում, էջ 143 :
31. Նույն տեղում:

Քրեական իրավունք

Պետրոս ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

*Լոռու մարզի դատախազության ավագ դատախազ,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ՝

ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԻ ՆՊԱՏԱԿ

Պատժի նպատակների իրացման իրավական կառուցակարգերի բնույթը պարզաբանելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին անդրադառնալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված նորմին, որի համաձայն. «Պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները»: Այսպիսով, օրենսդիրը սահմանել է պատժի երեք նպատակ.

- 1) սոցիալական արդարության վերականգնումը,
- 2) պատժի ենթարկված անձի ուղղումը,
- 3) հանցագործությունների կանխումը:

Պատժի նպատակների օրենսդրական ձևակերպման տեսանկյունից անհրաժեշտ ենք համարում նախ՝ անդրադառնալ սոցիալական արդարության վերականգնմանը՝ որպես պատժի նպատակի:

Սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ, առաջին անգամ նորմատիվ ամրագրում է ստացել ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ քրեական իրավունքի տեսությունում սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նոր նպատակ նախատեսելը միաձայն չի ընդունվել: Այսպես, Ն.Ֆ.Կուզնեցովան ընդունելի է համարում պատժի այդ նպատակի նախատեսումը՝ նշելով, որ դրա տակ անհրաժեշտ է հասկանալ մի կողմից՝ սոցիալական արդա-

րության վերականգնումը տուժողի նկատմամբ (հասարակությանը, պետությանը, անհատին հանցագործությամբ պատճառված վնասի վերականգնում) և մյուս կողմից՝ հանցագործի նկատմամբ (արդարացի պատժի նշանակում): Իսկ Լ.Լ.Կրուգիկովը դեմ է սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ նախատեսելուն՝ հիմնավորելով, որ սոցիալական արդարության բովանդակությունը և դրան հասնելու միջոցները բավականին ամորֆ են, և բացակայում են դրան հասնելու օբյեկտիվ չափանիշները: Համանման կարծիքի է նաև Ս.Վ.Մաքսիմովը՝ նշելով, որ արդարությունը բարոյաէթիկական կատեգորիա է, որը զրկված է իրավական բովանդակությունից:

Վերոնշյալ հեղինակների դիրքորոշումների վերաբերյալ կարծիք արտահայտելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին պարզել «սոցիալական արդարության վերականգնման» հասկացությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում բացակայում է «սոցիալական արդարության վերականգնումը» պատժի նպատակի բնորոշումը: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ընդհանրապես «արդարություն» կատեգորիան ՀՀ քրեական օրենսգրքում օգտագործվում է «սկզբունք» (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մաս), «պատիժ» (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և «սոցիալական» (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) հասկացու-

թյունների համադրությամբ:

Լեզվաբանական նշանակության տեսանկյունից հայերենի բացատրական բառարանում արդարությունը բացատրվում է որպես՝ 1) արդար լինել, 2) արդար գործ՝ արարք, 3) համապատասխանություն իրավունքի, խղճի ու բարոյականության պահանջներին, օրենքին ու իրավունքին համապատասխան լինելը, 4) ճշմարտություն, իրավացիություն, 5) անխաղախություն, անարատություն, 6) օրինականություն⁴:

Իսկ իրավաբանական և փիլիսոփայական գրականությունում առանձնացվում են «արդարություն» հասկացության հետևյալ չափանիշները. 1) պատմական արդարություն՝ հանրային երևույթների պատմական արդարացում, 2) սոցիալական արդարություն՝ կարգաբերիչ երևույթների և վերականգնողական հարաբերությունների համաձայնության հաստատում, 3) իրավաբանական արդարություն, 4) բարոյական արդարություն⁵: Այս առումով անհրաժեշտ է նշել, որ «արդարություն» հասկացությունը հանդիսանում է հավասարապես փիլիսոփայական և իրավաբանական գիտությունների ուսումնասիրության առարկա, և յուրաքանչյուրում համապատասխան տեսանկյունից բացահայտված են այդ հասկացության առանձնահատկությունները: Այսպիսով, արդարությունը հասարակության համար ցանկալի երևույթ է, որն ստացել է իր արտացոլումն օրենսդրի կողմից:

«Սոցիալական» եզրույթը բացատրվում է որպես հասարակական, որը վերաբերում է մարդկանց կյանքին և վերջիններիս վերաբերմունքին հասարակությանը: Այսպիսով, արդարությունը սոցիալական չափանիշ է, որի միջոցով գնահատվում են մարդ-մարդ փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև անհատի վերաբերմունքը հասարակությանը:

Հատկանշական է, որ արդարությունը դրված է քրեաիրավական նորմերի հիմքում, այն արտահայտվում է նրանով, որ

քրեաիրավական նորմերի դիսպոզիցիաներում սահմանված են արարքներ, որոնք հասարակության բարոյական նորմերին համապատասխան ճանաչվել են հակաիրավական և հանրորեն վտանգավոր, իսկ դրանց սանկցիաներում պատժի տեսքով պատասխանատվություն է նախատեսված այդ արարքներն իրականացնելու համար: Քրեական իրավունքում արդարությունը կվերականգնվի այն դեպքում, երբ նորմի դիսպոզիցիայում նախատեսված արարքին հաջորդի պատժը, որը նախատեսված է սանկցիայում: Այլ կերպ՝ քրեաիրավական նորմերով նախատեսված պահանջները պետք է ճշգրիտ իրականացվեն:

Այսպես, քրեաիրավական նորմով պարտականություն է նախատեսվում քրեական իրավահարաբերությունների մասնակիցների համար գերծ մնալ հանցավոր այնպիսի արարք կատարելուց, որը սահմանված է նորմի դիսպոզիցիայում: Իրավահարաբերության մասնակցի կողմից այդ պարտականության կատարումն ապահովում է քրեաիրավական նորմի գործողությունը՝ որպես անձի գիտակցության վրա ազդեցություն, որը որոշակի իրադրությունում անձի մոտ պատշաճ ձևով վարվելու համոզմունքի ձևավորման ճանապարհով ապահովում է իրավաչափ վարքագիծ կամ էլ սանկցիայի իրացման սպառնալիքի ազդեցության միջոցով՝ չեզոքացնում օրենքը խախտելու նպատակը⁶:

Քրեական իրավունքի նորմերով սահմանված չափանիշների իրականացման միջոցով այդ նորմերի գործողությունը հասարակությունում ստեղծում է արդարության միջավայր: Նորմի դիսպոզիցիայով նախատեսված արարքը կատարելուց գերծ մնալու պարտականության չկատարումը սանկցիայի պահանջով հանգեցնում է անձի համար նոր՝ պատժի ենթարկվելու պարտականության ծագման: Այս պարտականության նախատեսման միջոցով էլ իրացվում է սոցիալական արդարու-

Քրեական իրավունք

թյունը, քանի որ կատարվում են քրեաիրավական նորմի պահանջները:

Օրենքով նախատեսված պարտականությունների չկատարման փաստը վկայում է այն մասին, որ սուբյեկտն անտեսում է հասարակության կողմից սահմանված և օրենքում ամրագրված վարքագծի սոցիալական նորմերը, բարոյական բարիքները, այլ կերպ՝ այդ անձը պարտադիր չի համարում քրեաիրավական նորմերի պահանջների կատարումը: Բացի այդ, անձի կողմից կատարված հանցագործությունը կասկածի տակ է դնում օրենքների կատարման պարտադիրությունը:

Հանցագործությունը վնաս է պատճառում հասարակության շահերին, ինչպես նաև հանդիսանում է անձի կողմից բացասական վերաբերմունքի դրսևորում հասարակության կողմից հաստատված արժեքների նկատմամբ: Կատարված հանցագործության բացասական հետևանքների առումով, նպատակահարմար է ներկայացնել Բ.Ս.Նիկիֆորովի կողմից նշված հասարակական հարաբերությունների կազմալուծման հետևյալ ուղղությունները.

- 1) հասարակական հարաբերությունների համակարգի և հասարակությունում սոցիալ-հոգեբանական կարգի խախտումներ,
- 2) անհատական-հոգեբանական կարգի խախտում,
- 3) բացասական օրինակ «բարոյապետ անկայուն» անձանց համար,
- 4) անձի կողմից «հայտարարումը» հասարակությանն իր վտանգավորության մասին⁷:

Ցանկացած կատարված հանցագործություն ուղղակի կամ անուղղակի խախտում է հասարակական հարաբերությունների կայունությունը և հասարակության սոցիալ-հոգեբանական կարգը: Բացի այդ, կասկածի տակ է դրվում քրեական օրենսգրքի խնդիրների իրականացումը և սպառնում անձի անվտանգ գոյատևմանը հասարակությունում:

Այս առումով հատկանշական է, որ

քրեաիրավական նորմերի գործարկմամբ ապահովվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածով սահմանված խնդիրների իրականացումը՝ հանցավոր ոտնձգություններից մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, իրավաբանական անձանց իրավունքները, սեփականությունը, շրջակա միջավայրը, հասարակական կարգը և անվտանգությունը, սահմանադրական կարգը, խաղաղությունը և մարդկության անվտանգությունը պաշտպանելը, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելը: Այս փաստը վկայում է, որ քրեական օրենսգրքով սահմանված խնդիրների իրականացման արդյունքում վերականգնվում է սոցիալական արդարությունը և հակառակը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ սոցիալական արդարությունը վերականգնելու համար օրենսդրի կողմից քրեական օրենսգրքում նախատեսվել է նաև պատժի ինստիտուտը: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածում նախատեսված է պատժի համակարգը՝ պատժի տեսակների ամբողջությունը, որը գործարկվում է հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ: Կատարած հանցագործության համար համապատասխան պատժի ենթարկվելու անձի պարտականությունը նախատեսված է քրեական օրենսգրքի համապատասխան նորմի սանկցիայում, այն հիմքով, որ անձը կատարել է քրեական օրենսգրքով նախատեսված այնպիսի արարք, որը սահմանված է նորմի դիսպոզիցիայում: Պատժի կարևորագույն սոցիալապետ օգտակար նպատակն այն է, որ պատժի նշանակումը միջոց է խախտված սոցիալ-իրավական կարգն իր բնական վիճակին հնարավորինս վերադարձնելու համար: Պատժի նշանակման արդյունքում խախտված բարիքը «վերականգնվում» է ինչպես սոցիալական իրականությունում, այնպես էլ հասարակության գիտակցությունում:

Այդպիսով, պատիժը հանդիսանում է հանցանք կատարելուց զերծ մնալու անձի

պարտականության վերափոխում քրեաիրավական նոր պարտականություն: Օրենքով սահմանված կարգով պատժի ենթարկվելու պարտականության նախատեսումը վերացնում է «ամենաթողության» և անպատժելիության մեթոդորդը, որը նպաստում է հասարակական կարգի խախտում առաջացնող հետևանքների վերացմանը:

Նշանակված պատիժը հանդես է գալիս, որպես հանցագործության ընկալման հակակշիռ, բացահայտելով յուրաքանչյուր հանցագործություն կատարած անձի հեռանկարը: Յուրաքանչյուր անձ պարտավոր է կատարել օրենքի պահանջը, հետևաբար, կամավոր հիմունքներով օրինապահ ապրելակերպ վարելու՝ օրենքի պահանջի չկատարումը քրեական օրենսգրքով նախատեսված նորմերով կարող է հանգեցնել հարկադրանքի միջոցների կիրառմանը: Իր հերթին հարկադրանքը դրսևորվում է նաև քրեական պատժի բովանդակության միջոցով:

Անձի նկատմամբ համապատասխան պատժի տեսակը և չափը որոշվում է դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար: Այսինքն՝ արդարացի պատիժ նշանակելու պայմաններում ապահովվում է արդարության սկզբունքը քրեական իրավունքում:

Պատժի արդարության չափանիշները նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքով, որի 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է, որ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ

նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:

Այս առումով անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր մի շարք որոշումներում բացահայտել է պատժի արդարացիության չափանիշները: Այսպես.

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2011 թվականի դեկտեմբերի 11-ի թիվ ԵԿԳ/0042/01/11 որոշմամբ դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներն ամրագրված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածում, որի(...)վերլուծությունից երևում է, որ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները քրեական օրենքով նախատեսված այն հիմնադրույթներն են, որոնցով պետք է ղեկավարվի դատարանը պատիժ նշանակելիս: Այդ սկզբունքներն են՝

- ա) օրինականությունը,
- բ) արդարությունը,
- գ) պատժի անհատականացումը,
- դ) մարդասիրությունը:

Պատիժ նշանակելու վերոնշյալ սկզբունքները սահմանում են այն հիմնական դրույթները, որոնցով ղեկավարվում է դատարանը յուրաքանչյուր քրեական գործով պատժի տեսակն ու չափն ընտրելիս: Նշված սկզբունքներից յուրաքանչյուրը՝ որպես առանձին բաղադրամաս, ունի ինքնուրույն նշանակություն և պարտադիր հաշվի է առնվում քրեական պատիժ նշանակելիս: Սկզբունքների ինքնուրույնությունը, սակայն, չի նշանակում, որ դրանք մեկուսացված են մեկը մյուսից,

Քրեական իրավունք

քանի որ միայն համակցության մեջ այդ սկզբունքները կարող են ապահովել օրինական, արդար, անհատականացված և մարդասիրական պատժի նշանակումը:

(...) Չարգացնելով [նախկինում կայացված իր մի շարք] որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրինականության սկզբունքի իմաստով՝ պատիժ նշանակելու հիմնական և առաջին պայմանը հանրորեն վտանգավոր արարք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված հիմքերի առկայությունն է: Պատժի կիրառումը միայն հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ մի կողմից՝ բացառում է անհիմն և անօրինական դատապարտումը, մյուս կողմից՝ հանգեցնում հանրորեն վտանգավոր արարք կատարած անձանց մեկուսացմանը հասարակությունից, կանխում է նրանց կողմից նոր հանցագործությունների կատարումը, որով էլ ապահովվում է անձի, հասարակության և պետության իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Պատժի նշանակման օրինականության սկզբունքի իմաստով հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել պատժի միայն այն տեսակները, որոնք անմիջականորեն նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքով: Պատժի տեսակների սպառնիչ ցանկի օրենսդրական սահմանումը նշանակում է, որ դատարանը հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ չի կարող նշանակել այդ ցանկով չնախատեսված պատիժ:

(...) Չարգացնելով [նախկինում կայացված իր մի շարք] որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատժի արդարությունը դրսևորվում է հանցագործությանը քրեաիրավական միջոցներով արձագանքելու պարտադիրությամբ, ինչպես նաև հանցագործության և քրեաիրավական ներգործության

միջոցների (պատժի) համաչափության ապահովմամբ: Պատիժն արդարացի է, եթե համաչափ է կատարված հանցագործությանը, ինչպես նաև բավարար պատժի նպատակներին հասնելու տեսանկյունից: Պատժի արդարության պահանջներից նահանջելը կարող է հանգեցնել չափազանց մեղմ կամ չափազանց խիստ պատժի նշանակման:

Արդարության՝ որպես պատիժ նշանակելու սկզբունքի բովանդակությունն ընդգրկում է դատապարտյալի, տուժողի և հասարակության վերաբերմունքը նշանակված պատժի նկատմամբ: Ուստի, պատիժ նշանակելիս արդարության սկզբունքը դատարանից պահանջում է ողջամտորեն հաշվի առնել արդարության մասին վերոնշյալ սուբյեկտների կարծիքը, առավել ևս, որ դրանք ձևավորվում են այն նույն հանգամանքների հիման վրա, որոնք դատարանը հաշվի է առնում պատիժ նշանակելիս (հանցագործության հանրորեն վտանգավորությունը, հանցավորի անձը և այլն): Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ պատժի նշանակման արդարության սկզբունքը դատարանը պետք է կիրառի պատժի նշանակման մյուս սկզբունքների, ինչպես նաև պատժի նպատակների համատեքստում:

(...) Պատժի անհատականացման սկզբունքի իմաստով դատարանի խնդիրն է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կոնկրետ հանցակազմի սանկցիայի սահմաններում նշանակել կոնկրետ պատիժ: Կոնկրետ պատժի նշանակումը դատարանի համար խիստ կարևոր և պատասխանատու խնդիր է, որի լուծման համար մեծ նշանակություն ունի պատժի անհատականացման կարգի և չափանիշների հարցը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատժի անհատականացումն անհրաժեշտ է դիրտարկել երկու տեսանկյունից.

- 1) Պատժի անհատականացում օրեն-

քում: Վերջինս ենթադրում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերում արտահայտված ընդհանուր դրույթների առկայությունը, որոնք դատարանը պարտավոր է հաշվի առնել հանցանք կատարած անձի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի սանկցիայի շրջանակներում պատիժ նշանակելիս:

2) Պատժի անհատականացում դատարանում: Վերջինս ենթադրում է կոնկրետ անձի նկատմամբ պատիժ սահմանելիս ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր և Հատուկ մասերի դրույթների կիրառում՝ հաշվի առնելով հանցավորի անձի առանձնահատկությունները, հանցագործության կատարման հանգամանքները, ինչպես նաև պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի բովանդակում բոլոր այն հանգամանքների սպառնիչ ցանկը, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատարանի կողմից կոնկրետ հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս: Օրենսգիրքը, սակայն, դատարանին տալիս է պատժի անհատականացման ընդհանուր չափանիշներ, որոնց հիման վրա դատարանը կարող է նշանակել արդարության պահանջներին համապատասխանող պատիժ: Նշված չափանիշներն են՝

ա) հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը, ընդհանրապես, կոնկրետ հանցագործության կատարման հանգամանքների տեսանկյունից մասնավորապես,

բ) հանցավորի անձը,

գ) պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

(...) Պատժի նշանակման մարդասիրության սկզբունքն ունի երկու կողմ՝

1) մարդասիրություն հասարակության նկատմամբ, որի էությունը տուժողի, հասարակության և պետության շահերի պաշտպանությունն է.

2) մարդասիրություն հանցանք կատարած անձի նկատմամբ. դա նշանա-

կում է մարդկային վերաբերմունք նրա անձի նկատմամբ, պատվի և արժանապատվության հարգում, ֆիզիկական և բարոյական տանջանքների բացառում:

Պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի մարդասիրության սկզբունքի վերոնշյալ երկու կողմերը»:

Արդարացի պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է, որ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հանցակազմերի սանկցիաները ևս համաչափ լինեն կատարված հանցագործությանը: Ինչպես գիտենք, տարբերում են սանկցիայի հետևյալ տեսակները՝ բացարձակ անորոշ, բացարձակ որոշակի, հարաբերականորեն որոշակի և այլընտրանքային (երկրորդի): ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասին հայտնի են այնպիսի սանկցիաների տեսակներ, ինչպիսիք են՝ հարաբերականորեն որոշակի և այլընտրանքային (երկրորդի): Այլընտրանքային սանկցիան նշում է պատժի երկու կամ ավելի այլընտրանքային տեսակ (օրինակ՝ «... պատժվում է կալանքով՝ մինչև երեք ամիս ժամկետով կամ ազատագրվմամբ՝ երկուսից մինչև հինգ տարի ժամկետով»): Հարաբերականորեն որոշակի սանկցիան սահմանում է պատժի կոնկրետ տեսակը և նրա սահմանները՝ նվազագույն և առավելագույն չափերով (օրինակ՝ «... պատժվում է ազատագրվմամբ՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով», կամ «... պատժվում է ազատագրվմամբ՝ երեք տարի և ավելի ժամկետով», կամ «... պատժվում է ազատագրվմամբ՝ երկուսից մինչև ութ տարի ժամկետով»):

Ե.Վ.Կուրոչկան կարծիք է հայտնում այն մասին, որ հնարավորության սահմաններում անհրաժեշտ է որոշակիացնել քրեական օրենսգրքի սանկցիաներով նախատեսված պատժի տեսակները և չափերը: Սանկցիաների նման որոշակիացումը կնպաստի արդարացիության չափանիշների բացահայտմանն օրենսդրական մակարդակում, ինչը կհեշտացնի դատարանների գործնական աշխատանքը՝

Քրեական իրավունք

արդարացի պատիժ նշանակելու գործում: Հեղինակն իր այս մոտեցումը հիմնավորում է նաև այն հանգամանքով, որ հանրության վտանգավոր արարքները, որոնք համարվում են հանցագործություն, բնութագրվում են կոնկրետ չափանիշներով, որոնք նախատեսված են քրեական օրենսգրքի նորմի դիսպոզիցիայում, հետևաբար դրա համար սահմանված պատժատեսակը ևս պետք է լինի որոշակի: Գտնում ենք, որ նման մոտեցումն արդարացված չէ, քանի որ բացարձակ որոշակի սանկցիայի նախատեսումը կարող է հանգեցնել մի շարք բացասական իրավական հետևանքների: Այսպես, այս հարցի շուրջ դիրքորոշում է հայտնել ՀՀ վճարելի դատարանն իր 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՏԳ/0071/01/13 որոշման մեջ, ըստ որի՝ բացարձակ սանկցիայի նախատեսումը հակասում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի մի շարք հիմնարար սկզբունքների, ինչպիսիք են արդարության և պատասխանատվության անհատականացման, պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների պահանջներին⁹:

Գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից քրեաիրավական նորմի սանկցիան պետք է կառուցվի այնպես, որ թույլ տա արդարության և պատասխանատվության անհատականացման հնարավորություն, իսկ վերջինս ուղղակիորեն պայմանավորված է կոնկրետ գործի հանգամանքներով, որի գնահատումը հնարավոր է միայն դատարանի կողմից: Միայն այս մոտեցման դեպքում է հնարավոր ապահովել արդարացի պատիժ նշանակելու կարևորագույն քրեաիրավական սկզբունքի իրացման հնարավորությունը: Արդարացի պատիժ նշանակելու սկզբունքի իրացմամբ էլ ապահովվում է սոցիալական արդարության վերականգնման պատժի նպատակը: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի կարգավորումն ամբողջական չի արտացոլում արդարության սկզբունքի էությունը ՀՀ քրեական օրենսդրություն

ում, քանի որ այդ սկզբունքն ուղղված է ոչ միայն դատարանի կողմից պատիժ նշանակելու հարցերի կարգավորմանը, այլ նաև նորմերի օրինաստեղծ գործունեությանը և քրեական պատասխանատվությունն այլ իրավախախտումներից տարբերակելուն: Այլ կերպ՝ այդ քննարկվող սկզբունքը պետք է իր արտացոլումն ստանա ողջ քրեաիրավական գործունեության, այլ ոչ միայն պատիժ նշանակելու ընթացքում: Միաժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ արդարության սկզբունքի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդված) և սոցիալական արդարության հասկացության բովանդակությունները չեն նույնանում: Վերջինիս բովանդակությունը համեմատաբար առավել լայն է, քանի որ այն պահանջում է հաշվի առնել ոչ միայն օրենքի պահանջը, այլ նաև սոցիալական, համամարդկային արդարությունը, այսինքն՝ այն գնահատվում է որպես բարոյաէթիկական երևույթ:

Հաշվի առնելով վերոհիշյալը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ սոցիալական արդարության վերականգնման պահանջը հասցեագրված է մի շարք սուբյեկտներին.

- առաջին՝ պետությանը, քանի որ ակնհայտ անարդարացի պատիժը և, հետևաբար, նպատակների չիրականացումը պատժի նշանակման դեպքում հանգեցնում է դատարանի կողմից իրականացված բացասական գործունեության գնահատմանը, քանի որ միայն դատարանն է, որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, իրավասու պետության անունից հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ կայացնել դատավճիռ և նշանակել համապատասխան պատիժ, հետևաբար պատժի այդ նպատակն առաջնային վերագրելի է պետությանը՝ ի դեմս դատարանին.

- երկրորդ՝ տուժողին, ով սոցիալական արդարության վերականգնման հարցում առավել շահագրգիռ կողմ է հանդիսանում և իրավասու է պահանջել այդ նպատակի իրականացումը.

Քրեական իրավունք

- երրորդ՝ հանցանք կատարած անձին, ով պետության անունից դատարանի համապատասխան դատավճռով ենթարկվում է պատժի, որի արդյունքում՝ օրենքով սահմանված կարգով սահմանափակվում են նրա մի շարք իրավունքներն ու ազատությունները:

Սույն պարագրաֆի շրջանակներում հարկ ենք համարում նաև անդրադառնալ այն հարցին, թե որ փուլում է իրացված համարվում սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ: Այս առումով, անհրաժեշտ է նշել, որ Ա.Բ.Չուբկովայի կարծիքով քրեակատարողական օրենսգրքում սոցիալական արդարության վերականգնման՝ որպես պատժի նպատակի բացակայությունը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ այդ նպատակի իրականացումն իրագործվում է պատիժ նշանակելու փուլում, քանի որ այդ փուլում է ընտրվում պատժի տեսակը, չափը, կամ կայացվում պատիժը կրելը հետաձգելու որոշում, դրանցով իսկ բացահայտելով սոցիալական արդարության հասկացության էությունը: Հեղինակի կողմից նշվում է նաև, որ սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ, առավելապես վերաբերում է պատիժ նշանակելու կամ պատիժը կրելը հետաձգելու փուլերին (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդված)¹⁰:

Այս հարցի վերաբերյալ գտնում ենք, որ պատժի քննարկվող նպատակի իրականացման փուլի հարցն անհրաժեշտ է քննարկել ոչ միայն քրեակատարողական օրենքում այդ նպատակի բացակայության, այլ նաև դրա հետ փոխկապակցված այլ քրեաիրավական ինստիտուտների կիսաման տեսանկյունից: Վերջինների շարքին է դասվում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդված) ինստիտուտը: Պատժի նպատակների և պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտների համեմատական առանձնահատկությունների վերաբերյալ դիտարկումներ են

արտահայտվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մի շարք նախադեպային որոշումներում: Օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԳ/0226/01/09 որոշման համաձայն. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ սոցիալական արդարությունը վերականգնելու նպատակը բխում է արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքն ամրագրած՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի բովանդակությունից: Մասնավորապես, նշված հոդվածի այն պահանջից, ըստ որի՝ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ և 48-րդ հոդվածների վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է հայտնել ՎԲ-50/07, ՎԲ-192/07, ՎԲ-201/07, ԱՎԳ-2/0059/01/08 որոշումներում):

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման կապակցությամբ իր դիրքորոշումը Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է մի շարք որոշումներում: Մասնավորապես, Հ.Բաղդասարյանի վերաբերյալ որոշմամբ արձանագրվել է. «(...) Պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել, եթե առկա է դատարանի համոզվածությունը, վստահությունն առանց իրական պատիժ նշանակելու ամբաստանյալի ուղղվելու հնարավորության մասին: Դատարանը մեծան հետևության հանգում է միայն օբյեկտիվ գոյություն ունեցող տվյալների վերլուծության հիման վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին (...)» (տես Հուսիկ Սուրենի Բաղդասարյանի

Քրեական իրավունք

վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԳ-2/0059/01/08 որոշումը, կետ 24): Նմանատիպ մոտեցում է արտահայտվել նաև Վճռաբեկ դատարանի ՎԲ-50/07, ՎԲ-192/07, ՎԲ-01/08 որոշումներում:

(...) Այսպիսով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի վերը թվարկված դրույթներից և Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումներից հետևում է, որ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ ինչպես պատժատեսակի և պատժաչափի, այնպես էլ նշանակված պատիժը կրելու նպատակահարմարության վերաբերյալ դատարանի որոշումը պետք է հիմնված լինի կատարած հանցագործության, դրա առանձնահատկությունների, գործի կոնկրետ հանգամանքների, հանցավորի անձի, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքների բազմակողմանի գնահատման վրա՝ օրինականության, արդարության, պատասխանատվության անհատականացման և մարդասիրության սկզբունքներին համապատասխան՝ նպատակ ունենալով ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված պատժի նպատակների իրագործման հնարավորությունը: (...)»¹¹: Վերոգրյալից հետևում է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը քննարկելիս դատարանը, ի թիվս այլնի, պետք է ելնի նաև սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակի իրականացման հնարավորությունից:

Յու.Մ. Տկաչևսկին նշում է, որ պայմանական դատապարտման, պատժի կատարման հետաձգման դեպքում սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակը «եզրափակվում է մեղավոր անձի դատապարտման դատական ակտով», իսկ «դատապարտվածների նկատմամբ սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակն իմաստագործի է առանց դատարանի կողմից նշանակված

պատժի կատարման, առանց դրա պատժողական էության իրացման», և գտնում է, որ «նշված նպատակի իրացումն ըստ էության կախված չէ դատապարտվածի կամքից: Այն իրացվում է քրեաիրավական հարկադրանքի և պատժի կատարման կարգով»¹²:

Եթե դատապարտյալի կողմից խախտվում են նշանակված փորձաշրջանի կիրառման պայմանները, ապա դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերի պահանջները, լուծում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերացման հարցը և պատիժ է նշանակում նույն օրենսգրքի 67-րդ հոդվածով նախատեսված կանոններով: Նկարագրված իրավիճակի կապակցությամբ կարծիք է հայտնել Յու.Մ. Տկաչևսկին, որի համաձայն, եթե պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում սոցիալական արդարության վերականգնման պատժի նպատակն իրականացվում է դատավճիռ կայացնելու միջոցով, ապա այն դեպքում, երբ դատապարտյալի նկատմամբ պատիժը պայմանական չկիրառելը վերացվում է և դատապարտյալը պատիժը փաստացի կրում է, ինչպես՝ վարվել այն հանգամանքի հետ, որ սոցիալական արդարությունը վերականգնելու պատժի նպատակն արդեն իսկ իրականացված է:

Մի շարք հեղինակներ ևս համակարծիք են, որ սոցիալական արդարությունը վերականգնելու պատժի նպատակն իրականացվում է նաև պատժի կատարման գործընթացում¹³:

Այսպես, հաշվի առնելով վերոհիշյալը, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ սոցիալական արդարության վերականգնման՝ որպես պատժի նպատակի իրականացման գործընթացն սկսվում է դատարանի կողմից իրական պատիժ նշանակելու պահից ու շարունակվում պատիժը կրելու փուլում: Ինչ վերաբերում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքերին, ապա քննարկվող նպատակի իրականացումը

նույնպես սկսվում է պատիժ նշանակելու պահից և շարունակվում մինչև դատարանի կողմից սահմանված փորձաշրջանի ավարտը: Այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը վերացվում է դատարանի կողմից քրեական օրենսգրքով սահմանված կարգով, սպա քննարկվող նպատակի իրականացումը շարունակվում է նշանակված, սակայն պայմանականորեն չկիրառված պատիժը փաստացի կրելու ընթացքում: Այս առումով կարող ենք նաև եզրահանգել, որ սոցիալական արդարության վերականգնումը, որպես պատժի նպատակ չնայած չի բացահայտվում ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում, բայց դա չի ենթադրում, որ քրեակատարողական օրենսդրությանը վերաբերելի չէ այդ նպատակը:

Սոցիալական արդարության վերա-

կանգնումը՝ որպես պատժի նպատակ, ունի իր բովանդակությունը, իրականացման փուլերը և միջոցները: Այսպես, սոցիալական արդարության վերականգնման՝ որպես պատժի նպատակի բովանդակությունը կազմում է հանցավոր արարք կատարելուց զերծ մնալու պարտականության չկատարման համար քրեաիրավական մեղադրության համաչափ միջոցի կիրառում անձի նկատմամբ: Այդ նպատակի իրացման փուլերն են պատժի նշանակման և դրա ի կատար ածման փուլերը (պատիժը պայմանականորեն չկիրառելի դրան համապատասխան առանձնահատկություններով): Իսկ քննարկվող նպատակի իրականացման միջոցներն են օրենքով սահմանված կարգով և սկզբունքներով արդարացի պատժի նշանակումը և դրա կատարումը:

1. Курс уголовного права. Общая часть: учебник для вузов. Том 1. Учение о преступлении / под ред. Н.Ф.Кузнецовой, И.М.Тяжковой. М., Зерцало, 2011, с. 21.

2. Уголовное право России. Часть Общая: учебник для вузов / отв. ред. Л.Л. Кругликов, 2-е изд., перераб. изд. М., Волтерс Клувер, 2005, с. 350.

3. **Максимов С.В.** Цель в уголовном праве: методологические аспекты / отв. ред. А.И.Чучаев.—Ульяновск: УлГУ, 2002, с. 109.

4. **Մալախյան Է.Գ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» չրատ., Երևան, 1976, էջ 127:

5. **Gollrick R.** Zur marxistischen Gerechtigkeitskonzeption und zuihrer Bedeutung fur die Rechtswissenschaft // Staat und Recht. 1981, N3, S. 80.

6. **Прохоров В.С., Кропачев Н.М., Тарбагаев А.Н.** Механизм уголовно-правового регулирования. Норма, правоотношение, ответственность. Красноярск: Изд-во Краснояр. 1989,

с. 107.

7. **Никифоров В.С.** Наказание и его цели. //Советское государство и право, N9, 1981, с. 66-69.

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 11-ի թիվ ԵԿԳ/0042/01/11 որոշումը:

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՏԳ/0071/01/13 որոշումը:

10. Уголовно-исполнительное право: Учебник. Под ред. А.И. Зубкова. М., 1997, с. 385-386.

11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԳ/0226/01/09 որոշումը:

12. **Ткачевский Ю.М.** Соотношение уголовного и уголовно-исполнительного законодательства // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. N2, 1998, с. 12.

13. Комментарий к УК РФ / Под ред. В.И. Радченко. М., 1997, с. 71; **Громов В.Г.** Цели уголовного наказания //Следователь. N1, 1999, с. 4.

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Նարեկ ԲԵԳԼԱՐՅԱՆ

*ՀՀ վճարելի դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
Հայ- ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի
քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցող*

**ՄԵՂՔԻ ԶԵՎԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ
ՃԱՆԱԴԱՐՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՏՐԱՆՍԴՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐԻ
ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ
(ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՈՐՔԻ 242-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ)
ՀԱՆՅԱԿԱԶՄՈՒՄ**

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

«Ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունները», որոնք ներառում են նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված արարքը, քրեական իրավունքի և իրավակիրառ պրակտիկայի ամենաքննարկվող հանցակազմերից են: Դա պայմանավորված է այնպիսի հանգամանքներով, ինչպիսիք են այդ հանցագործությունների տարածվածությունը, դրանց բարձր հանրային վտանգավորությունը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունների վերաբերյալ հիմնարար գիտական, այդ թվում՝ քրեաիրավական հետազոտությունների բացակայությունը:

Առկա հարցերի շարքում կարելի է առանձնացնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նկարագրված հանցակազմերում մեղքի ձևի որոշման հիմնախնդիրը, որն էական նշանակություն ունի թե՛ կոնկրետ հանցավոր արարքի համար պատիժ նշանակելու և թե՛ ընդհանրապես քննարկ-

վող հանցագործությունների դասակարգման (ըստ հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի) ու ըստ այդմ էլ՝ համապատասխան պատժողական քաղաքականության սահմանման համար:

Քննարկվող հանցագործությունները ՀՀ քրեական օրենսգրքում նկարագրված են նյութական հանցակազմերով, որոնց օբյեկտիվ կողմը բաղկացած է ոչ միայն գործողությունից, որը դրսևորվում է ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելով, այլև հանրորեն վտանգավոր հետևանքներից, որոնք առաջանում են հանցավոր արարքի արդյունքում: Հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով սահմանված հանցագործությունները նկարագրված են բլանկետային դիսպոզիցիայով: Այսինքն՝ այդ հանցակազմերի հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտելու համար անհրաժեշտ է դիմել իրավունքի այլ ճյուղերի, այլ օրենքների

կամ ենթաօրենսդրական ակտերի նորմերի օգնությամբ:

Գիտության մեջ բազմիցս քննարկված հարցերից մեկն այն է, թե այս հանցագործություններն ընդհանուր առմամբ մեղքի մեկ ձևով՝ անգոյությունս են կատարվում, թե՞ անհրաժեշտ է տարբերակել մեղքի ձևերն ըստ դիտավորության՝ գործողության նկատմամբ և ըստ անգոյության՝ հետևանքների նկատմամբ:

Առաջին մոտեցման կողմնակիցների հիմնական փաստարկն այն է, որ «ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելն» ինքնին առաջ է բերում **վարչաիրավական պատասխանատվություն**: Այսինքն՝ նշված կանոնների խախտումն առանց վտանգավոր հետևանքների առաջացման հանցակազմ չի պարունակում: Հետևաբար, ըստ այս հեղինակների, նշված կանոնների խախտման ժամանակ քրեաիրավական իմաստով «մեղքի» վերաբերյալ խոսք լինել չի կարող: Այսպես, Գ.Չ.Անաշկինը դեռևս անցյալ դարի 70-ականներին կարծիք է հայտնել այն մասին, որ «միայն գործողության կամ միայն արարքի հետևանքների նկատմամբ անձի վերաբերմունքը դիտավորություն կամ անգոյություն չի առաջացնում... **միևնույն հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի մասնատումը մեղքի՝ գործողությունների նկատմամբ և մեղքի՝ հետևանքների նկատմամբ, հակասում է մեղքի համատեսական կառուցվածքին**» [1]: Իսկ Ա.Ի.Ռարոգի կարծիքով. «Անուշադիր արարքն ինքնին՝ առանց հետևանքների, չունի քրեաիրավական նշանակություն»[2]: Ըստ Լ.Ֆ.Ռոզատիխի. «Տեսականորեն **արդարացված չի թվում արարքի և հետևանքների**

նկատմամբ մեղքի տարբեր ձևերի սահմանումը: Օրենքը չի պահանջում նյութական հանցակազմերով անգոյյ հանցագործություններում արարքի հանդեպ մեղքի ձևի սահմանումը: Այնտեղ հանցավորի վարքի վտանգավորությունը գիտակցելու մասին խոսվում է միայն դիտավորյալ հանցագործությունների ժամանակ: Իսկ անգոյյ հանցագործություններում, ըստ օրենքի, հաշվի է առնվում միայն հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորության գիտակցումը» [3]: Նմանատիպ տեսակետ է արտահայտել նաև Վ.Ն.Կուդրյավցևը. «Կոնկրետ հանցագործության մեղքի ձևը միասնական է, քանի որ, ըստ օրենքի, նյութական հանցակազմերում այն արտահայտվում է հանրորեն վտանգավոր հետևանքների, իսկ ձևականներում՝ իր հանրորեն վտանգավոր գործողությունների նկատմամբ անձի վերաբերմունքով. **եթե հանցավոր արարքը (գործողությունը կամ անգործությունը) առաջացնում է մեկ հետևանք, ապա դրա նկատմամբ վերաբերմունքը կարող է բնութագրվել միայն դիտավորությամբ կամ միայն անգոյությամբ**, հետևաբար ամբողջ հանցագործությունը ևս պետք է համարել դիտավորությամբ կամ անգոյությամբ կատարված. [ուստի] մեղքի «խառը» ձևն այստեղ չի կարող լինել»[4]:

Հակառակ դրան՝ որոշ հետազոտողներ կարծում են, որ ճանապարհատրանսպորտային հանցագործություններում գործ ունենք մեղքի «խառը» ձևի հետ, ինչը ենթադրում է դիտավորություն՝ գործողության (անգործության) և անգոյություն՝ հետևանքների նկատմամբ: Ժամանակակից գիտության մեջ տվյալ մո-

Քրեական իրավունք

տեցման կողմնակիցներն են Ա.Ի.Կորոբենը, Վ.Ա.Յակուշինը և այլոք: Մինչ մեղքի «խառը» ձևին անդրադառնալը, անհրաժեշտ է տարբերակել այն մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործություններից: Վերջիններիս բնորոշումը տալիս է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածը, որի համաձայն. «*Եթե օրենքն ավելի խիստ պատասխանատվություն է նախատեսում անզուգույնությամբ ծանր հետևանքներ առաջացրած դիտավորյալ հանցագործության համար, ապա անձն այդ հետևանքների համար պատասխանատվություն է կրում միայն այն դեպքում, եթե նա նախատեսել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն, կամ չի նախատեսել իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, թեև տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք: Այդպիսի հանցանքը համարվում է դիտավորյալ կատարված»:*

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 27-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթները նույնական են մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործությունների վերաբերյալ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածով նախատեսված նորմերին, ապա նպատակահարմար է մեջբերել գիտնական Ա.Ի.Ռարոգի կողմից այդ հանցագործություններին տրված ընդհանուր հատկանիշները. «Ա) դրանք բնութագրվում են մեղքի

երկու ձևերի՝ դիտավորյալ և անզուգույնության համադրությամբ, բ) մեղքի այդ ձևերը սահմանվում են ըստ հանրորեն վտանգավոր արարքի տարատեսակ իրավական արժեք ունեցող օբյեկտիվ հատկանիշների նկատմամբ դրանց հարաբերակցության, գ) մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործություններում **անզուգույնությամբ կարող է դրսևորվել միայն որակյալ հետևանքների նկատմամբ**, դ) մեղքի երկու ձևերը կարող են լինել **միայն հանցագործությունների որակյալ հանցակազմերում**, ե) մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործություններն, ըստ օրենքի, **ճանաչվում են դիտավորյալ կատարված»** [5]:

Վերոգրյալից հետևում է, որ գործող օրենսդրությամբ և դրանից բխող գիտական չափանիշներով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունները մեղքի երկու ձևով կատարվող չեն կարող համարվել: Մասնավորապես, այստեղ չի կարող խոսք լինել ինքնուրույն հանցակազմ ձևավորող դիտավորյալ հանցագործության մասին, որը, անկախ վրա հասած հետևանքներից, քրեորեն պատժելի լինի: Բացի այդ, հակասության մեջ կմտնեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքներն անզուգույնությամբ առաջացնելու իմպերատիվ պահանջը և նույն օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի՝ մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործություններն ընդհանուր առմամբ դիտավորյալ կատարված համարելու դրույթը:

Ակնհայտ է, որ վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորված անզուգույնությունից բացի, քննարկվող հանցագործություններում

առկա է ևս մեկ հոգեբանական վիճակ, որով բնութագրվում է հանցավորի կողմից հատուկ կանոնների խախտումը: Ինչպես նշվեց վերևում, գիտնականներն այս խնդիրը փորձում են լուծել՝ առաջարկելով տարբերակել «մեղքի խառը ձև» հասկացությունը: Այսպես, Ա.Ի.Կորոբեևը նշում է. «Մեղքի ձևերն անվտանգության կանոնների խախտման և դրանցով առաջացած հետևանքների նկատմամբ ոչ միշտ են համընկնում: Այլ խոսքով՝ սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է հանցավորի՝ գործողությանը և դրա հետևանքներին ուղղված **հոգեբանական վերաբերմունքի տարասեռությամբ**: Դատական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անվտանգության կանոնները խախտվում են հիմնականում դիտավորությամբ, իսկ այդ խախտումների հետևանքների նկատմամբ սուբյեկտը դրսևորում է անզուշտություն (հանցավոր ինքնավստահության կամ անփութության տեսքով)» [6]: Վ.Ա.Յակուշինը ևս պնդում է, որ անձի մոտ իր կողմից կատարվող գործողության (անգործության) և դրա հետևանքների նկատմամբ կարող է դրսևորվել տարբերակված հոգեբանական վերաբերմունք: Ըստ այդմ, ըստ նշված հեղինակի, մեղքի «խառը» ձևի էությունն այն է, որ օրենսդիրը մի շարք հանցակազմերում նախատեսում է **իրավախախտման և հանցագործության համակցություն**: Վ.Ա.Յակուշինի կարծիքով՝ դիտավորությամբ խախտվում են ճանապարհային երթևեկության կանոնները, կամ կատարվում է այլ իրավախախտում, որն առաջացնում է քրեաիրավական բնույթի հետևանքներ: Սակայն դա քրեաիրավական իմաստով դիտավորություն չէ, քանի

որ քրեական իրավունքի համար որոշիչն այստեղ հետևանքների նկատմամբ անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է, ինչն արտահայտվում է մեղքի անզուշտ ձևով: Ըստ Վ.Ա.Յակուշինի՝ հենց սա էլ մեղքի «խառը» ձևի էությունն է [7]:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություններում մեղքի «խառը» ձևի առկայությունը, մեր կարծիքով, միանշանակ չէ, քանի որ այն զուտ տեսական մոտեցում է, որը պահանջում է հստակեցում թե՛ դրա սահմանման, թե՛ կոնկրետ շրջանակների և թե՛ օրենսդրական ամրագրման առումով: Բացի այդ, անհրաժեշտ է ձևավորել գործնական նշանակություն ունեցող դիրքորոշում, որն ինչ-որ չափով կարող է լուծել քննարկվող հանցագործությունների սուբյեկտիվ կողմի բնութագրման խնդիրները:

Գիտության մեջ տարբեր ժամանակներում առաջարկվել են մի շարք մոտեցումներ, որոնք որոշակիորեն հեշտացնում են ճանապարհատրանսպորտային հանցագործություններում մեղքի ձևի ուսումնասիրությունը: Ռուս հետազոտող Վ.Վ.Լուկյանովն, օրինակ, որպես հանցավորի հակաիրավական արարք էր դիտում ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների այնպիսի խախտումը, որն **առաջացնում է վթարային իրավիճակ**: Այսինքն, ըստ այս հեղինակի, քննարկվող հանցագործություններում մեղքի ձևը որոշվում է ըստ անձի՝ իր խախտման հետևանքով առաջացած վթարային իրավիճակի նկատմամբ դրսևորած վերաբերմունքի [8]: Նման մոտեցումը, մեր կարծիքով,

Քրեական իրավունք

արդարացված է և թույլ է տալիս գնահատման ենթարկել անձի հոգեբանական վիճակը մինչև հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, այսինքն՝ մինչև այն պահը, երբ հետագա իրադարձությունները (այդ թվում՝ անձանց կյանքին և առողջությանը պատճառվող վնասը) տեղի են ունենում անկառավարելի ուժերի ազդեցությամբ:

Ցանկացած պարագայում հարկ է նկատի ունենալ, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություններում հատուկ կանոնների խախտման նկատմամբ անձի հոգեբանական վերաբերմունքը չի կարող տարրալուծվել այդ արարքի վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ անձի դրսևորած մեղքի անզուրկ ձևում: Անդրադառնալով այս հարցին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը *Էդմոն Ասատրյանի* վերաբերյալ թիվ ԵԷՂ/0201/01/11 գործով իրավական դիրքորոշումներ է հայտնել այն մասին, որ թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի կողմից դրսևորվում է **անզուրկություն**, այլ խոսքով՝ արարքի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է անզուրկությամբ, սակայն ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման **կանոնները հաճախ խախտվում են գիտակցաբար**: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը գտել է նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով ճանապարհային երթևեկության կանոնների

խախտման բնույթը ճիշտ գնահատելու և որպես արդյունք հանցավորի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության համաչափ միջոց կիրառելու համար դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն այն հանգամանքին, թե տրանսպորտային միջոցի **վարորդը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումն արդյոք գիտակցաբար է թույլ տվել** [9]:

Վերը մեջբերված նախադեպային որոշումից երևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով սահմանված կանոնների խախտման նկատմամբ անձի վերաբերմունքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի կողմից կարևորվում է հանցավորի նկատմամբ համապատասխան քրեաիրավական ներգործության միջոց կիրառելու համատեքստում: Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ քննարկվող հանցագործություններում անձի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը կարող է հանդիսանալ ոչ միայն արդարացի և արդյունավետ պատժողական քաղականության մշակման, այլև ըստ խախտման բնույթի հանցագործությունների տարանջատման միջոց: Մասնավորապես՝ մեր կողմից առաջարկվում է տարբերակել ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների **դիտավորյալ** խախտումը (ընդ որում, այստեղ խոսքը գնում է ոչ թե քրեաիրավական իմաստով դիտավորության, այլ հատուկ կանոնների **դիտավորյալ** խախտման մասին, որն ինքնին, առանց առաջացրած վտանգավոր հետևանքների, քրեական պատասխանատվություն չի առաջացնում): Ասվածի համար հիմք է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված կանոնների *դիտավորյալ* խախտման դեպքում վտանգավոր հետևանքների առաջացման հավանականությունը մեծանում է, այդ հետևանքները, որպես կանոն, ծանր բնույթ են ունենում, ինչն էլ պայմանավորում է նմանատիպ արարքների հանրային բարձր վտանգավորությունը:

Հատուկ կանոնների *դիտավորյալ* խախտման փաստի մասին կարող են վկայել նաև հանցագործության շարժառիթները: Թեև ընդունված է հանցագործության շարժառիթներ անվանել միայն դիտավորյալ արարքների շարժառիթները, իսկ անզգուշությամբ կատարվողներինը համարել հանցավոր հետևանքներ առաջացրած վարքագծի շարժառիթներ [10]: Այնուամենայնիվ գտնում ենք, որ ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունների կատարման ժամանակ անձի մոտ դրսևորվող փաթերակությունը (ЛИХАЧЕСТВО), խուլիգանական կամ այլ ստոր դրդումները ևս առանձին գնահատման կարիք ունեն:

Արդեն փաստարկվել է, որ ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունները ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի իմաստով չեն կարող համարվել մեղքի երկու ձևով կատարվող: Սակայն մեր կողմից առաջարկվող՝ ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների *դիտավորյալ* խախտման տարբերակման պայմաններում, ըստ էության, ունենում ենք երկու տարբեր հոգեբանական վիճակ. մեկը՝ կանոնների խախտման նկատմամբ, մյուսը՝ առաջացող վտանգավոր հետևանքների: Նման պայմաններում նպա-

տակահարմար կարող է լինել հետևյալ օրենսդրական լուծումը.

Նախատեսել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242¹-րդ հոդված հետևյալ խմբագրությամբ.

«Հոդված 242¹. Ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների դիտավորյալ խախտումը

1. Ավտոմեքենա կամ մեխանիկական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի կողմից ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների դիտավորյալ խախտումը, որը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս՝ պատժվում է (...):

2. Նույն արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է մարդու մահ՝ պատժվում է (...):

3. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է երկու կամ ավելի մարդու մահ՝ պատժվում է (...):»:

Միաժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ արարքի և հետևանքների նկատմամբ անձի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքի տարբերակման խնդիրը հատուկ է ոչ միայն ճանապարհատրանսպորտային, այլև ՀՀ քրեական օրենսգրքում բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված մյուս հանցագործություններին ևս: Այսինքն՝ բոլոր այս հանցագործություններով նախատեսված հատուկ կարգը կամ կանոնները հանցավորի կողմից կարող են խախտվել «դիտավորությամբ»՝ միաժամանակ հետևանքների նկատմամբ անզգուշություն դրսևորելով: Հետևաբար կարիք է առաջանում նաև լրացնել ՀՀ քրեական

Քրեական իրավունք

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

44

օրենսգրքի 32-րդ հոդվածը կամ նույն օրենսգրքի՝ «ՄԵՂԸԸ» վերտառությամբ գլխում ավելացնել նոր հոդված, որպեսզի բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված հանցագործությունները, այդ թվում՝ առաջարկվող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242¹-րդ հոդվածով նախատեսվող հանցագործությունները, դրանցում հատուկ կարգի կամ կանոնների դիտավորյալ խախտում նախատեսելու դեպքում, համարվեն ընդհանուր առմամբ դիտավորությամբ կատարվող: Օրինակ՝ առաջարկվող նորմը կարող է ունենալ հետևյալ բովանդակությունը. «Եթե բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված հանցագործությունում նախատեսվում է հատուկ կարգի կամ կանոնների դիտավորյալ խախտում, որն անզուշտությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ, ապա այդպիսի հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված» կամ՝ «Եթե բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված հանցագործությունում նախատեսվում է հատուկ կարգի կամ կանոնների անզուշտ կամ դիտավորյալ խախտում, որն անզուշտությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ, ապա դիտավորյալ խախտման դեպքում այդպիսի հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված»:

Վերոգրյալից չի բխում, որ բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված ցանկացած հանցագործության պարագայում պետք է օրենսդրորեն տարբերակվեն հատուկ կարգի կամ կանոնների անզուշտ և դիտավորյալ խախտումները՝ անհարկի ծանրաբեռնելով ՀՀ քրեական օրենսգիրքը: Այնուհանդերձ, այդպիսիք նախատես-

վելու դեպքում կգործեն առաջարկված դրույթները, և հատուկ կարգի կամ կանոնների դիտավորյալ խախտման դեպքում հանցանքը կհամարվի դիտավորությամբ կատարված: Միևնույն ժամանակ համապատասխան լրացումներ կարող են կատարվել ոչ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի «ԸՆԴ-ՀԱՆՈՒԲ ՄԱՍ»-ում, այլ «ՀԱՏՈՒԿ ՄԱՍ»-ում՝ ծանոթագրությունների տեսքով: Օրինակ՝ մեր կողմից առաջարկվող՝ 242¹-րդ հոդվածը կարող է ունենալ 4-րդ մաս՝ հետևյալ խմբագրությամբ. «Մույն հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված հանցագործությունները համարվում են դիտավորությամբ կատարված»:

Ամփոփելով ասվածը՝ հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի գործող խմբագրությունը չի արտացոլում այդ նորմով նախատեսված հանցակազմերի ողջ էությունը: Մասնավորապես՝ հնարավոր չէ տարբերակել հանցավորի հոգեբանական վերաբերմունքը. մի դեպքում ուղղված ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների խախտմանը, մյուս դեպքում՝ առաջացող հանրորեն վտանգավոր հետևանքներին: Բացի այդ, վերոնշյալ կանոնների դիտավորյալ խախտման համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելը և այդ արարքները դիտավորությամբ կատարված հանցագործությունների շարքին դասելը որոշիչ դեր կունենան անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը կատարելու համար ուղղիչ հիմնարկի տեսակը որոշելու հարցում, ինչպես նաև կնպաստեն արդարու-

թյան, ըստ մեղքի պատասխանատվության և քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ սկզբունքների իրականացմանն ու տվյալ հանցատեսակների կանխարգելմանը՝ միա-

ժամանակ հանդիսանալով գիտության մեջ առկա տարածայնությունների՝ օրենսդրական ճանապարհով լուծման տարբերակ:

[1] *Анашкин Г.З.* Формы вины в автотранспортных преступлениях, Социалистическая законность, 1971, N12, с. 38.

[2] *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001, с. 45.

[3] *Рогатых Л. Ф., Малинин В. Б.* Квалификация нарушений правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств (ст. 264 УК РФ): Учеб. пос. Санкт-Петербург, 2004, с. 40-41.

[4] *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений. — 2-е изд., перераб. и дополнен. М., 2004, с. 173-174.

[5] Российское уголовное право: в 2-х т. Т. 1. Общая часть / Под ред. А.И. Рарога. М., 2001, с. 195; *Рарог А. И.* Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербур-

бург, 2003, с. 129-134.

[6] *Коробеев А.И.* Транспортные преступления, 2003, с. 135.

[7] *Якушин В.А.* Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. Тольятти, 1998, с. 149, 152, 154.

[8] *Лукьянов В.В.* Проблемы квалификации дорожно-транспортных преступлений. М., 1979, с. 108-111.

[9] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի՝ թիվ ԵԷԴ/0201/01/11 գործով որոշման 15-րդ և 18-րդ կետերը:

[10] Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (երկրորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով): /Հեղինակային խումբ - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2006թ., էջ 220-221:

Андраник РАШИДЯН

Аспирант кафедры уголовного права

и уголовно-процессуального права

Российско-Армянского (Славянского) университета,

ведущий специалист агентства экспертизы

правовых актов министерства юстиции РА

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СВЕТЕ ПРОЕКТА НОВОГО УК РА

Согласно доктрине отечественного уголовного права “субъект преступления” несет в себе исключительно уголовно-правовое содержание, в отличие от личности преступника, имеющего социальное и криминологическое значение. В связи с чем, профессор Н.С. Лейкина, характеризуя понятие “субъект преступления”, писала, что он представляет собой совокупность юридических признаков, на основании которых физическое лицо, совершившее общественно опасное деяние, подлежит уголовной ответственности. Такими постоянными признаками являются вменяемость и достижение лицом определенного возраста¹.

Сходным образом определяет субъекта преступления и профессор А.И. Рарог: “Субъект преступления может быть определен как физическое вменяемое лицо, достигшее определенного возраста, с которого по закону наступает ответственность за данный вид преступления, и способное нести за него уголовную ответственность”².

Из названных определений сле-

дует, что субъект преступления характеризуется тремя признаками: достижением лицом определенного возраста, его вменяемостью в момент совершения преступления и способностью нести уголовную ответственность за содеянное.

Следует отметить, что два первых признака (вменяемость и достижение лица определенного возраста) характеризуют одну и ту же способность лица: способность осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий. Так как теория уголовного права указывает на способность лица осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий, как на обязательное условие его способности нести уголовную ответственность, следовательно, все три признака субъекта преступления характеризуют одно и то же: способность субъекта нести ответственность за содеянное. Поэтому следует признать, что согласно теории уголовного права быть субъектом преступления, значит быть способным нести за него уго-

ловную ответственность. Существенные дополнения в общее понятие “субъект преступления” внес С.С. Аветисян. Предложенное им понятие существенно отличается от вышеприведенного и других понятий. Кроме вменяемости, возраста и способности нести ответственность автор выделяет дополнительные признаки:

а) наличие возможности и способности совершить преступление и нести за это ответственность в качестве исполнителя преступления (это дает возможность говорить о годном, надлежащем субъекте),

б) признаки (условия), свидетельствующие о существовании специальных субъектов (т.е. из приведенного им определения следует, что существуют общие и специальные субъекты преступления)³.

Таким образом, согласно современной доктрине уголовного права быть субъектом преступления, значит быть способным совершить предусмотренное УК деяние и нести уголовную ответственность за это.

Данный подход к пониманию субъекта преступления позволяет определить категорию лиц, способных совершить преступление, что имеет огромное практическое значение и для концепции специального субъекта преступления, согласно которой некоторые составы преступлений требуют наличия у лица дополнительного (специального) признака, только обладая которым, оно способно его совершить и нести ответственность.

По этому поводу В.Г. Павлов пишет, что “специфика совершения отдельных видов преступлений предполагает, что в соответствии с положениями закона субъект в каждом конкретном случае должен обладать дополнительными признаками или свойствами, для выполнения объективной стороны преступления”⁴.

Понятие и признаки специального субъекта преступления разными исследователями определяются по-разному.

Так, например, В.В. Устименко дает следующее определение: “Специальный субъект преступления — это лицо, обладающее наряду с вменяемостью и возрастом уголовной ответственности иными(и) дополнительным(и) юридическими(и) признаком(ами), предусмотренными(и) в уголовном законе или прямо вытекающим(и) из него, ограничивающим(и) круг лиц, которые могут нести ответственность по данному закону”⁵.

С.А. Семенов в качестве специального субъекта преступления рассматривает вменяемое лицо, достигшее возраста уголовной ответственности и обладающее предусмотренными законом признаками, детерминированными качествами объекта преступления, позволяющими данному лицу совершить общественно опасное деяние, описанное в диспозиции статьи Особенной части УК⁶.

В современной юридической литературе под специальным субъектом преступления традиционно понимается лицо, обладающее, наряду с общими признаками

субъекта, особенностями и дополнительными признаками, указанными в диспозиции статьи Особенной части УК или прямо вытекающими из нее⁷.

Особого внимания заслуживает позиция С.С. Аветисяна, согласно которой такое определение понятия специального субъекта является неполным и включает в себя не все признаки, характеризующие уголовно-правовое содержание специального субъекта преступления. Каждое из вышеприведенных определений понятия специального субъекта преступления имеет свои преимущества. Вместе с тем, имеющиеся недостатки, обусловлены в основном рассмотрением проблемы специального субъекта в рамках Особенной части УК. При этом не принимается во внимание то обстоятельство, что существуют также преступления со специальным составом, которые обуславливают специфический характер всего деяния (специальный объект посягательства, специальная причинная связь и т.д.)⁸. Иначе говоря, существуют составы, в которых не только субъекты, но и остальные элементы имеют специальный характер.

Хотелось бы напомнить, что действующее уголовное законодательство Армении не содержит определения специального субъекта преступления, оно только, устанавливая ответственность соучастников преступления (ч. 3 ст. 39 УК РА), указывает, что “лицо, не являющееся субъектом преступления, специально указанным в соответствующей статье Особен-

ной части настоящего кодекса”. Хотя данная правовая норма и позволяет сделать вывод, что под специальным субъектом преступления следует понимать лицо, способное быть его исполнителем, однако определение его путем отграничения от других лиц по имеющемуся у него признаку⁹ нельзя признать приемлемым. Ведь оно не несет в себе все признаки, характеризующие уголовно-правовое содержание специального субъекта преступления¹⁰, а поэтому следует согласиться с Аветисяном С.С, что “одним из существенных недостатков приведенных определений является указание на дополнительные признаки состава преступления в отрыве от особенностей специального состава преступления, и, прежде всего специального объекта посягательства. Кроме того, из определения понятия специального субъекта должно вытекать, кто может быть исполнителем данного преступления¹¹”.

При этом лицо должно быть надлежащим образом включено в сферу особых общественных отношений, в противном случае оно не может быть признано специальным субъектом преступления. Иначе говоря, в специальных составах исполнителем преступления может быть только лицо, включенное в сферу этих отношений на законном основании.

Так как способность лица совершить преступление и нести за это ответственность (быть субъектом преступления) является производной от его участия в общественном отношении, то путем ана-

лиза последнего можно определить, является ли данное лицо субъектом специального преступления.

В специальную сферу отношений доступ граждан ограничен. Для выполнения особых социально полезных функций в сферу конкретных социальных отношений включается определенная категория граждан. При этом способ включения имеет нормативный характер. Благодаря своему особому правовому статусу только они могут выполнять такие функции и допускать нарушение своих обязанностей и причинять, таким образом, вред для данной системы отношений¹².

По этому поводу Пленум Верховного Суда РФ в своем постановлении № 9 от 16.10.2009г. “О судебной практике по делам о злоупотреблении должностными полномочиями и о превышении должностных полномочий” указал, что “судам при рассмотрении уголовных дел о злоупотреблении должностными полномочиями (ст. 285 УК РФ) и о превышении должностных полномочий (ст. 286 УК РФ) необходимо устанавливать, является ли подсудимый субъектом указанных преступлений — должностным лицом. При этом следует исходить из того, что в соответствии с пунктом 1 примечаний к статье 285 УК РФ должностными признаются лица, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные,

административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, государственных и муниципальных учреждениях, государственных корпорациях, а также в Вооруженных Силах Российской Федерации, других войсках и воинских формированиях Российской Федерации”. Исполнение функции должностного лица по специальному полномочию означает, что лицо осуществляет функции представителя власти, исполняет организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции, возложенные на него законом, иным нормативным правовым актом, приказом или распоряжением вышестоящего должностного лица либо правомочным на то органом или должностным лицом (например, функции присяжного заседателя)¹³.

По поводу специальных условий признания лица специальным субъектом Кассационный суд РА сформулировал свою позицию по делу А. Мовсисяна от 18.10.2013г. Кассационный суд констатировал, что “для квалификации деяния по ч. 4 ст 363 (уклонение от исполнения военной службы или ее отдельных обязанностей путем членовредительства, симуляции болезни или иным незаконным способом) необходимо одновременное наличие следующих условий:

1) Лицо, совершившее преступление, является специальным субъектом воинских преступлений - военнослужащим, т.е. вменяемым лицом, достигшим 18 летнего

возраста, в отношении которого отсутствуют предусмотренные законодательством РА основания отсрочки от призыва на военную службу, которое в мирное время признано годным к военной службе. В связи с этим следует учесть, что лицо, призванное на военную службу в установленном законом порядке, однако в процессе прохождения военной службы признанное компетентным органом не годным для дальнейшего ее прохождения (в том числе и в результате членовредительства), является субъектом преступления против порядка военной службы до момента увольнения с военной службы.

2) Лицо, включенное в сферу воинской службы на законном основании должно иметь объективную возможность и способность выполнять свои служебные обязанности. Для определения этой способности важное значение имеет установление физического и психического состояния военнослужащего¹⁴.

В ст. 21 проекта нового УК РА¹⁵ содержится следующее определение специального субъекта: “Специальным субъектом преступления признается совершившее преступление лицо, которое кроме признаков, присущих общему субъекту, обладает также дополнительными признаками, предусмотренными в Особенной части настоящего кодекса, которые позволяют привлечь его к ответственности за соответствующее преступление, предусмотренное Особенной частью настоящего кодек-

са”.

Закрепление в законе понятия специального субъекта, безусловно, имеет важное практическое и теоретическое значение. Однако, по нашему мнению, предложенная формулировка нуждается в уточнении и дополнении.

На наш взгляд, предложенное определение должно исходить из концепции С.С. Аветисяна, который утверждает, что “нет понятия специального субъекта самого по себе. Говорить о специальном субъекте преступления в отрыве от других элементов состава неверно. На самом деле речь должна идти о субъекте преступления со специальным составом, в котором не только субъект, но и остальные элементы имеют специальный характер”¹⁶.

Действительно, в Особенной части как действующего УК РА, так и проекта, содержится немало норм, устанавливающих ответственность субъектов за посягательство на общие объекты. Субъекты данных преступлений наделены определенными качествами (это субъекты изнасилования, незаконного производства аборта, заражения венерической болезнью и т.д.). Дополнительные признаки субъектов этих преступлений не обусловлены особенностями общественных отношений, обеспечивающих функционирование соответствующих объектов.

Это - преступления с общим составом. В таких составах только субъект имеет определенные особенности. Объективную сторону таких деяний (полностью или час-

тично) могут выполнить и общие субъекты, так как нарушения какого-либо специального порядка не требуется.

Таким образом, в ст. 21 проекта нового УК РА речь должна идти не только о преступлениях со специальным субъектом, но и преступлениях со специальным составом, что имеет принципиальное значение для обоснования ответственности специальных субъектов и соучастников с новых позиций, имеющих универсальный характер и позволяющих устанавливать единые основания ответственности этих лиц.

Недостатком формулировки, приведенной в проекте, на наш взгляд, является также игнорирование существующей в научной литературе позиции о том, что “состав преступления и его признаки нельзя сводить лишь к признакам, указанным в диспозиции статей Особенной части УК. Ни одна диспозиция не содержит описания всех признаков конкретного состава преступления. Раскрытие (описание) содержания признака состава, как правило, производится с учетом норм Общей и Особенной части УК и других нормативно-правовых актов (в случае бланкетных диспозиций) с использованием систематического толкования, разъяснения закона, данного в постановлениях пленумов Верховных судов, судебных решениях, научных источниках”¹⁷. Все специальные составы преступлений носят бланкетный характер.

Так, например, субъектом преступления, предусмотренного в

статье 367 УК РА (нарушение уставных правил караульной или гарнизонной службы), может быть признан лишь тот военнослужащий, который входит в состав караула или гарнизона. Категория таких военнослужащих определяется в Уставе гарнизонной и караульной служб ВС РА. Следует отметить, что аналогичная статья предусмотрена и в проекте нового УК РА (ст. 496 Особенной части проекта¹⁸).

При решении вопроса о надлежащем субъекте указанного преступления, привлечении лица к уголовной ответственности по данной статье — принципиально важное значение имеет ст. 10 Устава внутренней службы Вооруженных Сил РА, запрещающая назначать в караул, на боевое дежурство, военнослужащих, не принявших военной присяги¹⁹.

Приговором суда первой инстанции Лорийской области Г.Саакян был признан невиновным по ч.1 ст. 315 УК РА на основании отсутствия в его деянии соответствующего состава преступления.

Своим решением апелляционный уголовный суд РА, отклонил апелляционный протест прокурора, оставив приговор суда первой инстанции без изменения.

Кассационный суд РА, удовлетворил кассационный протест прокурора, отменив приговор суда первой инстанции и оставившее его в законной силе решение апелляционного суда, направил дело на повторное рассмотрение в суд первой инстанции Лорийского

области.

В своем постановлении²⁰ Кассационный суд отметил, что “В рассматриваемом составе преступления субъект — специальный. Объективная сторона состава служебной халатности, как правило, выражается в бездействии, неисполнением или ненадлежащим исполнением должностным лицом своих обязанностей. Следовательно, должностное лицо подлежит ответственности по ч. 1 ст. 315, если оно не выполнило или выполнило не в полном объеме те действия, которые входят в его обязанности. Именно по этой причине, для того чтобы удостовериться в наличии данного состава преступления прежде всего следует установить, какие предусмотренные законом или подзаконными актами обязанности возложены на должностное лицо”.

Не соглашаясь с доводами суда первой инстанции и апелляционного суда о том, что должностные обязанности Г.Саакяна не были предусмотрены каким-либо правовым актом, кассационный суд констатировал, что данные обязанности предусмотрены как лесным кодексом РА, так и ведомственным приказом о назначении Г.Саакяна инженером по охране леса, в чьи обязанности временно входили полномочия административно-распорядительного характера, поэтому на основании ст. 308 УК РА он мог быть признан специальным субъектом преступления.

Таким образом, из постановления кассационного суда также

видно, что часто с целью выявления всех признаков субъекта преступления, условий привлечения лица к уголовной ответственности, правильной квалификации содеянного, возникает необходимость обращаться к различным положениям соответствующих правовых актов, которые имеют значение для применения уголовного закона.

По этому поводу справедливо высказывался также С.С.Аветисян: “Нормы уголовного закона (в случае бланкетных диспозиций) должны применяться с учетом норм различных отраслей права. Поэтому в законе нужно расширить перечень источников уголовного законодательства. При этом уголовно-правовое значение должны иметь те нормативно-правовые акты, которые имеют силу закона. Нормы таких законов, специально предусмотренных в бланкетных диспозициях статей, совместно с нормами УК, определяют уголовную ответственность и ее пределы”²¹.

Представляется, что в данном случае речь должна идти не о нормативно-правовых актах, которые имеют силу закона, а о тех правовых актах, которые содержат уголовные-правовые нормы или имеют значение для применения уголовного закона, так как некоторые дополнительные признаки (качества, свойства), относящиеся к признанию лица надлежащим, в данном случае специальным субъектом, могут содержаться не только в законах, но и других правовых актах (например, решениях

правительства, ведомственных актах и т.д.).

В связи с этим корректным считаем положение, закрепленное в ч. 1 ст. 2 проекта нового УК РА, в соответствии с которым: “Уголовное законодательство Республики Армения состоит из настоящего кодекса и тех правовых актов, которые содержат уголовно-правовые нормы или имеют значение для применения уголовного закона”²².

На основании вышеизложенного, предлагаем в новом УК РА при формулировке понятия “специальный субъект” принять во внимание следующее:

1) В ст. 21 проекта нового УК РА речь должна идти не только о преступлениях со специальным субъектом, но и преступлениях со специальным составом, в котором

не только субъект, но и остальные элементы имеют специальный характер.

2) В приведенном понятии после слов “обладает также дополнительными признаками, предусмотренными в Особой части настоящего кодекса” следует дополнить формулировкой следующего содержания: “или непосредственно вытекающими из уголовного закона, а в необходимых случаях, – перечисленных в иных правовых актах”.

Это позволит учесть всю специфику специального субъекта преступления, следовательно, верно решать вопросы уголовной ответственности и квалификации преступлений, совершаемых такими субъектами как единолично, так и совместно с общими субъектами.

1. *Лейкина Н.С.* Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968, с. 37.

2. *Рарог А.И.* Квалификация преступлений по субъективным признакам. С.-П. Юридический центр Пресс. 2003, с. 266.

3. *Аветисян С.С.* Приоритеты и перспективы нового Уголовного кодекса Республики Армения (социально-правовая концепция). Ер.: Изд-во РАУ, 2012, с. 96.

4. *Павлов В.Г.* Субъект преступления. С.-П., Юрид. центр Пресс, 2001, с. 198.

5. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления. Харьков, 1989, с. 11.

6. *Семенов С.А.* Специальный субъект преступления: Генезис и история: Учебное пособие. 2-е изд. Владимир, 2001, с. 18.

7. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М., АО “Центр ЮрИнфоР”, 2003, с. 219.

8. *Аветисян С.С.* Соучастие в преступлении со специальным составом. М., Изд-во “Закон и право”. М., 2004, с. 191.

9. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления. Алма-Ата: «Наука», 1977, с. 46.

10. *Аветисян С.С.* Указ. соч., с. 191.

11. Там же, с. 192.

12. Энциклопедия уголовного права. Т. 6. Соучастие в преступлении. — Издание профессора Малинина, 2-е изд, с. 362. (Автор главы — С.С. Аветисян).

13. П. 2 и п. 6 Постановления Пленума Верховного суда РФ № 9 от 16.10.2009г.

14. Постановление Кассационного суда РА от 18.10.2013г., № UЧ/0389/01/11, п. 23.

15. Ст. 21 проекта нового УК РА.

16. *Аветисян С.С.* Указ. соч., с. 207.

17. *Аветисян С.С.* Актуальные проблемы теории уголовного законодательства и практики его применения: Сборник научных статей. — Ер.: Изд-во “Гитутюн” НАН РА, 2004. с. 108.

18. Ст. 496 проекта нового УК РА.

19. Устав внутренней службы Вооруженных Сил РА. — Принят Национальным собранием РА 03.12.1996г., с. 10.

20. Постановление Кассационного суда РА от 18.10.2013г., № UЧ/0207/01/12, п. 15, 16, 19.

21. *Аветисян С.С.* Соучастие в преступлении со специальным составом. “Закон и право”. М., 2004, с. 204.

22. Ч. 1 ст. 2 проекта нового УК РА.

ՊԱՐՏԱԴԻՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ՀԱՐՉԵՐ

Պարտադիր բժշկական ապահովագրությունը բժշկական ապահովագրության հատուկ տեսակ է և կոչված է ապահովելու ֆիզիկական անձանց սոցիալական շահերի պաշտպանությունը: Այն ներառված է պետության կողմից իրականացվող բնակչության սոցիալական ապահովության քաղաքականության մեջ:

Պարտադիր բժշկական ապահովագրությունը, լինելով պետական սոցիալական ապահովագրության տարատեսակ, քաղաքացիներին ապահովում է անվճար բուժօգնության և դեղորայքային օգնության նվազագույն ծավալով, ինչը սահմանված է անվճար բուժօգնության մատուցման պետական երաշխիքային ծրագրով: Այդ իսկ պատճառով բավականին արդիական և էական է պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում պատասխանատվության հիմնահարցը:

Պ ա տ ա ս ի ա ն ա տ վ ո թ յ ա ն կիրառումը, անկախ կիրառության ոլորտից, նախատեսում է սուբյեկտների իրավունքների սահմանափակում և պարտականությունների սահմանում, հետևաբար պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում կիրառվող պատասխանատվություն սահմանող նորմերը պետք է հստակ ամրագրված լինեն օրենսդրորեն:

Սակայն պետք է նշել, որ պարտադիր բժշկական ապահովագրության պայմանագրի շրջանակներում կողմերը կարող են նաև նախատեսել օրենքի պահանջներին չհակասող լրացուցիչ պատասխանատվության տեսակներ:

Պատասխանատվության տեսակները, ըստ սուբյեկտների, կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ ապահովադրի պատասխանատվություն, ապահովագրողի պատասխանատվություն, բժշկական ծառայություն մատուցողի պատասխանատվություն:

Հատուկ ուշադրության են արժանի ապահովադիրները: Նրանք պատասխանատվություն են կրում այն գումարները թաքցնելու համար, որոնց հիման վրա պետք է հաշվարկվեն ապահովագրավճարները, ապահովագրավճարներ՝ ժամկետները խախտելու համար, որպես ապահովագրավճար վճարող գրանցվելուց հրաժարվելու համար: Ապահովադիրները պատասխանատվության են ենթարկվում՝ ապահովագրավճարների մասին օրենսդրության նորմերի համաձայն:

Օրենսդրությամբ պետք է նախատեսել նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատասխանատվությունը՝ որպես չաշխատող բնակչության ապահովադիրների: Դ-ա

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

անհրաժեշտ պայման է, քանի որ չի բացառվում, որ ապահովագրավճարները չեն վճարվի կամ կվճարվեն նվազ չափով, ինչի հետևանքով կտուժեն քաղաքացիները և ամբողջ պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտը:

Հստակ պատասխանատվություն պետք է նախատեսել նաև ապահովագրական կազմակերպությունների կողմից պարտադիր բժշկական ապահովագրության դրամական միջոցները ոչ նպատակային օգտագործելու համար, որի վերահսկողությունը պետք է իրականացնի համապատասխան պետական մարմինը:

Վերջինը ստուգումների միջոցով պետք է հսկողություն իրականացնի նաև պարտադիր բժշկական ապահովագրության համակարգում ֆինանսական միջոցներն արդյունավետ օգտագործելու նկատմամբ: Պարտադիր բժշկական ապահովագրության դրամական միջոցների ոչ նպատակային օգտագործումը բացահայտելու դեպքում այդ միջոցները, ինչպես նաև դրանցից ստացված շահույթը ենթակա են վերադարձման խախտումը հայտնաբերելու պահից որոշակի ժամանակահատվածում, օրինակ՝ 1-2 ամսվա ընթացքում: Այս պահանջը չկատարելու դեպքում սուբյեկտի նկատմամբ օրենսդրորեն պետք է նախատեսել պատասխանատվության առավել խիստ միջոցներ՝ ընդհուպ համապատասխան կազմակերպության հարկադիր լուծարում կամ լիցենզիայից զրկում:

Պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում կիրառվում են քաղաքացիաիրավական և վարչա-

կան պատասխանատվության տեսակներ:

Հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում գործող նորմերի պահանջների խախտման դեպքում նախատեսվում է քրեական պատասխանատվություն:

Մինչև 2010 թվականը ՌԳ քրեական օրենսգրքում նախատեսված էր քրեական պատասխանատվություն գործատուի կողմից պարտադիր սոցիալական վճարները, այդ թվում՝ պարտադիր բժշկական ապահովագրության ապահովագրավճարները չվճարելու համար, սակայն ներկայումս գործում է միայն վարչական պատասխանատվությունը: Սակայն քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու նախագծում կրկին քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում գործատուների կողմից ապահովագրական վճարներից խուսափելու համար¹:

Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի 266a հոդվածը ևս նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն պարտադիր բժշկական ապահովագրության ապահովագրավճարների վերաբերյալ կեղծ կամ սխալ տեղեկատվություն համապատասխան պետական մարմիններին տրամադրելու, ինչպես նաև վճարումներից խուսափելու համար²:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածը ևս նախատեսում է քրեական պատասխանատվություն հարկերից, տուրքերից և այլ պարտադիր վճարումներից չարամտորեն խուսափելու համար: Հետևաբար ՀՀ-ում պարտադիր բժշկական ապահովագ-

Քաղաքացիական իրավունք

րության համակարգի ներդրման դեպքում պարտադիր վճար կհամարվեն նաև գործատուի կողմից ապահովագրավճարները, նշանակում է՝ կարող ենք փաստել, որ պարտադիր բժշկական ապահովագրության համակարգի ներդրման դեպքում ապահովագրավճարների վճարումից չարանտորեն խուսափելու դեպքում գործատուները կարող են ենթարկվել նաև քրեական պատասխանատվության:

Այս պայմաններում հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք նպատակահարմար է պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում գործող նորմերի խախտման դեպքում նախատեսել քրեական պատասխանատվություն՝ հաշվի առնելով քրեական պատասխանատվության ողջ ծանրությունը:

Ուսումնասիրելով պարտադիր բժշկական ապահովագրության էությունը և նկատի ունենալով վերջինիս սոցիալական մեծ նշանակությունը՝ **գտնում ենք, որ այս ոլորտում առկա որոշ խախտումների համար միանշանակ անհրաժեշտ է կիրառել քրեական պատասխանատվության ինստիտուտը**, մասնավորապես՝ հենց պարտադիր բժշկական ապահովագրության ապահովագրավճարներից չարանտորեն խուսափելու դեպքում, քանի որ, օրինակ, այս անգործության նկատմամբ բավականին խիստ պատասխանատվություն չսահմանելու դեպքում հնարավոր է, որ այն մեծ ծավալներ ստանա՝ խաթարելով պարտադիր բժշկական ապահովագրության ողջ համակարգի բնականոն գործունեությունը: Հետևաբար, այս ոլորտում քրեական պատասխանատվության սահմանումն անհրա-

ժեշտություն է:

Բացի պարտադիր բժշկական ապահովագրության ոլորտում վարչական պատասխանատվությունից, քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն է նախատեսվում նաև քաղաքացիական օրենսդրությամբ, սակայն արդեն ապահովագրության բոլոր տեսակների համար: Մեր խորին համոզմամբ օրենսդիրը պետք է հստակ պատասխանատվություն սահմանի ՊԲԱ սուբյեկտների համար: Քանի որ պարտադիր բժշկական ապահովագրությունը պայմանագրային հարաբերությունների մի ողջ համալիր է, որտեղ, բացի քաղաքացիներից, մասնակցում են ապահովադիրներ, ապահովագրական կազմակերպություններ, բժշկական կազմակերպություններ: Ապահովագրված անձի՝ ՊԲԱ շրջանակներում բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքն իրականացվում է վերջինիս օգտին ՊԲԱ մասնակիցների (ՌԴ- օրենքով մասնակիցների թվին են պատկանում բժշկական կազմակերպությունները, տարածքային ֆոնդերը և ապահովագրական ընկերությունները) միջև ՊԲԱ ֆինանսական ապահովման մասին և ՊԲԱ բժշկական օգնություն տրամադրելու ու վճարելու մասին կնքված պայմանագրերով:

Հարաբերությունների բարդությունը, բազմասուբյեկտությունը բարդացնում են հաճախորդի սխալ բուժման համար պատասխանատվության հարցի լուծումը: Առաջին հերթին պետք է պարզել նշված հարաբերությունների էությունը, և ըստ այդմ որոշել քաղաքացու առջև քաղաքա-

Քաղաքացիական իրավունք

ցիաիրավական պատասխանատվության էությունը, և հատկապես՝ պատասխանատվությունը պայմանագրային⁴ է, թե՞ դելիկտային (արտապայմանագրային):⁴

Անդրադառնանք այն հարցին, թե ով պետք է պատասխանատվություն կրի ապահովագրված քաղաքացիների առջև բուժօգնության թերությունների համար: Այս հարցը մեծ ուշադրության էր արժանացել ՌԳ-ում:⁵

Բանն այն էր, որ ՌԳ «Բժշկական ապահովագրության մասին» նախկին օրենքով ապահովագրական ընկերության հիմնական պարտականությունն է՝ ապահովագրված անձանց բժշկական օգնության տրամադրման կազմակերպումը, մասնավորապես՝ ժամանակին և ամբողջական ֆինանսավորումը: Այդ պարտականությունը չկատարելու հետևանքով առաջացած վնասները կարող է կրել ինչպես բժշկական կազմակերպությունը, այնպես էլ ապահովագրված անձը: Հետևաբար, պարտականությունների չկատարումն առաջացնում է պատասխանատվություն: Այդ նույն օրենքով նշվում էր, որ բժշկական ապահովագրական ընկերությունը կրում է նյութական (գույքային) պատասխանատվություն ապահովագրված անձի կամ ապահովագրի առջև բժշկական ապահովագրության պայմանագրի պայմաններ չկատարելու համար, այդ թվում՝ կոնկրետ բ ու ժ հ ա ս տ ա տ ո թ յ ո ն ն ու մ տրամադրվող բժշկական օգնության որակի ոչ պատշաճ հսկողության համար: Նույն 27-րդ հոդվածում նշվում էր տրամադրվող բժշկական ծառայությունների ծավալի և որակի, ապա-

հովագրված անձին բժշկական օգնություն տրամադրելը մերժելու՝ բուժհաստատության պատասխանատվության մասին⁶:

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է համաձայնվել այն տեսակետի հետ, որ անորոշություն էր առաջանում, թե բժշկական օգնության թերությունների համար ով է վերջապես ապահովագրված անձի առջև պատասխանատվություն կրելու⁷:

Այդ անորոշությունը պայմանավորված էր, փաստորեն, օրենսդրական ձևակերպման անհստակությամբ, որի համաձայն՝ քաղաքացիներն իրավունք ունեն ապահովագրողից, բուժհաստատությունից պահանջել իրենց մեղքով պատճառված վնասի հատուցում՝ անկախ դրա մասին ապահովագրության պայմանագրում նշված լինելուց:

Առավել վիճելի է այն հարցը, թե պատասխանատվություն կրո՞ւմ է, արդյոք, ապահովագրական կազմակերպությունը ոչ որակյալ բուժման հետևանքով ապահովագրված անձի կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի համար:

Մենք կիսում ենք այն հեղինակների կարծիքը, որ ապահովագրողի պարտականությունը կրում է պայմանագրային բնույթ և նա չի կրում դելիկտային պատասխանատվություն: Բացի այդ, ի հաստատումն այդ դիրքորոշման՝ կարելի է նշել, որ ոչ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ոչ ապահովագրության մասին օրենսդրությունն ապահովագրողի վրա երբորդ անձանց գործողությունների համար որևէ բռնագանձում չեն նախատեսում:

Քաղաքացիական իրավունք

Գտնում ենք, ճիշտ է այն տեսակետը, որ ապահովագրված անձն առողջության վնասը հատուցելու հայցերով պետք է դիմի անմիջական վնաս պատճառողին, այսինքն՝ բուժհաստատությանը⁸: Ապահովագրական կազմակերպության գլխավոր պարտականություններից է ապահովագրված անձանց շահերի պաշտպանությունը, այսինքն՝ հենց ապահովագրական կազմակերպությունն է հայց ներկայացնում բժշկական կազմակերպությանը ոչ պատշաճ բուժօգնություն մատուցելու հետևանքով քաղաքացիներին վնաս պատճառելու համար: **Բացի այդ, ինչպես իրավացիորեն նկատում են Ն.Կոզլովան, Մ.Կրատենկոն, ինչքան էլ անհաջող լինի ապահովագրողի կողմից ԿԲԱ ծրագրերի իրականացման համար բժշկական հաստատության ընտրությունը և անհետևողական լինի բժշկական օգնության որակի նկատմամբ հսկողությունը, այդ ամենը միայն պայմաններ (նախադրյալներ) են և ոչ թե ապահովագրված անձի առողջությանը հասցված վնասի պատճառ: Ո՛չ օրենսդիրը, ո՛չ էլ ապահովագրության պայմանագիրը չեն կարող սահմանափակել բժշկական կազմակերպության պարտականությունը՝ մատուցել որակյալ բժշկական ծառայություններ:**

Ավելին, այս դեպքում ապահովագրական ընկերությանը որպես ապահովագրված անձանց հասցված վնասի հատուցման հայցերով պատասխանող ներգրավելը Ռուսաստանի պրակտիկայում չի կիրառվում:

Ապահովագրական ընկերության պատասխանատվության խստաց-

ման գաղափարն աջակցություն է գտել նաև գիտնականների շրջանում: Պ.Ջ.Իվանիշինը, կամավոր բժշկական ապահովագրության պայմանագիրը համարելով խառը պայմանագիր, որը միավորում է անհատական ապահովագրության պայմանագրի, ապահովագրված անձի շահերը ապահովագրողի կողմից ներկայացնելու վերաբերյալ հանձնարարության պայմանագրի և ապահովագրված անձին բժշկական ծառայությունների տրամադրման հատուցելի պայմանագրի տարրեր, թույլատրելի է համարում, ապահովագրողին՝ բժշկական ծառայության թերությունների վերացման հետ կապված, ինչպես նաև բժշկական ծառայությունների թերություններով պայմանավորված ապահովագրված անձի առողջությանը պատճառված վնասի փոխհատուցման հայցեր ներկայացնելը⁹:

Նա առաջարկում է ապառողների իրավունքների պաշտպանության մասին օրենսդրությունը լրացնել աշխատանքների կատարման (ծառայությունների մատուցման) «կազմակերպիչ» սուբյեկտով, որպիսի դերը տրամադրվում է բժշկական ապահովագրական ընկերությանը: Սակայն եթե ապրանքների իրացման դեպքում արդարացված է դրանց թերությունների (նաև թերությունների հետևանքով պատճառված վնասի) համար ինչպես վաճառողին, այնպես էլ արտադրողին պատասխանատվության ենթարկելը, ապա ծառայությունների մատուցման դեպքում իրավիճակն այլ է. ծառայության «արտադրողը» և դրա որակի իրական «վերահսկիչ» համարվում է կատարողը՝ անկախ

Քաղաքացիական իրավունք

այն հանգամանքից, թե ով է ֆինանսավորում անձնակազմի աշխատանքը, բժշկական սարքավորումների, դեղամիջոցների և այլնի ձեռք բերումը:

Ինչպիսի առանձնահատկությամբ էլ օժտված չլինի բժշկական ապահովագրությունը, ապահովագրողի պարտականությունն է վճարել սահմանված գումարը¹⁰:

Հեղինակը նաև նշում է, որ կամավոր բժշկական ապահովագրության պայմանագրով ապահովադիրը հանձնարարում է ապահովագրողին իր օգտին (ապահովագրված անձանց) կատարել որոշակի իրավաբանական գործողություններ, մասնավորապես՝ բժշկական հաստատության հետ կնքել բժշկական օգնություն տրամադրելու պայմանագիր: Բայց պայմանագրի կնքումը բուժհաստատության հետ ժամանակային առումով սովորաբար նախորդում է ապահովադրի հետ պայմանագրի կնքմանը: Իսկ ապահովագրական ընկերությունը որպես ապահովադրի հանձնակատար ճանաչելը չի բացատրում այն, թե ինչու հանձնակատարը պետք է պատասխան տա երրորդ անձի կողմից (բուժհաստատության) պայմանագրի կատարման համար:

Բացի այդ, Պ.Իվանիշինը գտնում է, որ ապահովագրական բժշկական ընկերությունը, վերացնելով բժշկական օգնության թերությունները և ապահովագրված անձին հատուցելով պատճառված վնասը, այդպիսով պատասխանում է ներգրավված երրորդ անձի գործողությունների համար (բժշկական հաստատության)¹¹: Գտնում ենք՝ ճիշտ է սրան վերաբերող այն կարծիքը, որ ապահովագ-

րողն ի սկզբանե ապահովագրված անձի հանդեպ ունի դրամական պարտավորություն (ֆինանսավորել ծրագրով մատնանշված բժշկական ծառայությունները), բայց ոչ բժշկական ծառայություններ մատուցելու, որի կատարումը կարող է դրվել երրորդ անձի վրա¹²:

Ապահովագրական ընկերությունն առողջությանը պատճառած վնասի համար պատասխանատվության կարող է կանչվել միայն այն դեպքում, երբ վնասի վրա հասնելը պատճառական ուղիղ կապի մեջ է ապահովագրողի կողմից բժշկական ապահովագրության մասին օրենսդրությունը խախտելու կամ բժշկական ապահովագրության պայմանագիրը չկատարելու հետ, մասնավորապես՝ բժշկական ծառայություններ մատուցելու մասին պայմանագրի կնքումն այնպիսի բուժհաստատության հետ, որը չունի լիցենզիա կամ քաղաքացուն ապահովագրական պոլիս անհիմն չհատկացնելը:

Ինչ վերաբերվում է բժշկական ծառայություն մատուցողին, ապա եթե բժշկական ծառայությունը տրամադրվում է ՊԲԱ պայմանագրի շրջանակներում, ապա վերջինս ենթակվում է դելիկտային պատասխանատվության՝ անորակ բժշկական օգնության հետևանքով ապահովագրված անձի կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի համար:

Ապահովագրված անձի կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվության հարցը պարզելուց հետո մնում է ճշտել, թե ապահովագրական ընկերու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյունն արդյոք կարող է վնաս պատճառողից բռնագանձել բժշկական օգնության վճարման հետ իր կատարած ծախսերը, թե ոչ:

«Պարտադիր բժշկական ապահովագրության մասին» ՌԴ օրենքի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապահովագրված անձի առողջությանը պատճառված վնասի հետևանքով բժշկական ապահովագրական ընկերության կողմից բժշկական օգնության վճարման հետ իրականացված ծախսերն ամբողջ ծավալով բռնագանձվում են վնաս պատճառողի (ղեղնկվեմտի) կողմից:

Այդ նորմն ըստ էության սահմանում է առողջությանը հասցված վնասի համար քաղաքացիական պատասխանատվության ավելի բարձր չափ, քանի որ վնաս պատճառողը պարտավորվում է հատուցել ոչ միայն լրացուցիչ ծախսերը, այլ ՊԲԱ բազային ծրագրով նախատեսված՝ տուժողի բուժման ամբողջ գումարը:

Ապահովագրական կազմակերպության և հաճախորդի հարաբերությունները կարգավորվում են բժշկական օգնություն ցուցաբերելու և վճարելու մասին ՊԲԱ պայմանագրով, որը կնքվում և գործում է անկախ այն հանգամանքից, թե ինչ պատճառով է ապահովագրված անձի մոտ առաջանում բժշկական կազմակերպության ծառայություններ՝ անհրաժեշտությամբ:

Սակայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1078-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուժողին մերժվում է բուժման համար ծախսերի հատուցումը, որը նա իրավունք ուներ ստանալու անվճար: Եվ քանի որ գոյություն չունեցող

իրավունքը չի կարող փոխանցվել ապահովագրական կազմակերպությանը, ապա գտնում ենք, որ ապահովագրական ընկերությունը չի կարող վնաս պատճառողից բռնագանձել բժշկական օգնության վճարման համար կատարած իր ծախսերը:

Սակայն իրավունք ունի՞ արդյոք պետությունն իր քաղաքացիներին երաշխավորելով անվճար բժշկական օգնություն՝ անկախ դրա տրամադրման հիմքերից, պահանջելու կատարված ծախսերի հատուցում, թեև դրանք ուղղված են եղել քաղաքացիական դեղիկտի հետևանքների վերացմանը:

Սոցիալական ապահովության բարձր մակարդակ ունեցող եվրոպական երկրների համար ավանդական է այն պատկերացումը, որ դեղորայքային օգնության, բժշկական և սոցիալ-վերականգնողական ծառայությունների անհրաժեշտ նվազագույնը պետք է տուժողին տրամադրվի անվճար, իսկ վնաս պատճառողի դեղիկտային պատասխանատվությունը կարող է առաջանալ միայն լրացուցիչ ծախսերի դեպքում, կամ երբ նրա գործողությունների բնույթը (սովորաբար դիտավորյալ) պահանջում է դաստիարակչական նպատակներով անհատական գույքային սանկցիաների կիրառում:¹³

Գտնում ենք, որ ապագայում ընդունվելիք օրենքում պետք է բացառվի այնպիսի դրույթի առկայությունը, որը թույլ կտա վնաս պատճառողից բռնագանձել ՊԲԱ ծրագրում ներդրված բուժման ամբողջ գումարը, կամ այդպիսի հոդված նախատեսելու դեպքում սահմանափակել դրա գործողու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյունը (օրինակ՝ դիտավորությանը վնաս պատճառելու դեպքերով):

Քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության հարցի ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ պատասխանատվության այնպիսի ձևի ուսումնասիրությանը, ինչպիսին է բարոյական վնասի հատուցումը, քանի որ պայմանագրի ոչ պատշաճ կատարման հետևանքով ապահովադիրը/ապահովագրված անձը կարող է կրել ֆիզիկական և բարոյական բնույթի վնասներ:

Ինչպես հայտնի է, ոչ գույքային իրավունքների խախտումը կարող է առաջացնել և նյութական, և բարոյական վնաս: Առաջին դեպքում վնասի հատուցումն օգտագործվում է որպես նյութական գրկանքների դրամական փոխհատուցում: Այդ վնասը հատուցվում է Քաղ. օր. իններորդ՝ «Վնաս պատճառելու հետևանքով ծագող պարտավորություններ» բաժնի ընդհանուր կանոններով, եթե օրենքով պատասխանատվության ավելի բարձր չափ նախատեսված չէ (Քաղ. օր. 1077-րդ հոդված):¹⁴

ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 151-րդ հոդվածը բարոյական վնասը բնորոշում է որպես ֆիզիկական և հոգեկան տառապանքներ: Բարոյական վնասի նմանատիպ բնորոշում է տրված նաև «Բարոյական վնասի փոխհատուցման մասին օրենսդրություն ընդունելու որոշ հարցերի մասին» ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի 1994թ. դեկտեմբերի 20-ի N10 որոշման մեջ, ըստ որի՝ բարոյական վնաս են համարվում ֆիզիկական և հոգեկան տառապանքները, որոնք պատ-

ճառվել են գործողության կամ անգործության հետևանքով և խախտում են քաղաքացու ոչ գույքային (կյանք, առողջություն, արժանապատվություն, գործարար համբավ և այլն) կամ գույքային իրավունքները:

Այս որոշման համաձայն՝ հոգեկան տառապանքներ են՝ հարազատների կորուստը, ակտիվ հասարակական կյանք վարելու անհնարինությունը, աշխատանքի կորուստը, անձնական, բժշկական գաղտնիքի բացահայտումը, պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը արատավորող, իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկությունների տարածումը, որևէ իրավունքների սահմանափակումը կամ գրկումը, **ֆիզիկական ցավը՝ խեղում կամ առողջության այլ վնաս պատճառելու հետևանքով և այլն:**

Ինչ վերաբերում է ՀՀ գործող օրենսդրությանը, ապա ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 հոդվածի 1-ին մասը տալիս է ոչ նյութական վնասի հասկացությունը, որի համաձայն. «Ոչ նյութական վնասը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք է, որն առաջացել է անձին ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող ոչ նյութական բարիքների դեմ ոսնձգող կամ նրա անձնական ոչ գույքային իրավունքները խախտող որոշմամբ, գործողությանը կամ անգործությամբ», իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Պատվին, արժանապատվությանը կամ գործարար համբավին պատճառված վնասը հատուցվում է սույն օրենսգրքի 1087.1 հոդվածով, իսկ կոնվենցիոն իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտ-

Քաղաքացիական իրավունք

ման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասը՝ 1087.2 հոդվածով սահմանված կարգին և պայմաններին համապատասխան»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածը՝ պատվին, արժանապատվությանը կամ գործարար համբավին պատճառված վնասի հատուցման կարգը և պայմանները, հնարավորություն են ընձեռում գրպարտության և վիրավորանքի դեպքում ստանալ դրամական փոխհատուցում, որը, ըստ էության, բարոյական վնասի փոխհատուցման դրսևորում է¹⁵:

Այսպիսով՝ ակնհայտ է, որ օրենսգրքով արդեն իսկ նախատեսվում է ոչ բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտ, որը սակայն սահմանափակվում է միայն անձի պատվին, արժանապատվությանը և գործարար համբավին պատճառված վնասով, ինչպես նաև կոնվենցիոն իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասով:

Ինչպես իրավագիտորեն գտնում է Գ.Բեքմեգյանը. «Քաղաքացիական օրենսգրքի վերոնշյալ իրավակարգավորումները չեն ապահովում և երաշխավորում ՀՀ-ում ոչ նյութական վնասի ամբողջական հատուցում՝ դրանով իսկ սահմանափակելով անձանց ամբողջական և բավարար վնասի հատուցում ստանալու հնարավորությունը, մասնավորապես հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջին ժամանակներս բավականին շատացել են արտադրողների, սպրանքներ վաճառողների, ծառայություններ մատու-

ցողների կողմից սպառողներին անուրակ սպրանքներ վաճառելու կամ անորակ ծառայություններ մատուցելու հետևանքով պատճառվող համատարած վնասի դեպքերը, ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից սպառողներին մատուցվող ծառայությունների ընթացքում կազմակերպությունների կողմից իրենց իրավունքների չարաշահման կամ պարտականությունների թերի կատարման հետևանքով անձանց պատճառվող վնասների դեպքերը, որոնք չնչին նյութական վնասի հետ մեկտեղ կարող են առաջացնել էական անհանգստություններ, զրկանքներ, այսինքն՝ ոչ նյութական վնաս: Որպես օրինակ կարելի է նշել... սպահովագրական ընկերությունների կողմից սպահովագրական հատուցումների տրամադրման արհեստական ձգձգումները»:¹⁶

Մեր կարծիքով, բարոյական վնասի հատուցում չնախատեսելը, հատկապես այնպիսի անձնական ոչ գույքային իրավունքի խախտման համար, ինչպիսին է առողջությունը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի էական թերություններից մեկն է:

Այդ իսկ պատճառով, կարծում ենք, առողջությանը վնաս պատճառելու հետևանքով բարոյական վնասի հատուցումն ապահովելու համար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան լրացում՝ մասնավորապես Քաղ. օր. 1087.1 հոդվածի գործողությունը տարածելով ոչ միայն պատվին, արժանապատվությանը կամ գործարար համբավին պատճառված վնասելու, այլ նաև առողջությանը վնաս պատճառելու դեպքերի վրա:

1. Տե՛ս В России вернут уголовную ответственность за неуплату страховых взносов (<http://lenta.ru/news/2013/07/30/penalty>, դիտելու ամսաթիվ՝ 04.05.2014թ.):

2. Տե՛ս InsuranceDay, (էլեկտրոնային աղբյուր՝ http://www.houthoff.com/uploads/tx_hhppublications/InternationalComparativeReviewofLiabilityInsuranceLaw.pdf(դիտելու ամսաթիվ՝ 04.10.2013թ.):

3. Իրավագետները պայմանագրային են համարում պայմանագրերից բխող պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար Քաղ. օր. «Պատասխանատվությունը պարտավորությունները խախտելու համար» 26 գլխում նախատեսված կանոններին համապատասխան կիրառվող պատասխանատվությունը: **Բարսեղյան Տ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Եր., 2004, էջ 482: **Բարսեղյան Տ.** Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը: Եր., 2006, էջ 74: Гражданское право. Учебник. В 2-х т. Под ред. Е.А.Суханова. Т.1. М., 1993, с. 173.

4. Արտապայմանագրային է համարվում այն պատասխանատվությունը, որը կիրառվում է միմյանց հետ պարտավորական հարաբերությունների մեջ չգտնվող անձանց կողմից իրավախախտումներ թույլ տալու դեպքում:

5. Медицинская организация как субъект обязательного социального страхования, Соколова Н.А., <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJI;n=50372>, Статья: Некоторые вопросы ответственности в сфере обязательного медицинского страхования Кирилловых А.А. "Социальное и пенсионное право", 2011, N3. **Козлова Н., Кратенко М.** Ответственность страховой медицинской организации перед застрахованными (гражданами) по договорам обязательного и добровольного медицинского страхования // "Право и экономика", 2005, N12, с. 25.

6. Տե՛ս Медицинская организация как субъект обязательного социального страхования, **Соколова Н.А.**, էլեկտրոնային աղբյուր՝ <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJI;n=50372>,(դիտելու ամսաթիվ՝ 04.05.2014թ.):

7. **Козлова Н., Кратенко М.** Ответственность страховой медицинской организации перед застрахованными (гражданами) по договорам обязательного и добровольного

медицинского страхования // Право и экономика. 2005, N12, с. 25.

8. **Козлова Н., Кратенко М.** Ответственность страховой медицинской организации перед застрахованными (гражданами) по договорам обязательного и добровольного медицинского страхования // Право и экономика. 2005, N12.

9. **Иванишин П.З.** Гражданско-правовое регулирование договора добровольного медицинского страхования: Дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2004, с. 98-99.

10. Այդ մասին է վկայում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 996 (1, 5, 6 կետերը) Ռ՝-քաղաքացիական օրենսգրքի 929-րդ և 934-րդ հոդվածների 1 կետերը:

11. **Иванишин П.З.**, там же, с. 62.

12. **Козлова Н., Кратенко М.** Ответственность страховой медицинской организации перед застрахованными (гражданами) по договорам обязательного и добровольного медицинского страхования // Право и экономика. 2005, N12.

13. **Корнеева О.В.** Федеральный закон от 19 ноября 2010г. N326-ФЗ "Об обязательном медицинском страховании в Российской Федерации": проблемы соотношения с нормами ГК РФ о возмещении вреда здоровью ("Социальное и пенсионное право", 2011, N4)//СПС Консультант Плюс.

14. **Բարսեղյան Տ.Վ.** Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը, Եր., 2006, էջ 176:

15. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 20.12.1994 N 10 (ред. от 06.02.2007) "Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда", //КонсультантПлюс.

16. ՀՀ սահմանադրական դատարան Արթուր Խաչատրյանի դիմումի վերաբերյալ գրավոր մեկնաբանություններ (AMICUS CURIAE) N07-13-Ա, հաստատված է ՀՀ փաստաբանների պալատի խորհրդին առընթեր գիտավերլուծական կենտրոնի խորհրդի 24.06.2013թ. N7-Ա որոշմամբ, http://advocates.am/images/gitaverlucakan/2013/amicus_07-13.pdf (դիտելու ամսաթիվ՝ 24.06.2015):

17. **Բերմեզյան Գ.** ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ ոչ նյութական վնասի հատուցման մի շարք հարցերի շուրջ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2015թ., էջ 195-196:

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ՕՊՅԻՈՆՆԵՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

1950-ական թվականներին ԱՄՆ-ում հիմնադրված և հետագայում լայն տարածում գտած բաժնետոմսերի օպցիոնների տրամադրումն աշխատողներին այսօր կիրառվում է գրեթե ողջ աշխարհում և համարվում է տնտեսական աճի գրանցման կարևորագույն նախադրյալներից մեկը:

Բաժնետոմսերի օպցիոնների առաջնային խնդիրներից է ընկերության համար էական նշանակություն ունեցող աշխատակիցների ներգրավումն ու պահպանումը: Բաժնետոմսերի օպցիոնների միջոցով ընկերությունները կարող են պահպանել իրենց համար կարևոր հմտություններ ունեցող մասնագետներին, որը նաև նպատակ է հետապնդում պաշտպանել մարդկային կապիտալում կատարվող ներդրումները: Հիմք ընդունելով բազմաթիվ երկրներում աշխատակիցների բաժնետոմսերի օպցիոնների կիրառման դրական փորձը՝ սույն հոդվածով առաջարկում ենք այս ծրագրի կիրառումը նաև Հայաստանում: Վերջինիս կիրառման նպատակահարմարությունը ցույց տալու նպատակով հոդվածում անդրադարձ է կատարվում հետևյալ հարցերին.

1. բաժնետոմսերի օպցիոնների հասկացությունը՝ որպես աշխատողներին ի սեփականություն տրվող լրավճար.
2. աշխարհում օպցիոնների տրամադրման նախապատմությունը, կիրառման փորձը և առկա օրենսդրական կարգավորումները.

3. բաժնետոմսերի օպցիոնների ինստիտուտի կիրառումը ՀՀ-ում, դրա ինկորպորացումը ՀՀ օրենսդրական համակարգում.

4. ծրագրի առավելությունները և թերությունները գործատուի և աշխատողի տեսանկյունից:

Վերոնշյալ հանգամանքների բազմակողմանի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս գալ այն եզրահանգման, որ այս ֆինանսական գործիքի ներդրումը հանգեցնում է աշխատակիցների աշխատանքի արդյունավետության բարձրացմանը, կանխում է արհեստավարժ աշխատուժի արտագաղթը և ընդհանուր առմամբ, լրջորեն խթանում է երկրի տնտեսական աճը: Հարկ է նշել նաև, որ աշխատակիցների բաժնետոմսերի օպցիոնների տրամադրման տեսանկյունից Հայաստանում արժեթղթերի և բաժնետիրական ընկերությունների ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունն անհադթահարելի խոչընդոտներ չի ստեղծում: Միևնույն ժամանակ, մի շարք բարեփոխումների կարիք ենք տեսնում հարկային օրենսդրության մեջ, որոնց մանրամասն անդրադարձել ենք հոդվածում:

Բաժնետիրական օպցիոնների գաղափարը

«Բաժնետոմսերի օպցիոնը» ֆինանսական գործիք է, որն աշխատակցին իրավունք է վերապահում ապագայում գնել ընկերության բաժնետոմսեր պայմանագրով նախապես ֆիքսված գնով:

Այս ինստիտուտը հանդիսանում է ողջ աշխարհում լայն տարածում գտած «Աշխատակիցների սեփականության (Employee Ownership)» գաղափարի կիրառման ուղիներից մեկը:

«Աշխատակիցների սեփականության» գաղափարը, իր հերթին, ենթադրում է ընկերության՝ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով, մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ իր աշխատակիցների (կամ նրանց մի մասի) սեփականությունը հանդիսանալը: Այն վերաբերում է ինչպես ընկերությունն անմիջականորեն ղեկավարողներին, այնպես էլ շարքային աշխատակիցներին:¹

Օպցիոնը համաձայնության (պայմանագրի) յուրահատուկ տեսակ է, որի շնորհիվ աշխատակիցը գնում է ընկերության բաժնետոմսերն x գնով գնելու իրավունք, բայց ոչ երբեք պարտավորություն, մինչդեռ օպցիոնի տվյալ պահի սեփականատերը (ընկերությունը) ընդունում է իր պարտավորությունը այն նախապես որոշված ցածր գնով աշխատակցին վաճառելու: Օպցիոնների քանակը, օպցիոնն իրականացնելու օրը (vesting date), օպցիոնի գինը և այլ մի շարք պայմաններ ամբողջությամբ արտացոլվում են բաժնետոմսերի *օպցիոնի ծրագրում և օպցիոնի տրամադրման մասին աշխատակցի հետ կնքվող պայմանագրում*:² Վերջիններս մանրամասն կարգավորում են օպցիոնների տրամադրման կարգը, օպցիոնի իրականանալի դառնալու համար անհրաժեշտ պայմաններն ու ժամկետները: Բացի այդ, ընկերության ղեկավարներին տրվող ծրագրերում կարող են տեղ գտնել նաև նրանց կատարողականի հետ կապված պայմաններ, օրինակ՝ նոր հաճախորդների ներգրավումը, ընկերության բաժնետոմսերի արժեքի բարձրացումը և այլն: Դրանցում որևէ փոփոխություն կատարելու դեպքում այն անվերապահորեն համաձայնեցվում է աշխատակցի հետ: Բաժնետոմսերի օպցիոնի

մեխանիզմը հնարավորություն է տալիս կոնկրետ աշխատակցի համար սահմանել ինդիվիդուալ ծրագիր, նրա համար ներկայացնել ուրիշ, հավելյալ պայմաններ, ինչը վկայում է մեխանիզմի բավականին ճկուն լինելու մասին:

Առհասարակ, օպցիոնի «կյանքը» կարելի է բնորոշել հետևյալ իրար հաջորդող գործողություններով՝ ընկերության կողմից բաժնետոմսերի օպցիոնի տրամադրումը (granting), աշխատակցի կողմից օպցիոնի իրականացումը (vesting), օպցիոնի իրագործումը և արդյունքում ստացված բաժնետոմսերի վաճառքը (exercising):³

Որպես կանոն, օպցիոնների տրամադրմանն անմիջապես չի հաջորդում դրանց իրականացումը, քանի որ ընկերությունը որոշ ժամկետային սահմանափակումներ է դնում՝ կապված օպցիոնի իրականանալի դառնալու պահի հետ: Մասնավորապես՝ ընկերությունը կարող է սահմանել, որ աշխատակցին արդեն տրամադրված օպցիոնն իրականանալի կդառնա տրամադրման պահից x տարի հետո $x\%$ համամասնությամբ: Այս սահմանափակումը կոչվում է «Ոսկյա ձեռնաշղթաներ»: Վերջինիս նպատակն է «կապել» արժեքավոր աշխատակցին ընկերության հետ և հնարավորինս կանխել կամ հետաձգել «ուղեղների արտահոսքը»:

Այս գործիքի լայն տարածման պատճառները կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից: Կարևոր է նշել այն հանգամանքը, որ Բաժնետոմսերի օպցիոնի կիրառումը հնարավորություն է տալիս ընկերությանն ունենալ արհեստավարժ և բարձր վարձատրվող աշխատակիցներ՝ միևնույն ժամանակ խնայելով կանխիկի արտահոսքն ընկերության ակտիվներից: Այս հանգամանքը կարևորագույն դեր կարող է խաղալ ՀՀ-ում startup-ների ներդրման և զարգացման համար: Ինչպես նաև, արժեքավոր աշխատակիցներ ներգրավելուց բացի, նրանց կապել ընկերության հետ՝ երկարաժամկետ իրացվող բաժնե-

Քաղաքացիական իրավունք

տոմսերի օպցիոններ տրամադրելով: Ակնհայտ է, որ բաժնետոմսերի օպցիոնի մեխանիզմի կիրառման արդյունքում ընկերության աշխատակիցների, գործադիր մարմնի և բաժնետերերի շահերը հնարավորինս համընկում են, այսպես ասած, «Մեկ հարթակի վրա են հայտնվում», ինչը հանգեցնում է ընկերության աշխատանքի ներդաշնակության և տնտեսական վիճակի բարելավման: Պակաս կարևոր չէ դիտարկել այն հարկային արտոնությունների հնարավորությունները, որոնք սահմանված են մի շարք երկրների օրենսդրություններով, ինչը ևս հանգեցրել է դրա լայնածավալ օգտագործմանը (ՏՀԶԿ երկրներ, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա և այլն):

Նախապատմություն և փորձ

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ⁴

Բաժնետոմսերի օպցիոնների տրամադրումն ԱՄՆ-ում սկսվել է 1950-ականներից, երբ օպցիոնները հանձնվում էին բացառապես կազմակերպությունների գործադիր մարմիններին:

1960-ականներին լայնածավալ օպցիոններ են սկսում տրամադրվել նաև Բարձր տեխնոլոգիական ընկերությունների կողմից: 1970 թվականից սկսած՝ օպցիոններ ստացողների թիվը գնալով աճում է, մինչ 1980-ականները, երբ ֆոնդային բորսաներում տիրող ոչ բարենպաստ վիճակի հետևանքով օպցիոնների պահանջարկը ևս կտրուկ նվազում է, և վերջիններիս օգտագործումը դառնում աննպատակահարմար: Իրավիճակը շտկվում է, երբ 1989թ-ին «PepsiCo» ընկերությունը ներկայացնում է նոր մեծաքանակ օպցիոնների տրամադրման ծրագիր և թողարկում մեծ թվով բաժնետոմսեր: Սրանից հետո է, որ օպցիոնների տրամադրումը դառնում է հայտնի ֆինանսական գործիք, և բացի գործադիր մարմնից, սկսում է տրամադրվել նաև մյուս աշխատակիցներին:

Հետագայում, ընկերություններն սկ-

սում են ավելի մեծաթիվ աշխատակիցների տրամադրել օպցիոններ, ինչի մասին վկայում են նաև «Աշխատողների սեփականության ազգային կենտրոնի» (National Center for Employee Ownership) կողմից արված ուսումնասիրության տվյալները:⁵ Ըստ որի՝ 2000թ. յոթից տասը միլիոն աշխատակցի տրամադրվել են օպցիոններ: Վերջիններս տրամադրվել են նաև ամերիկյան շուկայի ընկերությունների 43% աշխատակիցների կեսից ավելին (և՛ գործադիր մարմնին, և՛ աշխատակիցներին):⁶ Ավելին, 2003 թվականին տրամադրված օպցիոնների 90%-ը տրամադրվել են աշխատակիցներին:

Օպցիոնների տեսակները ԱՄՆ-ում

Հաշվի առնելով հարկային մոտեցումները՝ օպցիոնները ԱՄՆ-ում բաժանվում են երկու խմբի.

- **Խրախուսական օպցիոններ** - Incentive Stock Options (ISOs),

- **Չորակավորված օպցիոններ** - Non-Qualified Stock Options (NQSOs):

Այս երկու տեսակների մեջ հիմնական տարբերությունները կապված են հարկային կարգավորումների հետ: Մասնավորապես՝ խրախուսական օպցիոններն օժտված են մի շարք հարկային արտոնություններով, քանզի վերջիններս չեն հարկվում պետության կողմից: Սակայն սրանք ժամանակավոր օպցիոններ են, այսինքն՝ սահմանվում է հստակ ժամկետ, որից հետո միայն աշխատողը կարող է օպցիոնի հանդեպ իր իրավունքն իրացնել:

Ի տարբերություն *Խրախուսական օպցիոնների՝ Չորակավորված օպցիոնները*, թեև արտոնյալ պայմաններով, սակայն հարկվում են, քանզի վերջիններս համարվում են ոչ թե լրավճար, այլ աշխատավարձի մաս, սակայն դրանք իրացնելու իրավունքը, ի տարբերություն առաջինի, տրվում է օպցիոնի տրամադրման պահից՝ դրա իսկ չափով:

Օպցիոնների տրամադրման կարգը

Օպցիոնները պետք է տրամադրվեն համապատասխան պայմանագրի հիման վրա, որը պետք է հաստատված լինի ընկերության բաժնետերերի կողմից տնօրենների ընդհանուր ժողովից հետո մեկ տարվա ընթացքում: Նախապես պետք է հստակ նշված լինի բաժնետոմսերի այն քանակը, որն ընկերությունը պատրաստվում է թողարկել և աշխատողների այն շրջանակը, ովքեր կարող են ստանալ օպցիոնները: Օպցիոնների արժեքը պետք է համապատասխանի տվյալ ժամանակահատվածում սահմանված շուկայական արժեքին: Օպցիոնները տրամադրվում են միայն գրանցված աշխատողներին, և դրանք տրամադրվում են աշխատանքի ընթացքում կամ աշխատանքի ավարտից հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում: Օպցիոններն իրացնելու իրավունք աշխատողը ձեռք է բերում հանձնումից տասը տարի անց միայն:⁷

ԱՄՆ-ում որևէ օրենսդրական սահմանափակում չկա ինչպես օպցիոնների տրամադրման քանակի, այնպես էլ դրանց տեսակների հետ կապված: Օպցիոնների տրամադրումը, կարգավորված լինելով համապատասխան պայմանագրով, կաշկանդված է այդ պայմանագրով նախապես ամրագրված դրույթներով:

Միացյալ Թագավորություն⁸

Միացյալ Թագավորությունում ընկերությունների կանոնադրական կապիտալի ձևավորման հարցում մեծ տեղ ունի աշխատողներին հավելավճարի տրամադրումն օպցիոնների տեսքով: Չնայած օրենսդրական և կարգավորիչ սահմանափակումների, որոնց շրջանակներում միայն ընկերությունը կարող է գործել, ավելի քան 35 տարվա փորձը ցույց է տվել, որ ձևավորվել են օպցիոնների տրամադրման տարբեր մոդելներ:

Այն փաստը, որ Միացյալ Թագավորությունում ընկերությունը չի կարող ու-

նենալ իր սեփական բաժնետոմսերը, չի խանգարել օպցիոնների տրամադրմանը՝ չնայած որոշ բացառությունների:

Հարկման տեսանկյունից ուսումնասիրելով՝ Միացյալ Թագավորությունում օպցիոնների տրամադրման ծրագրերը լինում են երեք տեսակ.

1. **Հաստատված օպցիոնային ծրագրեր** («approved option plans»),
2. **Չհաստատված օպցիոնային ծրագրեր** («unapproved option plans»),
3. **Չեռնարկությունների կառավարմանը խրախուսելու միտված օպցիոններ** («Enterprise Management Incentive options(EMI)»):⁹

1. **Հաստատված օպցիոնների ծրագրի** ցանկացած տեսակ ունի իր յուրահատկությունը և հենց դրանով է պայմանավորված վերջինիս հարկային արտոնությունների տրամադրումը: Սակայն Միացյալ Թագավորությունում կա երկրի ներքին եկամտի հաստատման գործընթաց, որը պարտադիր է իրականացնել՝ օպցիոնը հաստատված համարելու համար: Այս գործընթացի շրջանակներում պետությունը հստակ սահմանում է այն ընկերությունների ցանկը, որոնք կարող են օպցիոններ թողարկել, դրանց տեսակները, հարկման կանոնները և աշխատողների շրջանակը, ովքեր կարող են օպցիոններ ստանալ:

Հաստատված օպցիոնային ծրագրերը իրենց հերթին բաժանվում են երկու խմբի՝¹⁰

- **Ընկերության օպցիոնների տրամադրման նախագիծ** («Company Share Option Plans (CSOPs)»),
- **Կուտակիք, հենց վաստակում են օպցիոնների ծրագիր** («Save As You Earn share option plans (SAYE plans)»):
- **Կուտակիք, հենց վաստակում են օպցիոնների ծրագիր** *Save As You Earn (SAYE)*:

Այն իրենից ներկայացնում է կուտակային ծրագիր, որտեղ դուք կարող եք

Քաղաքացիական իրավունք

գնել օպցիոններ սահմանված չափով կուտակումներ կատարելու միջոցով: Դուք կարող եք, օրինակ, ամսական կուտակել 500, և պայմանագրով սահմանված ժամկետի վերջում այդ կուտակումները կարող են օգտագործվել բաժնետոմս գնելու համար: Հարկային արտոնությունները հետևյալն են՝

- տրամադրվող հավելավճարները հարկման չեն ենթարկվում:

- ի տարբերություն այլ բաժնետերերի, այն աշխատակիցներից, ովքեր ստացել են օպցիոններ և դրանք իրացնելով դարձել են բաժնետերեր, եկամտահարկ չի գանձվում:

Ընկերության օպցիոնների տրամադրման նախագիծ Company Share Option Plans (CSOPs)

Ի տարբերություն նախորդի, այս նախագծում աշխատողը չի կուտակում, այլ ընկերությունը նախապես պայմանագրով սահմանում է այն ժամանակահատվածը, որից հետո աշխատողը դառնում է բաժնետեր և որ չափով:

2. *Չհաստատված օպցիոնային ծրագրեր («unapproved option plans»)*

Այս ծրագրի առանձնահատկությունն այն է, որ հարկային որևէ արտոնություն չի նախատեսվում: Սակայն այս ծրագիրն աշխատողին չի կաշկանդում այնքանով, որ պայմանագիրը հստակ սահմանում է ժամանակահատված, որի ավարտից հետո աշխատողը ֆիքսված գնով կարող է ձեռք բերել բաժնետոմս: Ծրագրի շրջանակներում օպցիոնը հավասարեցվում է աշխատավարձին և հարկվում օրենքով սահմանված կարգով:

3. *Ձեռնարկությունների կառավարման խրախուսելու միտված օպցիոններ («Enterprise Management Incentive options (EMI)»)*

Այս ծրագիրն սկսել է գործել 2000թ. որպես կառավարության նախագիծ՝ ուղղված խթանելու երկրի ներսում ձեռ-

նարկությունների թվի մեծացմանը: Այս ծրագիրը նախատեսված էր ոչ միայն մեծ և միջին ձեռնարկությունների համար, այլ խրախուսում էր նորաստեղծ ընկերություններին (startup company): Ավելին, այս օպցիոնների ծրագրի թիրախ էին համարվում հենց նորաստեղծ, փոքր, բարձր ռիսկային ընկերությունները՝ հաշվի առնելով մարդկային ռեսուրսների կարևորությունն ընկերության աճի և զարգացման համար: Այս ծրագիրն աշխատողների համար գրավիչ էր տրամադրվող հարկային արտոնություններով, գործատուների համար՝ մարդկային ռեսուրսի կայունությամբ:

Եվրոպական մի շարք երկրների ուսումնասիրությունները՝ կապված օպցիոնների տրամադրման հետ, ցույց են տալիս, որ դրանք կարելի է բաժանել երկու մասի՝ բարձր հարկային երկրներ և ցածր հարկային երկրներ: Բարձր երկրներն առաջին հերթին դասվում են Դանիան (77.5%), Շվեդիան (56.7%) և Ֆինլանդիան (50.8%): Այս տոկոսները կազմված են՝ հաշվի առնելով եկամտահարկի բարձր տոկոսները և այն փաստը, որ բաժնետոմսերն այս երկրներում ամբողջությամբ հարկվում են:

- Դանիա¹¹

Դանիական օպցիոնների տրամադրման ծրագիրն իրենից ներկայացնում է աշխատողների իրավունքը՝ իրացնելու իրենց բաժնետոմսերն աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված ժամկետի ավարտին և ապահովում է օպցիոնների անձեռնմխելիությունն աշխատողից: Դանիայում օպցիոններ կարող են տրամադրվել միայն աշխատողներին, այսինքն՝ տնօրենները, ղեկավարները կամ այլ բաժնետերեր չեն կարող օպցիոններ ձեռք բերել:

Հարկային առանձնահատկություններ

Դանիայում օպցիոնները հարկվում են միայն այն ժամանակ, երբ դրանք իրացվում են: Մասնավորապես՝ աշխա-

տանքի ընթացքում որպես հավելավճար տրամադրվող օպցիոնը չի հարկվում, իսկ աշխատանքի ավարտման պահից արդեն իրացվող բաժնետոմսը հարկվում է՝ հարկային օրենսդրությամբ սահմանված հարկաչափով:¹² Բաժնետոմսերի արժեքը պետք է համապատասխանի շուկայական արժեքին: Հարկումը կազմում է, մոտավորապես, 51,5% (2012): Սակայն գոյություն ունի նաև հարկման երկրորդ տարբերակ. օպցիոնը կարող է հավասարեցվել աշխատավարձին և հարկվել տրամադրման պահին, իսկ աշխատանքի ավարտին ձեռք բերված բաժնետոմսն այլևս չի հարկվի: Սակայն օպցիոնի՝ աշխատավարձի հավասարեցված արժեքը չպետք է ավել լինի ընդհանուր աշխատավարձի 10%-ից:

- Բելգիա¹³

Շատ ցածր հարկային տոկոսների ենք հանդիպում Բելգիայում (18.7%): Տնկուսի այսքան ցածր լինելը պայմանավորված է կազմակերպություններում մեծաքանակ բաժնետոմսերի բացթողմամբ: Բելգիական մոդելը հիմնականում նույնանուն է Միացյալ Թագավորության մոդելի հետ, սակայն տարբերությունն այն է, որ Միացյալ Թագավորությունում այս ծրագիրը կիրառում են հիմնականում մեծ և միջին ձեռնարկատիրությամբ զբաղվող ընկերությունները, իսկ Բելգիայում այն մեծ տարածում ունի startup շրջանում:

Հայաստանի Հանրապետությունում բաժնետիրական օպցիոնների կիրառումը

ՀՀ-ում բաժնետիրական օպցիոնների տրամադրումը զարգացած չէ և գրեթե կիրառություն չունի: Օրենսդրական տեսանկյունից այս ծրագիրը կիրառելու համար որևէ խնդիր չկա, սակայն առկա են մի շարք օրենսդրական բացեր, որոնք դժվարացնում են ծրագրի կիրառումն ընկերությունների կողմից:

Ներկայացնենք Բաժնետոմսերի օպ-

ցիոնների կարգավորումը ՀՀ-ում գործող հարկային և աշխատանքային օրենսդրության տեսանկյունից, ինչպես նաև այն օրենսդրական բացերն ու խնդիրները, որոնք հավանաբար կառաջանան վերոնշյալ ինստիտուտի կիրառումից: Այս խնդիրներին ծանոթացել ենք հատկապես ՏՏ ոլորտում մի քանի ընկերությունների ներկայացուցիչների հետ հանդիպումների ընթացքում, ովքեր մատնանշում էին այն փաստը, որ Օպցիոնների կիրառումն օրենսդրական մի շարք խնդիրներ է առաջացնում՝ հատկապես հարկային ոլորտում: Նշվում էր նաև, որ ի տարբերություն Միացյալ Նահանգների, Օպցիոնների տրամադրումը հստակ կարգավորում չունի, ուստի, թեև մեծ ցանկություն և պատրաստակամություն կա այն կիրառելու՝ արժևորելով մարդկային կապիտալի դերը, ներկայացուցիչները խուսափում են վերջինս կիրառելուց:¹⁴

Նախ՝ անդրադառնանք ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, որը սահմանում է. «Աշխատավարձի վճարումը պարտավորագրերով և արժեթղթերով արգելվում է, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի»: Առաջին հայացքից կարելի է եզրակացնել, որ օրենքն արգելում է օպցիոնների տրամադրումը որպես աշխատավարձ: Սակայն հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում բաժնետիրական օպցիոնները տրամադրելու ոչ թե որպես աշխատավարձի մաս, այլ որպես լրավճար՝ սահմանված ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 6-րդ պարբերությամբ, որն ավելի համապարփակ կներկայացնենք:

Հարկման տեսանկյունից գործընթացը ներկայացնելու համար ավելի մանրամասն կուսումնասիրենք այն փուլերը, որոնցով անցնում է բաժնետոմսերի օպցիոնը և կներկայացնենք յուրաքանչյուր փուլի հարկային կարգավորումը:

Առաջին՝ բաժնետոմսերի օպցիոն-

Քաղաքացիական իրավունք

ներն աշխատակցին տրամադրելու փուլն է, այսինքն՝ նրան ծրագիրը ներկայացնելը և նրա հետ օպցիոնի տրամադրման մասին պայմանագիր կնքելը: ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությունն ուսումնասիրելով՝ եկել ենք այն եզրահանգման, որ բաժնետոմսերի օպցիոններն աշխատակիցներին կտրամադրվեն որպես լրավճար: Ըստ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 6-րդ պարբերության. *«Լրավճարը, կոլեկտիվ կամ աշխատանքային պայմանագրերով, գործատուի իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում և չափերով հիմնական աշխատավարձից, հավելումից, հավելավճարից և պարգևատրումից բացի, աշխատողին վճարվող ցանկացած ձևի վարձատրությունն է»:*

Ըստ «Եկամտահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի. *«Եկամուտ է համարվում աշխատանքային կամ քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի շրջանակներում կամ ցանկացած այլ հիմքով հարկ վճարողի ստացման ենթակա գույքը, ինչպես նաև բնամթերային (ոչ դրամական) ձևով ստացման ենթակա եկամուտները»:* Ըստ կառավարության N1451-Ն որոշման¹⁵ 3-րդ կետի. *«Բնամթերային (ոչ դրամական) ձևով եկամուտները կարող են լինել՝ 1) գույքի (բացառությամբ դրամական միջոցների) տեսքով, 2) աշխատանքի, ծառայության տեսքով, 3) մտավոր սեփականության արդյունքի տեսքով»:*

Ինչպես տեսնում ենք, բաժնետոմսերի օպցիոնը վերոնշյալ կատեգորիաներից և ոչ մեկին չի համապատասխանում: Հետևաբար, կարծում ենք, այս փուլում բաժնետոմսերի օպցիոնները ենթակա չեն հարկման, քանի որ տրամադրման փուլում կողմերից և ոչ մեկը փաստացի եկամուտ չի ունենում: Աշխատակիցը միայն իրավունք է ձեռք բերում հետագայում՝ բոլոր պայմաններին համապատասխանելու դեպքում, իր օպ-

ցիոններն իրագործել և եկամուտ ստանալ:

Երկրորդ փուլն աշխատակցի կողմից օպցիոնի իրականացումն է, այսինքն՝ աշխատակցի՝ ընկերության բաժնետեր դառնալը: Որպեսզի աշխատակիցն իրացնի իր՝ օպցիոններն իրականացնելու իրավունքը, անհրաժեշտ է, որ ընկերությունը կամ տվյալ քանակով բաժնետոմս թողարկի, կամ այդ բաժնետոմսերը գնի շուկայից դրանք հետագայում աշխատակցին վաճառելու նպատակով:

Բնականաբար, երբ ընկերությունն առաջնային շուկայից գնում է իր բաժնետոմսերը շուկայական գնով, ապա դրանք վաճառում աշխատակցին ավելի ցածրով, նա որոշակի ծախս է կատարում, ինչը հանգեցնում է սեփական կապիտալի նվազման: Այս փաստը հետաքրքրական է հարկային տեսանկյունից, մասնավորապես՝ շահութահարկի հաշվարկման կտրվածքով: Ըստ «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի. *«Հարկվող շահույթը որոշելիս համախառն եկամուտը նվազեցվում է դրա ստացման հետ կապված անհրաժեշտ և փաստաթղթերով հիմնավորված ծախսերի չափով»:* Ըստ սույն հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի. *«Ծախս է համարվում հաշվետու տարվա ընթացքում ակտիվների արտահոսքը, նվազումը կամ պարտավորությունների աճը, որոնք հանգեցնում են հարկատուի սեփական կապիտալի նվազեցման»:* Հետևաբար, ընկերությունը, այս ծախսը հարկային մարմնին ներկայացնելով, կարող է նվազեցնել վճարվող շահութահարկը: Այնուամենայնիվ, հնարավոր չէ միանգամայն համոզված լինել, թե հարկային դաշտում ինչ որակում կստանան վերոնշյալ ծախսերը, քանի որ համապատասխան օրենսդրական կարգավորումը հենց բաժնետոմսերի օպցիոնների վերաբերյալ բացակայում է:

Շահութահարկի հաշվարկման տեսանկյունից ուսումնասիրման ենթակա է

Քաղաքացիական իրավունք

նաև այն հարցը, թե արդյոք բաժնետոմսերի օպցիոնների ծրագրի կիրառման հետ կապված ծախսերը ևս նվազեցված են թափանցիկ են: Այդ ծախսերը կառավարման ծրագրի ներդրումից, դրա վարումից, քանի որ ընկերությունները կարող են նաև վարձել մասնագիտացված անձանց կամ այլ ընկերությունների ողջ գործընթացը կարգավորելու նկատառումով: Ներկայացված միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ այս ծախսերը նվազեցվում են շահութահարկի հաշվարկումից:

Նույն հարցը պետք է դիտարկել նաև աշխատակցի տեսանկյունից՝ եկամտահարկի կտրվածքով:

Օրենսդրական բացի առկայության արդյունքում հարց է առաջանում՝ արդյոք այն գումարը, որը կառավարման բաժնետոմսի շուկայական արժեքի և աշխատակցին այն վաճառելու արժեքի տարբերությունից կդիտվի որպես եկամուտ և կհարկվի: Օրինակ՝ առաջնային շուկայում X ընկերության մեկ բաժնետոմսն արժե 2000 ՀՀ դրամ, բայց օպցիոնի տրամադրման պայմանագրի համաձայն, աշխատակիցն այն գնում է 500 ՀՀ դրամով՝ փաստացի խնայելով 1500 ՀՀ դրամ: Հարց է առաջանում՝ այս 1500-ը կարո՞ղ է արդյոք որակվել որպես եկամուտ: Ինչպես արդեն նշել ենք, մի շարք երկրներ, սահմանելով բարենպաստ հարկային քաղաքականություն, այս տարբերությունը եկամուտ չեն որակում և չեն հարկում:

Երրորդ և վերջին փուլն օպցիոնի իրագործումն ու արժեթղթի վաճառքն է: Ենթադրում ենք, այս փուլում հարկման կենթարկվի արժեթղթի վաճառքից ստացված եկամուտը՝ «Եկամտահարկի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն:

Ինչպես արդեն նշել ենք, մեր օրենսդրությունն անհաղթահարելի խոչընդոտներ չի ստեղծում և բաժնետոմսերի օպցիոնի կիրառումը հնարավոր է հենց այսօր: Սակայն դրանց արդյունավետու-

թյունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է վերացնել վերոնշյալ օրենսդրական բացերը, միջազգային փորձը հաշվի առնելով՝ բարենպաստ հարկային դաշտ ստեղծել՝ այդպիսով նպաստելով այս ինստիտուտի լայնածավալ ներդրմանը:

Բաժնետոմսի օպցիոնի կիրառման առավելությունները (դրապատճառները) և թերությունները

Օրենսդրական բացերը կարգավորելու դեպքում բաժնետիրական օպցիոնների կիրառումը Հայաստանում կարող է դառնալ տնտեսական աճի մախարայներից մեկը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ ցանկանում ենք համառոտ ներկայացնել բաժնետոմսերի օպցիոնի կիրառման առավելությունները և թերությունները՝ դիտարկելով դրանք շահառուների հետևյալ խմբերի տեսանկյունից՝

- բաժնետերեր/ներդրողներ,
- ընկերություն և աշխատակիցներ:

1. Բաժնետերերի/ներդրողների տեսանկյունից

Բաժնետոմսերի օպցիոնները կարող են բաժնետերերին օգնել լուծել ընկերության կորպորատիվ կառավարման հետ կապված մի շարք խնդիրներ: Աշխարհի փորձն ապացուցում է, որ աշխատակիցների բաժնետիրացումը նպաստում է ընկերության ֆինանսական արդյունքների բարելավմանը, հետևաբար *բաժնետերերն ունեն ուղիղ տնտեսական շահ*:

Համարվում է նաև, որ բաժնետոմսերի օպցիոնները խթանում են դեկավարների կողմից կարճաժամկետ ֆինանսական հաջողություններին ուղղված վարքագծի ցուցաբերմանը: Սակայն նշված խնդիրը, որպես կանոն, հնարավոր է լուծել բաժնետոմսերի օպցիոնների իրականացման ժամկետի (vesting) երկարաժամկետ գրաֆիկ մշակելու միջոցով:

Միևնույն ժամանակ, բաժնետոմսերի

Քաղաքացիական իրավունք

օպցիոնները բաժնետերերի համար *լրացուցիչ ծախսեր են առաջացնում*: Աշխատակցի կողմից բաժնետոմսերի օպցիոնի իրականացման դեպքում ընկերությունը կամ պետք է շուկայից գնի իր բաժնետոմսերը՝ դրանց համար վճարելով շուկայական գին, կամ թողարկի նոր բաժնետոմսեր, որը տարրալուծում է առկա բաժնետերերի բաժնեմասնակցությունը: Բացի այդ, *ընկերության շահույթն այդուհետ բաշխվելու է ավելի մեծ թվով բաժնետերերի միջև*:

2. Ընկերության տեսանկյունից

Ընկերության կողմից բաժնետոմսերի օպցիոնների տրամադրումն աշխատակիցներին հետապնդում է մի շարք նպատակներ: Մասնավորապես՝

- աշխատակիցների մոտիվացում և արդյունավետության բարձրացում,
- աշխատակիցների հավաքագրում և պահպանում,
- կապիտալի ու իրացվելիության հետ կապված նպատակներ:

3. Աշխատակիցների տեսանկյունից

Բաժնետոմսերի օպցիոններն աշխատակիցներին տրամադրվում են որպես խրախուսում իրենց կողմից կատարված աշխատանքի համար, հետևաբար նման են աշխատարժին: Միևնույն ժամանակ, օպցիոնի ընդունումը նշանակում է, որ աշխատակիցը կայացնում է որոշում խնայել իր եկամուտների մի մասը (քանի որ չի կարող անմիջապես իրացնել օպցիոնը և եկամուտ ստանալ) և միաժամանակ կայացնում է ներդրումային որոշում: Ներդրումներից բխող ռիսկերը կախված են այն հանգամանքից, թե աշխատակցի վարձատրության որ մասն են կազմում օպցիոնները: Շարքային աշխատակիցների դեպքում, ովքեր վար-

ձատրվում են հիմնականում դրամական միջոցներով նշված ռիսկերն իրականում շատ փոքր են: Գեկավարների դեպքում, ում վարձատրության էական մասը, որպես կանոն, կազմված է օպցիոններից, նշված ներդրումային ռիսկերն էական են: Այս փաստը հակակշռված է այն հանգամանքով, որ դեկավարներն իրենց հերթին ավելի մեծ ազդեցություն ունեն ընկերության ֆինանսական հաջողությունների վրա: Այնպես, ինչպես ընկերությունը ցանկանում է ներգրավել ու պահպանել արհեստավարժ մասնագետների, այնպես էլ աշխատակիցները կարող են օպցիոնները դիտարկել որպես այլ աշխատակիցների հետ երկարաժամկետ համագործակցության գրավական: Օրինակ՝ անձը կարող է ընդունել ընկերության օպցիոնները, քանի որ իր աշխատանքի համար անհրաժեշտ թիմի մյուս անդամները ևս ունեն օպցիոններ, որոնք էլ բոլորին «կապում են» միևնույն ծրագրին:

Ամփոփում

Կատարված ուսումնասիրության արդյունքում հանգում ենք հետևյալին.

- «Բաժնետոմսերի Օպցիոն» գործիքի կիրառումը լայն տարածում ունի ողջ աշխարհում:
- Օրենսդրությունը որևէ անհաղթահարելի խոչընդոտ չի սահմանում:
- Ինստիտուտի ներդրման պահանջարկն ակնհայտ է (հատկապես՝ SS ոլորտում):
- Ինստիտուտի ներդրումը լիովին հնարավոր է օրենսդրական բարեփոխումների արդյունքում (մասնավորապես՝ հարկային դաշտում):
- «Բաժնետոմսերի Օպցիոն» գործիքի կիրառումը ձեռնառու է թե՛ բաժնետերերի, թե՛ ընկերության և թե՛ աշխատակիցների տեսանկյունից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. “Stock Options for Dummies”, Alan R. Simon, Wiley Publishing, Inc., 2001.
2. “Employee Stock Options. The legal and administrative environment for Employee Stock Options in the EU”, Final Report of the Expert Group, June 2003.
3. “The Taxation of Employee Stock Options”, OECD Tax Policy Studies, 2005.
4. “Effective Tax Rates on Employee Stock Options in the European Union and the USA”, Brussels, May 2003.
5. “Theoretical Study on Stock Options in Small and Medium Enterprises”, Final Report to the Enterprise-Directorate General, Commission of the European Communities,
6. A. Pendleton, J. Blasi, D. Kruse, E. Poutsma, and J. Sesil, October 2002.
7. “Employee Stock Options in the EU and the USA”, Final Report, PricewaterhouseCoopers, August 2002.
8. “Global Equity Desk Reference - Stock Options”, DLA PIPER.
9. “Share Options”, Dillon Eustace.
10. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/business-environment/employee-stock-options/index_en.htm.
11. <http://www.nceo.org/>.
12. National Center for Employee Ownership. 2001. Current Practices in Stock Option Plan Design. Oakland, CA.

-
1. «The National Center For Employee Ownership» <http://www.nceo.org/employee-ownership/id/12/>.
 2. Dillon Eustace, “Share option schemes”, 2009.
 3. The Taxation of Employee Stock Options-OECD Tax Policy Studies, 2005, p. 10.
 4. European Commission, Final report, “Employee Stock Options in the EU and the USA”, August, 2002.
 5. Executive and Broad-Based Stock Options: Evidence From U.S. Panel Data-James C. Sesil, Yu Peng Lin-2005, p. 5.
 6. Oyer, Paul and Scott Schaefer. 2004. “Why Do Some Firms Give Options to All Employee? An Empirical Investigation of Alternative Theories.” Unpublished paper, Stanford University.
 7. “Employee Stock Options. The legal and administrative environment for Employee Stock Options in the EU”, Final Report of the Expert Group, June, 2003.
 8. European Commission, Final report, “Employee Stock Options in the EU and the USA, United Kingdom”, August 2002.
 9. The Taxation of Employee Stock Options”, OECD Tax Policy Studies, 2005.
 10. Dillon Eustace, “Share option schemes” 2009.
 11. European Commission, Final report, “Employee Stock Options in the EU and the USA, Denmark”, August 2002.
 12. Section 28 of the Danish Tax Assessment Act.
 13. European Commission, Final report, “Employee Stock Options in the EU and the USA, Belgium”, August 2002.
 14. Ինֆորմացիոն Տեխնոլոգիաների Չեռնարկությունների Միություն (ԻՏՉՄ) հասարակական կազմակերպություն:
 15. ՀՀ կառավարության 15.11.2012 թվականի N1451-Ն որոշում (Ոչ դրամական) ձևով ստացման ենթակա (ստացված) եկամուտը ֆիզիկական անձանց համախառն եկամտում հաշվի առնելու կարգը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2011 թվականի հոկտեմբերի 6-ի N1420-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին:

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

*Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ԵՊՀ դոցենտ,
ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն*

**ՂԵՂՔԻ ՏԵՂԻ ՉՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՔՐԵԱՂԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱՅԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Ղեպքի տեղի զննության քրեա-
դատավարական և տակտի-
կական հիմնախնդիրների մասին դա-
տողություններ անելիս անհրաժեշտ է
նախևառաջ բացահայտել այս տեսակ
քննչական գործողության հասկացու-
թյունը, սահմանները, տեղը զննության
մյուս տեսակների շարքում:

Քննչական զննության բոլոր տե-
սակների շարքում առավել մեծ նշանա-
կություն ունի ղեպքի տեղի զննությունը:
Հայրենական մասնագիտական գրա-
կանության մեջ, որպես կանոն, օգտա-
գործվում է «ղեպքի վայր» եզրույթը:
Թեև ՀՀ քրեական դատավարության
օրենսգրքի 217-րդ հոդվածում զննու-
թյան տեսակների մեջ ղեպքի վայրի զն-
նությունը նշված չէ, բայցևայնպես, այն
լայն տարածում ունի պրակտիկայում,
և օրենքը, հաշվի առնելով հանցագոր-
ծության հայտնաբերման և բացա-
հայտման գործում դրա կարևոր դերը,
թույլ է տալիս կատարել այդ քննչական
գործողությունը մինչև քրեական գործ
հարուցելը: Տվյալ դեպքում անհրա-
ժեշտ հիմքերի առկայության պարա-
գայում քրեական գործը հարուցվում է
ղեպքի վայրի զննությունից անմիջա-
պես հետո: Դեպքի վայր ասելով հաս-
կանում են շենք, շինություն, այլ օբյեկտ
կամ տեղանքի հատված, որտեղ կա-

տարվել է քննվող իրադրությունը կամ
այլ տեղ, որը գործի քննության սկզբում
ընդունվում է որպես հանցավոր գործու-
նեության կատարման վայր¹:

Տարբեր ժամանակներում առան-
ձին հեղինակներ տվել են ղեպքի տեղի
զննության տարբեր բնորոշումներ: Մեր
կարծիքով, առավել հստակ է տվյալ
քննչական գործողության վերաբերյալ
Ի. Ֆ. Կրիլովի կողմից տրված բնորոշ-
ումը. «Դեպքի տեղի զննությունը դա-
տավարական գործողություն է, որն
իրավասու անձանց կողմից ղեպքի տե-
ղի և դրա առանձին օբյեկտների անմի-
ջական հետազոտումն է՝ ապացուցո-
ղական նշանակություն ունեցող փաս-
տական տվյալների հայտնաբերման և
արձանագրման համար, որոնք թույլ են
տալիս հնարավորության սահմաննե-
րում հաստատել քննվող դեպքում հան-
ցակազմի առկայությունը կամ բացա-
կայությունը, ինչպես նաև վարկածների
առաջադրման ու ստուգման և հանցա-
գործության կատարմանը նպաստող
պատճառների ու պայմանների բացա-
հայտման նպատակով»²:

Անհրաժեշտ է միմյանցից տարբե-
րել երկու հասկացությունները՝ «ղեպքի
տեղ» և «հանցագործության վայր»:
Դեպքի տեղն այն շինությունն է կամ
տարածքի հատվածը, որի սահմաննե-

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
74

րում հայտնաբերվել են հանցագործության հետքերը: Հանցագործության տեղը շինության կամ տարածքի այն հատվածն է, որտեղ անմիջականորեն կատարվել է (դրստրվել) հանցագործությունը՝ չնայած այդ հանցագործության հետքերը (հետևանքները) կարող են հայտնաբերվել նաև այլ վայրում կամ մի քանի վայրերում: Մի շարք դեպքերում դեպքի տեղը և հանցագործության վայրը համընկնում են: Քննության սկզբում քննիչը, որպես կանոն, դեռ հստակ չգիտի, թե որտեղ է կատարվել հանցագործությունը, այսինքն, հանդիսանում է տվյալ դեպքի տեղը հանցագործության վայր, թե ոչ:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ դեպքի տեղ ասելով՝ ամենից առաջ պետք է հասկանալ այն գետեղարանը կամ տեղանքի հատվածը, որտեղ անմիջականորեն տեղի է ունեցել դեպքը: Լայն առումով այս հասկացությամբ ընդգրկվում են նաև այն տեղերը, որտեղ հայտնաբերվել են, օրինակ, հափշտակված գույքը, տուժողի դիակը, հանցագործության գործիքները և այլն³:

Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ դեպքի տեղը տարածության այն հատվածն է, որի սահմաններում կատարվել է որևէ իրավաբանական և կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող դեպք⁴:

Ուշագրավ է նաև Գ.Ս. Խիժնյակի տեսակետը, ով, ամերիկյան քննչական փորձը ներկայացնելով, տարբերակում չի դնում դեպքի վայր և հանցագործության վայր հասկացությունների միջև և նշում է, որ հանցագործության կատարման տեղ ընդունված է համարել այն տարածքը, որտեղ կատարվել է հանցավոր դեպքը, հանցագործի մուտքի և ելքի ուղիները⁵:

Դժվար չէ նկատել, որ «դեպքի վայր» և «դեպքի տեղ» հասկացությունների սահմանման վերաբերյալ քրեադատավարական իրավունքի և կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ պատկերացումներն ու առանձին հեղինակների մոտեցումները տարբերվում են միմյանցից, սակայն այդ բազմազանության մեջ, մեր կարծիքով, հստակ է մեկ հանգամանք՝ դեպքի վայրն ավելի լայն և տարածական հասկացություն է, որը կրիմինալիստիկական նշանակությունից բացի, ունի նաև քրեաիրավական (արարքի որակման, հանցակազմի տարրերի բացահայտման) և քրեադատավարական (քննչական ենթակայություն և այլն) նշանակություն: ***Դեպքի վայրը կարող է ընդգրկել կատարված հանցավոր արարքի բոլոր դրվագները, մինչդեռ, դեպքի տեղն ավելի նեղ հասկացություն է և տակտիկական տեսանկյունից ընդգրկում է տարածական չափերի այն հատվածը կամ հատվածները, որոնց ուսումնասիրման՝ զննման համար էլ մշակվել և մշակվում է համապատասխան տակտիկական հնարքների համակարգը:***

Խոսելով զննության տակտիկական հնարքների ու դրանց համակարգի մասին՝ մենք հակված ենք որպես օբյեկտ դիտարկել և հետևաբար օգտագործել դեպքի տեղ հասկացությունը, իսկ դեպքի վայրն իրենից ներկայացնում է մարդկանց, իրերի, հարաբերությունների մի աշխարհ, ամենատարբեր նյութական ամրապնդված տեղեկության եզակի զինանոց: Տեղեկություններ են պարունակում անգամ այն օբյեկտները (դրանց տեսակը, վիճակը, միմյանց նկատմամբ ունեցած դիրքը և այլն), որոնք տեղում են գտնվել մինչև հանցագործության կատարումը և անփոփոխ են մնացել դեպքի ժամանակ:

Կրիմինալիստիկա

Արժեքավոր են անգամ դեպքի վայրում հայտնաբերված այն առարկաները, հետքերը, որոնք բացակայել են մինչև դեպքը: Այդ պատճառով էլ դեպքի տեղի զննությունը, հանդիսանալով քննչական զննության ամենաբարդ և բազմաբովանդակ տեսակ, ունի հսկայական նշանակություն հանցագործության քննության համար:

Դեպքի տեղի զննությունն ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք տարբերում են այն զննության այլ տեսակներից: Նախ՝ դեպքի տեղի զննությունն անհետաձգելի քննչական գործողություն է: Այն կատարելիս ցանկացած ձգձգում կարող է հանգեցնել անդառնալի հետևանքների՝ ապացույցների կորուստ, քննության չարդարացված ձգձգում և այլն: Դեպքի տեղի զննության կարևոր առանձնահատկություններից է դրա անփոխարինելիությունը: Դեպքի տեղի իրադրության անմիջական ընկալումն անհնարին է փոխարինել մեղադրյալի, տուժողի, վկաների հարցաքննությունների միջոցով, կամ էլ հենց իրադրության վերականգնմամբ, քանի որ այն ի գործու չէ տալու նույնքան լրիվ և օբյեկտիվ տեղեկություն, որքան տալիս է դեպքի տեղի իրական իրադրությունը: Երրորդ՝ դեպքի տեղի զննությունն անկրկնելի գործողություն է՝ չնայած կրկնակի զննությունները հնարավոր են: Կրկնակի զննությունների ժամանակ դեպքի տեղը վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայանում է արդեն փոխակերպված վիճակով: Փոփոխությունները լինում են առավել էական, կախված դեպքի և զննության կատարման միջև ընկած ժամանակահատվածից, ինչպես նաև այդ ընթացքում ստեղծված օբյեկտիվ պայմանների ուժով: Այդ պատճառով զննությունը կարելի է անվանել նույնիսկ անփոխա-

րինելի գործողություն:

Այս քննչական գործողության ոչ պատշաճ կատարումը, սովորաբար, բերում է հետքերի և նյութական ապացույցների անվերադարձ կորուստների, քանի որ կրկնակի զննության ճանապարհով սկզբնական զննության ընթացքում թույլ տված սխալները վերացնել, որպես կանոն, չի հաջողվում:

Դեպքի տեղի զննության ընթացքում քննության սկզբնական փուլում, հանցագործությունը «տաք հետքերով» բացահայտելու նպատակով քննիչի և հետաքննության մարմնի համատեղ գործունեության արդյունքում հնարավոր է դառնում ոչ միայն սեղմ ժամկետում բացահայտել հանցագործությունը, այլ նաև արագ ավարտել դրա քննությունը⁶:

Դեպքի տեղի զննությունը պետք է կատարվի անհապաղ՝ հանցագործության նյութական հետքերի և հատկանիշների վերացումը բացառելու համար:

Մինչ տվյալ քննչական գործողությունն սկսելը տեղում անհրաժեշտ է պարզել՝

- 1) արդյո՞ք զննման ենթակա տեղանքը դեպքի տեղն է,
- 2) ինչպիսի՞ օբյեկտներ են գտնվում շրջակայքում,
- 3) որտեղի՞ց կարելի էր տեղի ունեցածը տեսնել կամ լսել,
- 4) ինչպե՞ս կարող էր հանցագործը հայտնվել դեպքի տեղում և հեռանալ:

Չննությանը ենթակա են ինչպես անմիջականորեն դեպքի տեղը, այնպես էլ հարակից տարածքները⁷:

Դեպքի տեղի զննությունը կարելի է հետաձգել բացառիկ դեպքերում, օրինակ, եթե դեպքը կատարվել է գիշերով և այնպիսի վայրում, որտեղ լուսավորել հնարավոր չէ, բայց դեպքի վայրը պահ-

պանելու պայմանով միայն, մնացած դեպքերում զննությունը պետք է կատարել անհապաղ⁸:

Հարկ է նշել նաև, որ քրեական գործով դեպքի տեղը հաճախ գտնվում է դժվար հասանելի տեղանքում, կամ զննությունը կապված է մարդկանց կյանքն ու առողջությունը վտանգի ենթարկելու հետ, ու այդ պայմաններում պրակտիկորեն անհնար է զննությանը փաստացի մասնակից դարձնել ընթերականերին: Իրականում ընթերակաների մասնակցությունը նման իրադրություններում կրում է ձևական բնույթ, որպեսզի պահպանվի օրենքի պահանջը: Այդ կապակցությամբ ՀՀ օրենսդիրը որևէ բացառություն չի նախատեսել⁹:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դեպքի տեղի, տեղանքի կամ շինության զննության ընթացքում հայտնաբերված առարկաների (փաստաթղթերի) զննությունը կատարվում է անմիջականորեն նույն տեղում, իսկ արդյունքները մտցվում են համապատասխան քննչական գործողության արձանագրության մեջ: Սակայն որոշ դեպքերում հետքերի և առարկաների հայտնաբերումը ոչ միշտ է հաջողվում, քանի որ հնարավոր է անվերադարձ փչացնել և վերացնել հետքերը: Այդ իսկ պատճառով քննիչի մոտ համապատասխան փորձի բացակայության դեպքում նպատակահարմար է այդ օբյեկտները վերցնել և փաթեթավորել՝ լաբորատորիայում դրանց հետ աշխատելու նպատակով:

Դեպքի տեղի զննության արձանագրության մեջ քննիչը մանրամասն պետք է շարադրի քննչական խմբի բոլոր գործողությունները դեպքի տեղում, ինչպես նաև տվյալներ հայտնաբերված և առգրավված բոլոր իրերի և

առարկաների մասին: Արձանագրությանը կցվում են դեպքի տեղի պլանը և սխեման, լուսանկարները և տեսանյութերը:¹⁰

Ինչ վերաբերում է տեղանքի զննությանը, ապա մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ այն կատարվում է որոշակի տարածքի կամ ջրային տարածության ուսումնասիրության համար՝ պայմանով, որ զննվող տեղանքը հանցագործության կատարման վայր չի հանդիսանում¹¹: Տեղանքի զննության ժամանակ, նախևառաջ, իրականացվում է կողմնորոշող և տեսածիրային նկարահանում: Խոսելով լուսանկարման այս երկու տեսակների մասին՝ պետք է նշենք, որ կողմնորոշող նկարահանման ժամանակ լուսանկարվում է տեղանքն ամբողջությամբ՝ շրջապատող իրադրության հետ, իսկ տեսածիրային նկարահանումը տեղանքի լուսանկարումն է առանց շրջապատող միջավայրի¹²:

Դեպքի տեղի, տեղանքի, շինության զննություն կատարելու ընթացքում քննիչն իրավունք ունի զննել նաև պահեստարաններ, հայտնաբերված առարկաներ կամ փաստաթղթեր, որոնք, դատելով իրադրությունից, կարող են իրենց վրա պահպանել հանցագործության հետքեր կամ կապ ունենալ դրա հետ: Սակայն զննության կատարման դատավարական կանոնները փակ պահեստարանները հարկադրաբար բացելու կամ դռներն ու փականները կոտրելու հնարավորություն չեն տալիս¹³:

Մասնագիտական գրականության մեջ այս կապակցությամբ կա նաև այլ դիրքորոշում, որի համաձայն՝ եթե բնակարանում պետք է հայտնաբերել և վերցնել առարկաներ, հայտնաբերել դիակ կամ հետախուզվող անձին,

Կրիմինալիստիկա

ապա անհրաժեշտ է կատարել խուզարկություն: Իսկ եթե բնակարանում անհրաժեշտ է հետազոտել իրադրությունը (օրինակ՝ դռան և դրա փականի կոտրվածքը, սենյակների տեղադրությունը, պատուհանների բարձրությունը և չափսերը, վարագույրների գույնը և այլն), ապա նման խնդիրը կարող է լուծվել զննության կատարման միջոցով¹⁴:

Այնուամենայնիվ, անգամ այս դեպքում խնդիրը լիարժեք լուծված համարվել չի կարող, այն պարզ պատճառով, որ եթե, օրինակ, իրադրության ուսումնասիրման նպատակով բնակարան մուտք գործելիս հայտնաբերվում են որոնվող կամ գործի քննության համար էական նշանակություն ունեցող իրերը կամ հետախուզվող անձը: Կամ ներկայումս քննչական պրակտիկայում հաճախ հանդիպող իրավիճակը, երբ դեպքի տեղի զննության շրջանակներում կարիք է զգացվում սեփականատիրոջ կամքին հակառակ վերցնել դեպքի տեսագրությունը ձայնագրած սարքը կամ տեսանյութը: Մեր կարծիքով այս պարագայում առանձին քննչական գործողություն՝ առգրավում կատարելու անհրաժեշտություն չկա, քանի որ տեսանյութը հանդիսանում է դեպքի տեղում առկա այն օբյեկտներից մեկը, որը տեղեկություն է պարունակում դեպքի կամ դրա առանձին հանգամանքների մասին:

Այս կապակցությամբ տեղին է մեջբերել պրոֆեսոր Լ.Պ. Օհանյանի դեռևս վաղուց արտահայտած միտքը. «Իմ խորին համոզմամբ տեղագնությունն այն բացառիկ դեպքն է, երբ քննիչը և զննությանն մյուս մասնակիցները պետք է իրավունք ունենան անարգել մուտք գործել բնակարան, անկախ բնակարանատիրոջ կամքից: Եթե այս

հարցը կարգավորող առանձին հոդված չնախատեսվի, ապա որոշ հանցագործությունների բացահայտմանը խոչընդոտող հետևանքներն անուղղելի կլինեն: Չմոռանանք, որ տեղագնությունը նաև անփոխարինելի քննչական գործողություն է»¹⁵:

Շինությունների զննությունը՝ որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն, ևս կատարվում է այն դեպքերում, երբ շինությունը տեղակայված է դեպքի տեղից դուրս:

Որոշակի առանձնահատկություն ունի այն շինությունների զննությունը, որոնք ընդգրկվում են քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված «բնակարան» հասկացության մեջ: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Բնակարանի զննումը, այնտեղ դատավարական այլ գործողություններ կատարելը, ինչպես նաև տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ մուտք գործելն այն զբաղեցնող անձանց կամքին հակառակ՝ քրեական դատավարության ընթացքում կարող են կատարվել հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի որոշմամբ»¹⁶:

Սա զննության միակ տեսակն է, որի կատարման համար կամ պահանջվում է կայացնել համապատասխան որոշում, կամ ստանալ օրենքում նշված անձանց համաձայնությունը:

Վ. Պ. Կոլմակովը գտնում է, որ զննության այս տեսակը, նախևառաջ, իրականացվում է կասկածյալի, մեղադրյալի այլուրեքությունը հաստատող կամ ժխտող տվյալների բացահայտման նպատակով: Բացի դրանից, այդպիսի զննությունը, ըստ նրա, իրականացվում է գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման նպատակով¹⁷:

Բնակարանները, ինչպես նաև այլ տեսակի շինությունները, իրենցից զննության յուրահատուկ օբյեկտներ են ներկայացնում, քանի որ շինություններում կան բազմաթիվ օբյեկտներ, որոնց վրա կարող են մնացած լինել դեպքի մասնակիցների հետքերը, ինչպես նաև մինչև օպերատիվ-քննչական խմբի ժամանումը տվյալ շինության սեփականատերերն իրենց գործողություններով կարող են հանգեցնել իրադրության փոփոխմանը՝ թողնելով իրենց իսկ հետքերը և պատահամամբ ոչնչացնելով հանցագործության հետքերը:

Շինության զննության ժամանակ, որպես կանոն, պարզում են հետևյալ հարցերը՝

- 1) ինչպե՞ս է հանցագործը մուտք գործել շինություն,
- 2) ի՞նչ առարկաների է նա դիպչել,
- 3) ի՞նչ ուղղությամբ է նա շարժվել և որտե՞ղ է թաքնվել,
- 4) ի՞նչ հետքեր են մնացել դեպքի տեղում,
- 5) ի՞նչ է հանցագործը վերցրել իր հետ,
- 6) առկա՞ են արդյոք հանցագործի մասնագիտության, արտաքին տեսքի և անձի մասին վկայող հատկանիշներ և այլն:

Շինության զննության ժամանակ մանրամասն հետազոտվում են շինություն մուտք գործելու տեղերը (դռներ, պատուհաններ), որտեղ կարող են հայտնաբերվել մատնահետքեր, ոտնահետքեր, հանցագործի հագուստի մնացորդներ, նրա կողմից մոռացված իրեր:¹⁸

Շինությունների զննության դեպքում շատ հաճախ մասնակցում են սեփականատերերը, բնակարանի բնակիչները, հաստատության աշխատակիցները: Նրանց մասնակցությունը

հնարավորություն է տալիս որոշակի պարզաբանումներ ստանալ (օրինակ՝ որտեղ էին պահվում արժեքավոր իրերը, ինչ է գողացվել և այլն):

Ինչ վերաբերում է դեպքի տեղի զննության խնդիրներին, ապա պետք է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ այս հարցի կապակցությամբ միասնական մոտեցում չկա: Ըստ էության, դեպքի տեղի զննության խնդիրները տարբեր հեղինակների կողմից բաժանվում են ընդհանուր և մասնավոր տեսակների: Որպես ընդհանուր խնդիր նշվում է հանցավոր դեպքի մեխանիզմի բացահայտումը, այլ կերպ ասած՝ այն հարցի պատասխանը, թե ինչ է կատարվել դեպքի տեղում¹⁹: Իսկ մասնավոր խնդիրների շարքում, օրինակ, Ռ. Ս. Բելկինը նշում է դեպքի տեղի իրադրության ուսումնասիրումը և ամրագրումը, շրջակա միջավայրի հետ հանցագործի ունեցած փոխազդեցության բնույթի վերհանումը, հանցագործության և հանցագործի թողած հետքերի հայտնաբերումը, ամրագրումը և վերցնելը, հանցագործի, հանցագործության կատարման շարժառիթների, դրա կատարմանը նպաստող պատճառների ու պայմանների վերհանումը, հետագա քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ տվյալների ստացումը²⁰:

Մասնագիտական գրականության մեջ դեպքի տեղի զննության խնդիրների սահմանման շրջանակներում առանձնացվում է պարզաբանման եմֆակա հարցերի (հանգամանքների) շրջանակ.

- տեղի ունեցած դեպքը հանցանշաններ պարունակում է, թե ոչ,
- դեպքը տեղի է ունեցել այն վայրում, որտեղ կատարվում է զննությունը,

Կրիմինալիստիկա

թե կատարվել է ուրիշ տեղ,

- ինչ ճանապարհով, ինչ եղանակով և ինչպիսի միջոցների գործադրմամբ են հանցագործները մուտք գործել դեպքի տեղը և հեռացել այնտեղից,

- քանիսն են եղել հանցագործները և ինչ հատկանիշներով են բնութագրվում,

- ինչպիսի նպատակներ են հետապնդել հանցագործները, նրանց գործողությունների շարժառիթները,

- որքան ժամանակ են հանցագործները գտնվել դեպքի տեղում,

- երբ է տեղի ունեցել դեպքը,

- ինչպիսի հետքեր և առարկաներ է թողել հանցագործը,

- դեպքի վայրից ինչպիսի հետքեր կարող են մնացած լինել հանցագործի մարմնի, հագուստի, կոշիկների, օգտագործված գործիքների, հափշտակված արժեքների և այլ առարկաների վրա,

- ովքեր և որտեղից կարող էին տեսնել կամ լսել դեպքի տեղում կատարվող իրադարձությունը,

- ինչպիսի հանգամանքներ են նպաստել հանցագործության կատարմանը²¹:

Մասնագիտական գրականության վերլուծության արդյունքում կարելի է ընդհանրացնել, որ դեպքի տեղի զննության ընդհանուր խնդիրն է տեղի ունեցած դեպքի հանգամանքների, դրան առնչություն ունեցող օբյեկտների և անձանց, նրանց կապերի և փոխազդեցությունների մասին դատավարական կարգով տեղեկության (փաստական տվյալների) ստացումը:

Ձևնության ընթացքում կարող են լուծվել նաև մասնավոր խնդիրներ.

ա) հնարավոր ակնառատեսների և վկաների հայտնաբերումը (օրինակ՝ դատելով դեպքի տեղի գտնվելու վայրից, ով կարող էր հետևել կամ տեսնել

կատարվածը).

բ) ինչպիսի հետքեր կարող էին մնալ դեպքին մասնակցող անձանց կամ նրանց կողմից օգտագործված հրազենի և տրանսպորտային միջոցների և այլ գործիքների վրա.

գ) նյութական ինչպիսի օբյեկտներ է անհրաժեշտ վերցնել՝ հետազայում օբյեկտների կամ անձանց միջև կապը պարզելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է հետևություն անել, որ դեպքի տեղի զննության ընդհանուր խնդիրների լուծումը նպաստում է քրեադատավարական օրենսդրության պահանջների կատարմանը, այսինքն՝ թույլ է տալիս.

ա) պարզել, կրել է, արդյոք, տեղի ունեցած դեպքը հանցավոր բնույթ,

բ) պարզել, թե ինչպիսի հանգամանքներում է այն տեղի ունեցել (ժամանակը, տեղը, միջոցը, պատճառված վնասի բնույթը և այլ հանգամանքներ),

գ) հայտնաբերել մեղավոր անձանց և նրանց գործողությունների դրդապատճառները,

դ) տեղեկություններ ստանալ տվյալ հանցագործության պատճառների և դրա կատարմանը նպաստող պայմանների մասին:

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ դեպքի տեղի զննությունը, անշուշտ, ամենակարևոր, տարողունակ և աշխատատար քննչական գործողություններից է, որի հաջող ու տակտիկապես գրագետ կատարումը հանցագործության բացահայտման առաջին գրավականներից է: Իսկ որպեսզի կրիմինալիստիկայի գիտության կողմից մշակված և պրակտիկ ասպրոբացիա անցած տակտիկական հնարքները կյանքի կոչվեն յուրաքանչյուր քրեական գործի քննության ընթացքում, սպա անհրաժեշտ նախապայման է

այս քննչական գործողության փաստական և իրավական կողմերի (տարրերի) ճիշտ համադրումը քրեադատա-

վարական իրավունքի և կրիմինալիստիկայի գիտությունների պարադիգմայի համատեքստում:

1. ՀՀ քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս - Երևանի պետ. համալս.: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 138:

2. **Крылов И. Ф.** Криминалистика. Ленинград, 1976, с. 308.

3. **Մահակյան Վ. Մ.** Գեպրի տեղի զննության տակտիկան (դասախոսություն): Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1975, էջ 3:

4. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов/ Под ред. В. А. Образцова. М., Юристъ, 2001, с. 190.

5. **Хижняк Д.С.** Процессуальные и криминалистические проблемы развития тактики следственных действий. М., Издательство «Юриглитинформ», 2004, с. 71.

6. **Խալաթյան Ա.** Հանցագործությունները «տար հետքերով» բացահայտելու առանձնահատկությունները / «Օրինականություն», 2002, թիվ 16, էջ 61-65:

7. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 112:

8. **Օհանյան Լ.** Առաջարկություններ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի որոշ հոդվածների վերաբերյալ / «Պետություն և իրավունք», 1998, թիվ 3, էջ 12:

9. **Ալեքսանյան Մ.** Նախնական քննություն, Եր., 2002, էջ 144:

10. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 78:

11. ՀՀ քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս - Երևանի պետ. համալս., Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 138:

12. Կրիմինալիստիկա: - Բուհական դասագիրք / Օհանյան Լ. - 2-րդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց. - Եր. - ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 206-207:

13. Уголовный процесс. Учебник для вузов / Под ред. В. П. Божьева. М.,

1998, с. 303.

14. **Рыжакон А. П.** Осмотр: основа и порядок производства. Научно-практическое руководство.- Ростов н/Д, феникс, 2006, с. 7; **Калиновский К. Б.** Глава 24. Осмотр. Освидетельствование. Следственный эксперимент // Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации/ Под ред. А.В.Смирнова.- СПб.: Питер, 2003, с. 455.

15. **Օհանյան Լ.** Առաջարկություններ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի որոշ հոդվածների վերաբերյալ / «Պետություն և իրավունք», 1998, թիվ 3, էջ 11:

16. ՀՀ քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս - Երևանի պետ. համալսարան, Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 138:

17. **Колмаков В. П.** Следственный осмотр: Учебное пособие. М., Юридическая литература, 1969, с. 28-30.

18. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 92:

19. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов/ Под ред. В. А. Образцова. М., Юристъ, 2001, с. 191; Криминалистика: Учебник для вузов/ под ред. Р.С. Белкина.- 2-е изд., перераб. И доп. М., Норма, 2006, с. 557; **Дулов А. В., Нестеренко П. Д.** Тактика следственных действий. Минск, 1971, с. 110.

20. Криминалистика: Учебник для вузов/ под ред. Р.С. Белкина.- 2-е изд., перераб. И доп. М., Норма, 2006, с. 557.

21. **Մահակյան Վ. Մ.** Գեպրի տեղի զննության տակտիկան (դասախոսություն): Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1975, էջ 4-6:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2015 թվականի ապրիլի 13-ի որոշման դեմ դիմողներ Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի ներկայացուցիչ Արմեն Ֆերոյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Շենգավիթ վարչական շրջանի քննչական բաժնում 2015 թվականի մարտի 7-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով հարուցվել է թիվ 11114015 քրեական գործը: Նույն բաժնի քննիչ Ս.Նազարյանի՝ 2015 թվականի մարտի 9-ի որոշմամբ վերոհիշյալ քրեական գործն ընդունվել է վարույթ:

2. Քննիչ Ս.Նազարյանը (այսուհետ նաև՝ Քննիչ) 2015 թվականի մարտի 26-ին որոշում է կայացրել «Բնակարանի խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին»:

Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան) 2015 թվականի մարտի 26-ի որոշմամբ միջնորդությունը բավարարվել է:

3. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի որոշման դեմ դիմողներ Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի ներկայացուցիչ Արմեն Ֆերոյանի վերաքննիչ բողոքը Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 13-ի որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնվել օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 13-ի որոշման դեմ դիմողներ Ս.Թադևոսյանի և Ս.Նաջարյանի ներկայացուցիչ Ա.Ֆերոյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 10-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

5. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կո-

ՓԵՏՐՎԱԼՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

միտեի կողմից 2015 թվականի ապրիլի 10-ին փաստաբան Արմեն Ֆերոյանի դիմումի հիման վրա վերջինիս տրամադրված՝ 2003 թվականի սեպտեմբերի 9-ին կազմված սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 1844580 վկայականի (այսուհետ նաև՝ Սեփականության իրավունքի վկայական) կնիքով հաստատված պատճենի համաձայն՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի (նախկին անվանումը՝ Ծերեթելու փողոց) 48 շենքի թիվ 15 բնակարանը սեփականության իրավունքով պատկանում է Սիրուն Նաջարյանին (տե՛ս Նյութեր, հատոր 2, թերթ 17, 19, 20-24):

6. Ա.Թադևոսյանի կողմից 2011 թվականի մայիսի 11-ին ուստիկանություն ներկայացված՝ անձնագիր տալու մասին դիմումում որպես նրա բնակության վայր նշված է «Ա.Տարունցի փ., 7շ., բն. 35» հասցեն (տե՛ս Նյութեր, հատոր 1, թերթ 8):

7. Քննիչի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի «Բնակարանի խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին» որոշման համաձայն. «Անհայտ անձը, 2015 թվականի մարտի 6-ի ժամը 17:00-ից մինչև 22:00-ն ընկած ժամանակահատվածում, ուրիշի գույքը գաղտնի հափշտակելու դիտավորությամբ, հարմարեցրած բանալիով բացել է Նաիրա Խաչիկի Մանասերյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 63/1 շենքի 12-րդ բնակարանի մուտքի դուռը, ապօրինի մուտք է գործել բնակարան և գաղտնի հափշտակել ընդհանուրը՝ 2.000.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ ոսկյա զարդեր:

(...)

2015 թվականի մարտի 26-ին ուստիկանության Շենգավիթի բաժնից ստացվել է թիվ 28/1-3498 գրությունն այն մասին, որ նույն բաժնի քրեական հետախուզության բաժանմունքում օպերատիվ տեղեկություններ են ստացվել, որ հնարավոր է հափշտակված ոսկյա զարդերը թաքցրած լինեն Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի թիվ 15 բնակարանում:

Նկատի ունենալով, որ հնարավոր է Սեպուհ Թադևոսյանի հիշյալ բնակարանում, նշված բնակարանին կից օժանդակ շինություններում պահված լինեն հափշտակված ոսկյա զարդերը, (...) միջնորդություն հարուցել (...) Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և դրան կից օժանդակ շինություններում երեք օրվա ընթացքում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու համար» (տե՛ս Նյութեր, հատոր 1, թերթ 3):

8. 2015 թվականի մարտի 26-ին ուստիկանության Շենգավիթի բաժնի պետ Ա.Հովհաննիսյանի կողմից Շենգավիթ վարչական շրջանի քննչական բաժնի պետ Ս.Սկրտչյանին հասցեագրված թիվ 28/1-3498 գրության (այսուհետ նաև՝ Գրություն) համաձայն. «(...) Ուստիկանության Շենգավիթի բաժնի ԲՀԲ-ում ստացվել են հավաստի օպերատիվ տեղեկություններ, որ հափշտակված ոսկյա զարդերը հնարավոր է թաքցրած լինեն Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանին (ծնվ. 01.06.1982թ., բն. ք. Երևան Արտաշիսյան փող. 48 շենք 15 բն.) պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փող. 48շ. 15 բնակարանում» (տե՛ս Նյութեր, հատոր 1, թերթ 4):

9. Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի մարտի 26-ի որոշման համա-

Դատական պրակտիկա

ձայն. «(...) Դատարանն արձանագրելով, որ հնարավոր է, Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում խուզարկությանը հայտնաբերվեն ոսկյա զարդերը, գտնում է, որ ՀՀ քննչական կոմիտեի Շենգավիթ վարչական շրջանի քննչական բաժնի քննիչ Ս.Նազարյանի միջնորդությունը ենթակա է բավարարման»:

Որոշման եզրափակիչ մասը ձևակերպված է հետևյալ կերպ. «Միջնորդությունը բավարարել: Թույլատրել 2015թ. մարտի 26-ից մարտի 28-ն ընկած ժամանակահատվածում կատարելու խուզարկություն Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում:

(...)» (տե՛ս Նյութեր, հատոր 1, թերթ 11):

10. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 13-ի որոշման համաձայն. «(...) Ինչպես երևում է գործի նյութերից, քրեական գործը հարուցվել է Նաիրա Մանասերյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 63/1 շենքի 12-րդ բնակարանն ապօրինի մուտք գործելու և գաղտնի 2.000.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ ոսկյա զարդեր հափշտակելու առթիվ:

Գործի նյութերի համաձայն՝ թիվ 28/1-3498 գրությամբ հաղորդագրություն է ստացվել ոստիկանության Շենգավիթի բաժին այն մասին, որ հափշտակված ոսկյա զարդերը հնարավոր է թաքցված լինեն Սեպուհ Թադևոսյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում:

Քննիչը նկատի ունենալով, որ հափշտակված ոսկյա զարդերը հնարավոր է պահված լինեն նշված բնակարանում, միջնորդություն է ներկայացրել Ս.Թադևոսյանի բնակարանում խուզարկություն կատարելու համար:

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ քննիչն իր որոշմամբ ներկայացրել է խուզարկություն կատարելու անհրաժեշտության վերաբերյալ համապատասխան հիմնավորումներ:

(...) Վերլուծելով գործի նյութերը՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը սույն գործով հանգել է ճիշտ հետևության, որ սույն գործում առկա են հիմքեր, որոնք բավարար են ենթադրելու, որ Սեպուհ Թադևոսյանի հիշյալ բնակարանում և բնակարանին կից օժանդակ շինություններում կարող են պահվել հափշտակված ոսկյա զարդերը:

(...) Վերաքննիչ դատարանը վերոշարադրյալ հիմքերով Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի վերոհիշյալ որոշումը համարում է ճիշտ, իսկ վերաքննիչ բողոքում բերված եզրահանգումներն՝ անհիմն: (...)» (տե՛ս Նյութեր, հատոր 2, թերթ 29-33):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

11. Վճռաբեկ բողոք բերած անձը գտնում է, որ սույն գործով դատարանները կայացրել են անօրինական, չհիմնավորված և չպատճառաբանված դատական ակտեր:

Դատական պրակտիկա

Բողոքաբերը նշել է, որ Առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է բնակարանում խուզարկություն կատարելու մասին քննիչի միջնորդությունը, թեև այն հիմնված է եղել միայն օպերատիվ տվյալի հիման վրա: Մինչդեռ, բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ ընդամենը մեկ օպերատիվ տեղեկատվության հիման վրա այն սահմանափակվի: Հակառակ դեպքում քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը կարող է սեփական քննահաճությամբ, կամայականորեն խուզարկել ցանկացած բնակարան՝ ընդամենը կեղծ օպերատիվ տեղեկություն վկայակոչելով: Ըստ բողոքի հեղինակի՝ այդ պարագայում իմաստագրվում է դատարան դիմելու անհրաժեշտությունը:

Բողոքաբերը նշել է, որ միայն օպերատիվ տվյալի հիման վրա խուզարկության թույլտվություն տալու հարցի վերաբերյալ տարբեր դատարանների կողմից դրսևորվում է տարբերվող մոտեցում: Մի դեպքում դատավորը միայն օպերատիվ տեղեկության հիման վրա բավարարում է բնակարանում խուզարկություն կատարելու մասին քննիչի միջնորդությունը, իսկ մյուս դեպքում՝ բացառապես օպերատիվ տվյալի հիման վրա բնակարանի խուզարկություն կատարելու միջնորդությունը՝ մերժվում է: Ի հիմնավորումն իր այս պնդման՝ բողոքաբերը ներկայացրել է «Խուզարկություն կատարելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի հունիսի 19-ի թիվ ԵԱԴԴ/0074/07/14 որոշումը, որում առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «*Քննիչը Դեմորի Գիզատրու բնակության վայրում խուզարկություն կատարելու անհրաժեշտությունը պատճառաբանել է միայն ոստիկանության կողմից ներկայացված օպերատիվ տվյալով, ինչը բավարար չէ ենթադրություն անելու, որ Դ.Գիզատրու բնակության վայրում կարող են հայտնաբերվել հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք և քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող այլ իրեր*»:

12. Բողոքաբերը նշել է նաև, որ ըստ Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի մարտի 26-ի որոշման՝ խուզարկությունը պետք է իրականացվեր Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանին պատկանող բնակարանում, մինչդեռ խուզարկություն է կատարվել Սիրուն Նաջարյանին պատկանող բնակարանում: Այդ խուզարկությունը կատարելու համար ժամանած ոստիկաններին ներկայացվել է առարկություն, որ Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանն այդ բնակարանում չի բնակվում և այն նրա բնակարանը չէ: Այդուհանդերձ խուզարկությունը կատարվել է, և դրանով ուղղակիորեն խախտվել է Սիրուն Նաջարյանի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը, հետևաբար այդ գործողությունը՝ որպես օրենքի խախտմամբ կատարված գործողություն, ենթակա է անվավեր ճանաչման:

13. Վճռաբեկ բողոք բերած անձը նշել է նաև, որ խուզարկություն կատարելու նպատակով ժամանած ոստիկանները տեղեկացվել են, որ Սեպուհ Թաղևոսյանը Հոլանդիայից Հայաստան է եկել եղբոր հուղարկավորությանը մասնակցելու համար, հետևաբար՝ 2015 թվականի մարտի 4-ին մահացած եղբոր մահը սգալով Հայաստանի Հանրապետություն ժամանած Սեպուհ Թաղևոսյանը չէր կարող 2015 թվականի մարտի 6-ին ժամը 17:00-ից մինչև 22:00-ն ընկած ժամանակահատվածում, եղբոր հոգեհանգստի արարողության ժամանակ, գողություն կատարել կամ գողացված ոսկյա զարդեր թաքցնել իր ենթադրյալ բնակարանում:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ բողոքի հեղինակը շեշտել է, որ վիճարկվող դատական ակտի կայացման համար հիմք է հանդիսացել ակնհայտ կեղծ օպերատիվ տեղեկատվությունը, ինչի մասին ուղղակիորեն վկայում է այն հանգամանքը, որ եղբոր մահը սզացող Սեպուհ Թադևոսյանը հոգեհանգստի արարողության ժամանակ չէր կարող գողություն կատարել կամ գողոն թաքցնել:

14. Բողոքաբերը փաստարկել է, որ իր բարձրացրած խնդիրներին, մասնավորապես քննիչի կողմից թույլ տրված խախտումներին, Վերաքննիչ դատարանը չի անդրադարձել և կայացրել է չհիմնավորված ու չպատճառաբանված դատական ակտ:

Բողոքի հեղինակը փաստարկել է նաև, որ սույն գործով կայացված դատական ակտերը հակասում են Վճռաբեկ դատարանի՝ 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ԵԿԳ/0058/11/09 գործով որոշմանը, քանի որ ստորադաս դատարանների վերոհիշյալ դատական ակտերը չեն հիմնավորվել և չեն պատճառաբանվել, իսկ չպատճառաբանված և չհիմնավորված դատական ակտերը խաթարում են արդարադատության բուն էությունը:

15. Վճռաբեկ բողոքի հեղինակը խնդրել է Առաջին ստյանի դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի որոշումներն ամբողջությամբ բեկանել և փոփոխել, բնակարանում խուզարկություն կատարելու մասին քննիչի ներկայացրած միջնորդությունը մերժել, ճանաչել 2015 թվականի մարտի 28-ին կատարված խուզարկությամբ Միրուն Նաչարյանի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման փաստը, իսկ կատարված խուզարկությունը՝ որպես օրենքի խախտմամբ իրականացված գործողություն՝ համարել անվավեր:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

16. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ խուզարկություն կատարելը թույլատրելի անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի անհրաժեշտ է արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար:

17. Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է՝ «Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում» խուզարկություն կատարելը թույլատրելի ստորադաս դատարանները պահպանել են արդյոք անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը:

I. Միջազգային-իրավական չափանիշները

18. «Բաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի (այսուհետ նաև՝ Դաշնագիր) 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ոչ որ չի կարող ենթարկվել (...) քննիչ կամ անօրինական ոտնձգության իր բնակարանի անձեռնմխելիության (...) նկատմամբ»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) 8-րդ հոդվածի

համաձայն.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր (...) բնակարանի (...) նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

Մեջբերված միջազգային-իրավական նորմերով նախատեսված է անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը: Վերջինս անձի անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի բաղադրատարր է և, որպես այդպիսին, հանդիսանում է անձի և հասարակության բնականոն գործունեության ու զարգացման կարևոր նախապայման: Նշվածի հաշվառմամբ միջազգային իրավական մի շարք փաստաթղթերով նախատեսված են բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի նվազագույն երաշխիքները:

19. Այսպես, Դաշնագրով նախատեսված է բնակարանի անձեռնմխելիության նկատմամբ «քմահաճ կամ անօրինական ոտնձգության» արգելք: Ընդ որում, Դաշնագրի 17-րդ հոդվածի կապակցությամբ Միացյալ ազգերի կազմակերպության Մարդու իրավունքների կոմիտեի (HRC)՝ 1988 թվականի ապրիլի 8-ի «Անձնական, ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և հաղորդակցության հարգման ու պատվի և համբավի պաշտպանության իրավունքի մասին» թիվ 16 ընդհանուր նկատառման (General Comment No. 16, Article 17: The right to respect of privacy, family, home and correspondence, and protection of honour and reputation) 3-րդ պարագրաֆի համաձայն՝ «**անօրինական**» եզրույթը նշանակում է, որ միջամտություն ընդհանրապես չի կարող տեղի ունենալ, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Պետությունների կողմից թույլատրվող միջամտությունը կարող է իրականացվել միայն օրենքի հիման վրա, որն էլ իր հերթին պետք է համապատասխանի Դաշնագրի դրույթներին, նպատակներին և խնդիրներին:

Նույն փաստաթղթի 4-րդ պարագրաֆի համաձայն՝ «**քմահաճ ոտնձգություն**» արտահայտությունը կարող է տարածվել նաև օրենքով թույլատրելի միջամտության դեպքերի վրա: Քմահաճության հասկացության ներդրումը կոչված է ապահովել, որպեսզի օրենքով թույլատրելի միջամտությունը համապատասխանի Դաշնագրի դրույթներին, նպատակներին, խնդիրներին և բոլոր դեպքերում լինի կոնկրետ հանգամանքներում **հիմնավորված**:

20. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր հերթին, անդրադառնալով Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի մեկնաբանությանը, կայուն նախադեպային պրակտիկա է ձևավորել առ այն, որ անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքին միջամտությունը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տեսանկյունից պետք է լինի **արդարացված**, այսինքն՝

- պետք է կատարվի «օրենքին համապատասխան»,
- հետապնդի Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված մեկ կամ

Դատական պրակտիկա

մի քանի օրինական նպատակ,

- այդ նպատակներին հասնելը պետք է լինի «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում» (տե՛ս, ի թիվս այլնի, *Սմիրնովն ընդդեմ Ռուսաստանի (Smirnov v. Russia)* գործով 2007 թվականի հունիսի 7-ի վճիռ, զանգատ թիվ 71362/01, կետ 37, *Կոլեսնիչենկոն ընդդեմ Ռուսաստանի (Kolesnichenko v. Russia)* գործով 2009 թվականի ապրիլի 9-ի վճիռ, զանգատ թիվ 19856/04, կետ 30):

Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ «անհրաժեշտություն» հասկացությունը ենթադրում է, որ միջամտությունը համապատասխանում է անհետաձգելի հասարակական պահանջին և համաչափ է հետապնդվող նպատակին: Միջամտության՝ «**ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ**» լինելը գնահատելիս Եվրոպական դատարանը հաշվի է առնում, որ հայեցողության որոշակի շրջանակ թողնված է Պետություններին: Այնուամենայնիվ, Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված բացառությունները պետք է նեղ մեկնաբանվեն և դրանց անհրաժեշտությունը կոնկրետ գործով պետք է **համոզիչ կերպով հաստատվի**: Մասնավորապես, բնակարանի խուզարկության առնչությամբ Եվրոպական դատարանը գնահատում է՝ արդյոք այդ միջոցի կիրառման անհրաժեշտության համար ներկայացված **հիմքերը եղել են «վերաբերելի» և «քավարար»** և արդյոք վերոնշյալ **համաչափության սկզբունքը պահպանված է**: Վերջինիս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանը նախ՝ պարզում է՝ արդյոք համապատասխան օրենսդրությունը և պրակտիկան անձանց տրամադրում են համարժեք և արդյունավետ երաշխիքներ չարաշահումների դեմ, այնուհետև հաշվի է առնում գործի կոնկրետ հանգամանքները՝ պարզելու համար արդյոք միջամտությունը եղել է համաչափ հետապնդվող նպատակին (տե՛ս *Սմիրնովն ընդդեմ Ռուսաստանի (Smirnov v. Russia)* գործով 2007 թվականի հունիսի 7-ի վճիռ, զանգատ թիվ 71362/01, կետեր 43-44): Որպես վերջին հանգամանքի գնահատման չափանիշ Եվրոպական դատարանը, ի թիվս այլնի, հիմք է ընդունում այն հանցագործության ծանրությունը, որի կապակցությամբ խուզարկությունը կատարվում է, թույլտվությունը տալու կարգը և հանգամանքները, մասնավորապես՝ այդ պահին հավելյալ ապացույցների առկայությունը, թույլտվության բովանդակությունը և սահմանները՝ **հատուկ ուշադրություն դարձնելով խուզարկվող բնակարանի բնույթին** և այն երաշխիքներին, որոնք կիրառվել են միջամտության ազդեցությունը ողջամտորեն սահմանափակելու համար (տե՛ս, *Բաքն ընդդեմ Գերմանիայի (Buck v. Germany)* գործով 2005 թվականի ապրիլի 28-ի վճիռ, զանգատ թիվ 41604/98, կետ 45):

ՓԵՏՐՎԱՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

II. Ներպետական իրավական կարգավորումները.

21. ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն. «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրա-

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

վունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 24-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունք: Արգելվում է մարդու կամքին հակառակ մուտք գործել նրա բնակարան, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ դատարանի որոշմամբ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունք: Արգելվում է մարդու կամքին հակառակ՝ մուտք գործել նրա բնակարանը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

2. Բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով: (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Զննիչը, բավարար հիմքեր ունենալով ենթադրելու, որ որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ որևէ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ և փաստաթղթեր, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, խուզարկություն է կատարում դրանք գտնելու և վերցնելու համար:

2. Խուզարկություն կարող է կատարվել նաև հետախուզվող անձանց, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձանց, ինչպես նաև դիակները հայտնաբերելու համար:

3. Բնակարանի խուզարկությունը կատարվում է միայն դատարանի որոշմամբ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 282-րդ հոդվածը սահմանում է, որ.

«1. Դատարանում վարույթն սկսելու հիմք է ծառայում (...) քննիչի (...) պատճառաբանված որոշման մեջ պարունակվող միջնորդությունը՝ համապատասխան գործողություններ կատարելու մասին թույլտվություն ստանալու համար:

2. Որոշման պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն տվյալներ այն հանցագործության մասին, որի առիթով մտադրություն կա կատարել համապատասխան քննչական գործողություն, ինչպիսի տվյալներ պետք է ստացվեն քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ կապված այդպիսի գործողությունների արդյունքում, համապատասխան գործողությունների կատարման ժամկետը, տեղը, անմիջական կատարողները, արդյունքների ամրագրման ձևը, ինչպես նաև այլ տվյալներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանին օրինական և հիմնավորված որոշում ընդունելու համար: Եթե այդ նյութերը բավարար չեն, դատավորն իրավունք ունի պահանջել՝ լրացնել դրանք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն.

«Միջնորդության քննումն ավարտելուց հետո դատավորը որոշում է կայացնում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին՝ նշելով բավարարման կամ մերժման հիմքերը»:

Դատական պրակտիկա

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված՝ անձի հիմնական իրավունքների գերակայության հիմնադրույթից բխում է, որ հանրային շահի համեմատ մարդու իրավունքի գերակայությունը կանխավարկած է, քանի դեռ կոնկրետ դեպքում, հանրային շահի կարևորությունից ելնելով, այդ կանխավարկածը պատշաճ ընթացակարգով չի հաղթահարվում: Նշվածից ելնելով՝ անձի իրավունքի սահմանափակման իրավաչափությունը գնահատելու յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել կոնկրետ գործով հանրային շահի կարևորությունը:

Հաշվի առնելով, որ խուզարկությունը դասվում է այն քննչական գործողությունների շարքին, որոնք էականորեն սահմանափակում են անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը՝ ներպետական օրենսդրությամբ միջազգային իրավական չափանիշների հաշվառմամբ նախատեսված են դրա օրինականությանը և արդարացվածության ապահովմանն ուղղված մի շարք կարգավորումներ, որոնք իրենց հերթին անձանց իրավունքների ապահովման երաշխիքներ են:

Այսպես, օրենսդիրը, խուզարկությունը դասելով նախնական դատական վերահսկողության օբյեկտների շարքին, հստակ սահմանել է ինչպես խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալու, այնպես էլ այն իրականացնելու փուլերին առաջադրվող մի շարք պահանջներ: Մասնավորապես, խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալու փուլին առաջադրվող հիմնական պահանջներից է դրա կատարման համար փաստական և իրավական հիմքերի առկայությունը:

II.1. Խուզարկության կատարման փաստական հիմքը.

22. Բնակարանի խուզարկության կատարման փաստական հիմքն այն բավարար տվյալներն են, որոնք հանգեցնում են ողջամիտ ենթադրության առ այն, որ տվյալ բնակարանում կարող են հայտնաբերվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ, փաստաթղթեր, հետախուզվող կամ հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձինք, ինչպես նաև դիակներ: Հաշվի առնելով, որ բնակարանում խուզարկություն կատարելը կապված է անձի անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի էական սահմանափակման, ինչպես նաև հարկադրանքի կիրառման հետ՝ դրա կատարման փաստական հիմքին պետք է ներկայացվեն խիստ պահանջներ: Հակառակ մոտեցումը կհանգեցնի կամայականությունների՝ խախտելով միջամտության համաչափության սկզբունքը:

Այսպես, խուզարկության կատարման փաստական հիմք կարող է հանդես գալ ցանկացած տվյալ, որը հնարավոր է գնահատման ենթարկել: Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ այս փուլում տվյալի գնահատման չափանիշներին ներկայացվում են ավելի ցածր պահանջներ, քան անձի մեղավորության հարցի գնահատման ժամանակ ապացույցների գնահատմանը:

Խուզարկության կատարման փաստական հիմք կարող են հանդես գալ, որպես կանոն, քրեական գործի նյութերում առկա և որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի կամ անձի գտնվելու մասին տեղեկություններ պարունակող ապացույցները (կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի ցուցմունքներ և այլն): Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին՝ անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք ապացույցների

Դատական պրակտիկա

նկատմամբ ստորադաս բնույթ ունեն, սակայն որոշ դեպքերում անփոխարինելի և եզակի տվյալներ կարող են պարունակել որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաների կամ անձանց գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալները վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից անտեսելն անթույլատրելի է: Միևնույն ժամանակ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկություններով (մասնավորապես՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների և միջոցների կիրառումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված) պայմանավորված՝ մի շարք դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմինը զրկված է գնահատելու օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված տվյալները: Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, այն կարող է հանդես գալ որպես խուզարկության կատարման ինքնուրույն հիմք: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը գնահատելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հաշվի առնի միջոցառման՝

- կոնկրետ տեսակին («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մաս) օրենքով առաջադրվող պահանջները: Այսպես, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների որոշակի տեսակների նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության պահանջ, ինչը դրանց օրինականության գործուն երաշխիք է: Այդպիսի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն են՝ ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը, ինչպես նաև արտաքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, եթե արտաքին դիտման արդյունքների ամրագրումն առանց տեխնիկական միջոցների օգտագործման հնարավոր չէ, և անձը (անձինք), որի (որոնց) նկատմամբ իրականացվում է արտաքին դիտումը, ողջամտորեն չէր (չէին) կարող ենթադրել դրա անցկացման հնարավորության մասին.

- արդյունքների ամրագրման եղանակը (օրինակ՝ տեխնիկական միջոցների կիրառման առկայությունը).

- աղբյուրի՝ օրենքով սահմանված կարգով բացահայտման հանգամանքը և այլն:

Իսկ այն դեպքում, երբ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալի գնահատումն անհնար է, այն ինքնին խուզարկության հիմք չի կարող հանդիսանալ, սակայն այլ տվյալների (այդ թվում՝ օպերատիվ-քննչական իրադրության) հետ համակցությամբ կարող է հաշվի առնվել խուզարկության կատարման անհրաժեշտության հարցը լուծելիս, հատկապես քննության վաղ փուլերում, երբ համապատասխան ապացույցներ դեռ ձեռք չեն բերվել:

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

91

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանի վերոհիշյալ դիրքորոշումը հիմնված է նաև Եվրոպական դատարանի՝ Ռատուշնան ընդդեմ Ուկրաինայի գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումների և կոնկրետ գործի փաստերին տրված գնահատականների վրա: Մասնավորապես, վկայակոչված որոշմամբ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ներպետական դատարանն ուներ որոշակի տվյալներ՝ ենթադրելու, որ Դիմումատուի որդին կարող էր ներգրավված լինել քննվող գողությանը և որ նա փաստացի մշտապես կամ զգալի ժամանակահատվածում բնակվել է Դիմումատուի տանը: Այսպես, առկա է եղել վկայի ցուցմունք, որի համաձայն՝ գողության գիշերը Դիմումատուի որդու մեքենային նման մեքենա է նկատվել խանութի մոտ: Ավելին՝ Դիմումատուի որդին գործազուրկ է եղել և արձանագրվել է, որ նա ընկերական հարաբերություններ է ունեցել նախկինում գողության համար դատապարտված անձի հետ: Վերջապես, չնայած առկա էին վկաների ցուցմունքներ առ այն, որ Դիմումատուի որդին քննարկվող իրադարձությունների ժամանակ այլ քաղաքում է ապրել, առկա էին նաև փաստական տվյալներ և ցուցմունքներ այն մասին, որ նա ապրում էր Դիմումատուի հետ՝ նրա տանը: Վերոնշյալի հաշվառմամբ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ այդ տվյալներն ունակ էին հանգեցնել համոզման, որ գողացված իրերը կարող էին պահվել Դիմումատուի բնակարանում: Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ նման կասկած հարուցող փաստերը կարիք չունեն լինելու նույն մակարդակի, ինչպիսիք անհրաժեշտ են մեղադրանք առաջադրելու կամ անձին դատապարտելու համար: Նշելով նաև, որ ներպետական դատարանը կասկածը հաստատված է համարել՝ հղում կատարելով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ստացված տվյալների վրա, գտել է, որ հավելյալ տվյալներ պահանջելն իրավացիորեն արդարացված չէր լինի՝ հաշվի առնելով քննության վաղ փուլը և մասնավորապես այն փաստը, որ որոշ էական ապացույցներ (այն է՝ գողացված իրերը) դեռ պետք է բացահայտվեին (տե՛ս Ռատուշնան ընդդեմ Ուկրաինայի (*Ratushna v. Ukraine*) գործով 2010 թվականի դեկտեմբերի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 17318/06, կետեր 76-77, 80):

23. Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խուզարկության կատարման փաստական հիմք են «բավարար տվյալները»: Այլ խոսքով՝ տվյալների առկայությունն ինքնին խուզարկության կատարման փաստական հիմք չէ, քանի դեռ չի համապատասխանում բավարարության վերաբերյալ պահանջին: Տվյալների՝ բավարարության տեսանկյունից գնահատումը պետք է հանգեցնի այն ողջամիտ եզրահանգման, որ խուզարկության կատարման արդյունքում կարող են ձեռք բերվել փնտրվող առարկաները: Ընդ որում, օրենսդրորեն նախատեսված չէ տվյալների համակցության վերաբերյալ պահանջ: Այլ խոսքով՝ տվյալների բավարարության վերաբերյալ պահանջը որակական բնույթ է կրում. խուզարկության կատարման արդյունքում փնտրվող առարկաների հայտնաբերման հավանականության մասին եզրահանգումը կարող է հիմնված լինել ինչպես մեկ վերաբերելի և արժանահավատ տվյալի, այնպես էլ՝ տվյալների համակցության վրա:

II. Խուզարկության կատարման իրավական հիմքը.

24. Խուզարկության կատարման իրավական հիմքը խուզարկություն կատա-

րելը թույլատրելու մասին դատարանի որոշումն է: Ընդ որում, դատարանի որոշման համար առիթ է հանդիսանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին նախաքննական մարմնի որոշումը:

Ինչպես նախաքննական մարմնի, այնպես էլ դատարանի որոշումները պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված: Մասնավորապես, նախաքննական մարմնի որոշման պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն տվյալներ այն հանցագործության մասին, որի առիթով մտադրություն կա կատարել խուզարկություն, ինչպիսի առարկաներ պետք է ստացվեն քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ կապված գործողության արդյունքում, դրա կատարման ժամկետը, այն բնակարանի նույնականացման տվյալները, որտեղ պետք է կատարվի խուզարկությունը, տվյալները, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու, որ փնտրվող առարկաները գտնվում են տվյալ բնակարանում, քննչական գործողության անմիջական կատարողները, արդյունքների ամրագրման ձևը, ինչպես նաև այլ տվյալներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանին օրինական և հիմնավորված որոշում ընդունելու համար:

Դրան համապատասխան՝ միջնորդության քննման արդյունքում դատարանը որոշում է կայացնում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին՝ նշելով բավարարման կամ մերժման հիմքերը: Միջնորդության բավարարման դեպքում դատարանի որոշումը պետք է պարունակի նշում խուզարկության կատարման փաստական հիմքերի առկայության մասին, դրանց վերաբերելիության, արժանահավատության և բավարարության մասին հիմնավորումներ, փնտրվող առարկաների՝ գործի համար նշանակության վերաբերյալ հիմնավորումներ, ինչպես նաև հստակ նշում բնակարանի նույնականացման համար անհրաժեշտ տվյալների և փնտրվող առարկաների բնութագրի վերաբերյալ:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ որպես բնակարանի նույնականացման տվյալ պետք է նշվի դրա տեսակը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 46-րդ կետ), գտնվելու վայրը՝ հասցեն, ինչպես նաև՝ ում է պատկանում կամ ում կողմից է մշտապես կամ ժամանակավորապես օգտագործվում (սուբյեկտը, ում բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը ենթակա է սահմանափակման): Դատարանին նշված տվյալների տրամադրումը և վերջինիս կողմից դրանց ստուգումը և դատական ակտում արտացոլումը երաշխիք է անձի՝ Սահմանադրությամբ և միջազգային իրավական ակտերով նախատեսված՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման համար: Ավելին՝ «բնակարան» հասկացության տակ ներառվող որոշակի օբյեկտներ ունեն իրավական պաշտպանության ավելի բարձր աստիճան, որը ենթադրում է դրա անձեռնմխելիության սահմանափակման արգելք (օրինակ՝ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված օբյեկտները) կամ դրա համար ավելի խիստ պահանջներ (օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 449-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող օբյեկտները), իսկ առանց բնակարանի նույնականացման վերոնշյալ տվյալներն ունենալու անհնարին կլինի դրանց իրավական պաշտպանությունն ապահովելը:

25. Վճռաբեկ դատարանի վերոհիշյալ դիրքորոշումները հիմնված են նաև Եվ-

Դատական պրակտիկա

րոպական դատարանի այն իրավական դիրքորոշումների վրա, որոնց համաձայն՝ խուզարկության մասին որոշումները, որքանով հնարավոր է, պետք է ձևակերպվեն այն հաշվարկով, որպեսզի դրանց ազդեցությունը տարածվի ողջամիտ սահմաններում (տե՛ս Վան Ռոսսեմն ընդդեմ Բելգիայի (*Van Rossem v. Belgium*) գործով 2004 թվականի դեկտեմբերի 9-ի վճիռ, զանգաստ թիվ 41872/98, կետ 45, Իլյա Ստեֆանովն ընդդեմ Բուլղարիայի (*Iliya Stefanov v. Bulgaria*) գործով 2008 թվականի մայիսի 22-ի վճիռ, զանգաստ թիվ 65755/01, կետ 41): Խուզարկության վերաբերյալ յուրաքանչյուր որոշում պետք է պարունակի որոշակի նվազագույն տեղեկություններ, որոնք կապահովեն խուզարկություն կատարող անձանց գործողությունների օրինականության հետագա ստուգման հնարավորությունը (տե՛ս Վան Ռոսսեմն ընդդեմ Բելգիայի (*Van Rossem v. Belgium*) գործով 2004 թվականի դեկտեմբերի 9-ի վճիռ, զանգաստ թիվ 41872/98, կետ 45):

Վերը վկայակոչված Սմիրնովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտում է ճանաչել, ի թիվս այլնի, հիմք ընդունելով, որ խուզարկության որոշումը կազմված էր չափազանց ընդարձակ եզրույթներով, այն չէր պարունակում որևէ տվյալ՝ շարունակվող վարույթի, խուզարկության նպատակի և այն պատճառների մասին, որոնք հիմք են հանդիսացել ենթադրելու, որ տվյալ անձի բնակարանում խուզարկություն կատարելու արդյունքում կարող են ձեռք բերվել որևէ հանցագործության ապացույցներ: Մասնավորապես, ներպետական դատարանը, նշելով, որ խուզարկության թույլտվությունն արդարացված էր, հղում է կատարել չորս անվանական փաստաթղթերի և այլ չորոշակիացված նյութերի՝ առանց նկարագրելու դրանցից որևէ մեկի բովանդակությունը: Դատարանը չի ներկայացրել որևէ հիմնավորում այդ նյութերի վերաբերելիության մասին, ավելին՝ չորս փաստաթղթերից երկուսը հայտնվել են խուզարկության կատարումից հետո: Արդյունքում՝ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ պետական մարմինները թույլ են տվել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում (տե՛ս վկայակոչված որոշման 47-րդ կետը):

III. Իրավական կարգավորումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

26. Գործի փաստերից երևում է, որ Քննիչը՝ բնակարանի խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին որոշմամբ նշել է, որ անհայտ անձի կողմից 2015 թվականի մարտի 6-ի ժամը 17:00-ից մինչև 22:00-ն ընկած ժամանակահատվածում Նաիրա Խաչիկի Մանասերյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիայան փողոցի 63/1 շենքի 12-րդ բնակարանից 2.000.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ ոսկյա զարդեր գաղտնի հափշտակելու դեպքի կապակցությամբ Շենգավիթի բաժնից ստացվել է թիվ 28/1-3498 գրությունն այն մասին, որ նույն բաժնի քրեական հետախուզության բաժանմունքում օպերատիվ տեղեկություններ են ստացվել, որ հնարավոր է հափշտակված ոսկյա զարդերը թաքցրած լինեն Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիայան փողոցի 48 շենքի թիվ 15 բնակարանում: Նկատի ունենալով, որ հնարավոր է Սեպուհ Թադևոսյանի հիշյալ բնակարանում, նշված բնակարանին կից օժանդակ շինություններում պահված լինեն հափշտակված ոսկյա զարդերը՝

Քննիչը միջնորդություն է հարուցել «Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և դրան կից օժանդակ շինություններում երեք օրվա ընթացքում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու համար» (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Նյութերում առկա է ոստիկանության Շենգավիթի բաժնի պետ Ա.Հովհաննիսյանի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի Շենգավիթ վարչական շրջանի քննչական բաժնի պետ Ս.Սկրտչյանին հասցեագրված թիվ 28/1-3498 գրությունը, որի համաձայն. «(...) Ոստիկանության Շենգավիթի բաժնի ՔՀԲ-ում ստացվել է հավաստի օպերատիվ տեղեկություններ, որ հափշտակված ոսկյա զարդերը հնարավոր է թաքցրած լինեն Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանին (ծնվ. 01.06.1982թ., բն. ք. Երևան Արտաշիսյան փող. 48 շենք 15 բն.) պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փող. 48շ. 15 բնակարանում» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանը, արձանագրելով, որ հնարավոր է՝ Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում խուզարկությամբ հայտնաբերվեն ոսկյա զարդերը, գտել է, որ Քննիչի միջնորդությունը ենթակա է բավարարման: Արդյունքում Առաջին ատյանի դատարանը որոշել է. «Միջնորդությունը բավարարել: Թույլատրել 2015թ. մարտի 26-ից մարտի 28-ն ընկած ժամանակահատվածում կատարելու խուզարկություն Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում» (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին, ստուգելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունը, գտել է, որ Քննիչն իր որոշմամբ ներկայացրել է խուզարկություն կատարելու անհրաժեշտության վերաբերյալ համապատասխան հիմնավորումներ, իսկ Առաջին ատյանի դատարանը հանգել է ճիշտ հետևության, որ սույն գործում առկա են հիմքեր, ինչը բավարար է ենթադրելու, որ Սեպուհ Թաղևոսյանի հիշյալ բնակարանում և բնակարանին կից օժանդակ շինություններում կարող են պահվել հափշտակված ոսկյա զարդերը (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

27. Նախորդ կետում մեջբերված փաստերի նկատմամբ կիրառելով սույն որոշման 18-25-րդ կետերում շարադրված իրավական նորմերը և դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ.

- Քննիչի միջնորդության մեջ որպես խուզարկության փաստական հիմք վկայակոչվել է միայն Շենգավիթի բաժնից ստացված թիվ 28/1-3498 գրությունն այն մասին, որ նույն բաժնի քրեական հետախուզության բաժանմունքում օպերատիվ տեղեկություններ են ստացվել, որ հնարավոր է հափշտակված ոսկյա զարդերը թաքցված լինեն Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանին պատկանող Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի թիվ 15 բնակարանում.

- Առաջին ատյանի դատարանն իր որոշման մեջ վկայակոչել է գրությունը և դրա հիման վրա եզրահանգել, որ հնարավոր է, որ Սեպուհ Հակոբջանի Թաղևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում խուզարկությամբ հայտնաբերվեն ոսկյա զարդերը՝ բավարարելով Քննիչի միջնորդությունը.

Դատական պրակտիկա

- Վերաքննիչ դատարանն էլ իր հերթին գտել է, որ Քննիչն իր որոշմամբ ներկայացրել է խուզարկություն կատարելու անհրաժեշտության վերաբերյալ համապատասխան հիմնավորումներ, իսկ Առաջին ատյանի դատարանը հանգել է ճիշտ հետևության:

27.1. Վերոգրյալից հետևում է, որ ստորադաս դատարանները որպես խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալու հիմք են դիտարկել միայն Շենգավիթի բաժնից ստացված վերոնշյալ գրությունը՝ առանց գնահատման ենթարկելու դրանում առկա տվյալները: Այսպես, ստորադաս դատարաններն անտեսել են հանգամանքներն առ այն, որ օպերատիվ տեղեկությունների ձեռքբերումը դասվում է այն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների շարքին, որոնք ընդգրկված չեն նախնական դատական վերահսկողության օբյեկտների շրջանակում, դրա արդյունքն ամրագրված է միայն փաստաթղթային ձևով, աղբյուրը բացահայտված չէ: Գործի նյութերում առկա չեն այլ հանգամանքներ, որոնք հնարավորություն կտան գնահատել այդ տվյալը, ինչպես նաև բացակայում են այլ տվյալներ, որոնց հետ համակցությամբ քննարկվող օպերատիվ տվյալը կարող էր հիմք հանդիսանալ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալու համար: Նման պայմաններում՝ միայն վկայակոչված օպերատիվ տվյալի հիման վրա խուզարկություն կատարելու թույլտվություն տալը բովանդակագրկել է քննարկվող քննչական գործողության նկատմամբ դատական վերահսկողության էությունը, այն դարձել է ձևական, իսկ անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը՝ վերացական և պատրանքային, ինչն անթույլատրելի է:

27.2. Բացի այդ՝ գործի փաստերից հետևում է, որ ինչպես Քննիչը, այնպես էլ ստորադաս դատարանները որպես Բնակարանի նույնականացման տվյալ նշել են, որ այն պատկանում է Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանին: Մինչդեռ ինչպես միջնորդության մեջ, այնպես էլ ստորադաս դատարանների հետևություններում առկա չէ որևէ հիմնավորում, իսկ գործի նյութերում որևէ պատշաճ փաստաթուղթ այն մասին, թե Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանն ինչ առնչություն ունի (սեփականատերն է, բնակվում է կամ բնակվել է) Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանի հետ, այն պայմաններում, որ Ս.Թադևոսյանի կողմից 2011 թվականի մայիսի 11-ին ոստիկանություն ներկայացված՝ անձնագիր տալու մասին դիմումում որպես նրա բնակության վայր նշված է «Ս.Տարոնցի փ., 7շ., բն. 35» հասցեն (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը): Բացի այդ Վերաքննիչ դատարանին ներկայացված Սեփականության իրավունքի վկայականի համաձայն՝ վկայակոչված բնակարանը սեփականության իրավունքով պատկանում է Սիրուն Նաջարյանին (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը):

28. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Սեպուհ Հակոբջանի Թադևոսյանի՝ Երևան քաղաքի Արտաշիսյան փողոցի 48 շենքի 15 բնակարանում և օժանդակ կառույցներում» խուզարկություն կատարելը թույլատրելիս ստորադաս դատարանները չեն պահպանել անձի՝ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը:

Մասնավորապես, ստորադաս դատարանները որպես խուզարկության կատարման բավարար հիմք գնահատելով Գրությունում մատնանշված օպերատիվ տվյալը, չեն կատարել խուզարկությունը թույլատրելու համար վերաբերելի և բա-

վարար հիմքեր նշելու իրենց պարտականությունը, որի արդյունքում Ս.Նաջարյանի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքին միջամտությունը եղել է ոչ արդարացված: Արդյունքում, ինչպես նաև սխալ նշելով բնակարանի նույնականացման տվյալները, ստորադաս դատարանները թույլ են տվել ՀՀ Սահմանադրության 24-րդ, Դաշնագրի 17-րդ, Կոնվենցիայի 8-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ: Դրանք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար:

Վերոնշյալի և սույն որոշման 27-27.2-րդ կետերում նշված վերլուծության հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհրաժեշտ է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը և մերժել բնակարանի խուզարկություն կատարելու թույլտվություն հայցելու վերաբերյալ նախաքննության մարմնի միջնորդությունը:

Վճռաբեկ բողոք ներկայացրած անձի փաստարկներն այն մասին, որ Ս.Թադևոսյանը չէր կարող գողություն կատարած լինել (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը), Վճռաբեկ դատարանը չի անդրադառնում՝ դրանք գնահատելով որպես սույն գործով խուզարկություն կատարելը թույլատելու հարցին ոչ վերաբերելի, քանի որ ինչպես քննիչի միջնորդությունում, այնպես էլ ստորադաս դատարանների դատական ակտերում որևէ նշում կամ ակնարկ առկա չէ Ս.Թադևոսյանի կողմից հանցանքը կատարված լինելու կասկածի վերաբերյալ:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Դիմողներ Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի ներկայացուցիչ Արմեն Ֆերոյանի վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 13-ի որոշումը բեկանել և բնակարանի խուզարկություն կատարելու թույլտվություն հայցելու վերաբերյալ նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մարտի 26-ի միջնորդությունը մերժել:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի դեկտեմբերի 28-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով «ՎՏԲ-Հայաստան բանկ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.03.2015 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի «Էմմել Սքայ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) սնանկության գործով կառավարիչ Խաչատուր Ղահրամանյանի ընդդեմ Բանկի, երրորդ անձինք «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի՝ 655.416.000 ՀՀ դրամ պատճառված վնասի հատուցման պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Խաչատուր Ղահրամանյանը պահանջել է Բանկից բռնագանձել 655.416.000 ՀՀ դրամ՝ որպես պատճառված վնասի գումար:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ա. Սուքոյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 19.11.2014 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 12.03.2015 թվականի որոշմամբ Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 19.11.2014 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Բանկի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետը, նույն հոդվածի 3-րդ մասը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ և 1058-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատարանի օրենսգրքի 48-րդ հոդվածը, 51-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 53-րդ և 54-րդ հոդվածները:

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման ու գնահատման չի ենթարկել գործում առկա բոլոր ապացույցները և, անտեսելով դրանք, սխալ եզրահանգման է եկել գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ:

Հիմնավոր չէ Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությունը, թե «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սույն գործով կիրառման ենթակա չէ, այլ փոխարենը կիրառման է ենթակա նույն հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետը, քանի որ ներկայացված հայցապահանջը վերաբերում է ոչ թե փոխանցված գույքի կամ դրա արժեքի հետ պահանջին, այլ կատարված գործարքի, փոխանցման և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասին:

Տվյալ դեպքում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետում նշված «վնաս» հասկացության բովանդակությունը կազմում է հենց գույքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը: Այսինքն՝ հիշյալ դրույթով ներկայացվող պահանջը վերաբերում է օտարված (փոխանցված) գույքի շուկայական «արժեքի» հնարավոր պակասող մասին: Կառավարիչը, պարտատեր Բանկից վնասի հատուցում պահանջելով, փաստորեն պահանջում է գույքի «արժեքի» հատուցում: Նշված «արժեքն» էլ հենց «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված գույքի «արժեքն» է, որը չի կարող հետ պահանջվել, քանի որ գույքը փոխանցվել է բանկի ապահովված պահանջի բավարարման համար այդ (գրավադրված) գույքի հետ կապված գործարքի (տվյալ դեպքում՝ «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրի) կատարման արդյունքում:

Ընդ որում, կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ հրաժարագնի կնքումը չի կարող որակվել որպես ոչ իրավաչափ, բացի այդ, բացակայում է Բանկի մեղքը: Հետևաբար վնասի առկայությունն ապացուցված չլինելու պայմաններում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ և 1058-րդ հոդվածների և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի դրույթները թե՛ առանձին և թե՛ միասին չէին կարող կիրառվել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 12.03.2015 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Դատարան՝ նոր քննության:

2.1. Վճարեկ բողոքի պատասխանի փաստարկները

Վճարեկ բողոքի այն պատճառաբանությունները, թե Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի մի շարք հոդվածների իրավադրույթները, հիմնավոր չեն, քանի որ Վերաքննիչ դատարանն իր որոշումը կայացրել է սույն քաղաքացիական գործում առկա բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման ու դրանց

Դատական պրակտիկա

վերաբերելի օրենքների նորմերի կիրառմամբ, ինչի արդյունքում կայացրել է պատճառաբանված և հիմնավորված որոշում: Տվյալ դեպքում համապատասխան հանգամանքների առկայության կամ բացակայության մասին թե՛ Դատարանի և թե՛ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները հիմնված են գործով ձեռք բերված ապացույցների բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտման արդյունքների վրա, ինչի վերաբերյալ վերջիններս կատարել են անհրաժեշտ ու տրամաբանական հետևություններ:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.01.2013 թվականի թիվ ԵԷԴ/0068/04/12 օրինական ուժի մեջ մտած վճռով Ընկերությունը ճանաչվել է սնանկ, իսկ 25.01.2013 թվականի որոշման համաձայն՝ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ է նշանակվել Խաչատուր Ղահրամանյանը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 11-15**).

2) Բանկի և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 11.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189 գլխավոր վարկային պայմանագրի 1.1-րդ կետով նախատեսված է, որ Բանկը «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ին կարող է տրամադրել 2.482.460 ԱՄՆ դոլարի կամ համարժեք դրամի գուգահեռ և հաջորդական վարկեր, վարկային գծեր, օվերդրաֆտներ, երաշխիքներ, ինչպես նաև թողարկել ակրեդիտիվներ, վարկեր (**հատոր 1-ին, գ.թ. 21**).

3) Բանկի և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189/1 ենթավարկային պայմանագրի 1.1-րդ կետով նախատեսված է, որ Բանկը «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ին տրամադրում է 700.000 ԱՄՆ դոլարի չափով վարկ՝ մինչև 16.03.2015 թվականը մարման վերջնաժամկետով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 22-25**).

4) Բանկի և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 03.06.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի209 ենթավարկային պայմանագրի 1.1-րդ կետի համաձայն՝ Բանկը «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ին տրամադրել է 500.000 ԱՄՆ դոլարի չափով վարկ՝ մինչև 03.02.2012 թվականը մարման վերջնաժամկետով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 29-33**).

5) Բանկի և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև 22.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192 գլխավոր վարկային պայմանագրի 1.1-րդ կետի համաձայն՝ Բանկը «Շարլոտա» ՍՊԸ-ին կարող է տրամադրել 2.482.460 ԱՄՆ դոլարի կամ համարժեք ՀՀ դրամի գուգահեռ և հաջորդական վարկեր, վարկային գծեր, օվերդրաֆտներ, երաշխիքներ, ինչպես նաև թողարկել ակրեդիտիվներ, վարկեր (**հատոր 1-ին, գ.թ. 34**).

6) Բանկի և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև 28.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192 վարկային գծի պայմանագրի 1.1-րդ կետի համաձայն՝ Բանկը «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի համար բացել է վերականգնվող վարկային գիծ 600.000 ԱՄՆ դոլարի չափով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 35-37**).

7) Բանկի, Ընկերության և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 11.03.2011 թվականին

կնքված թիվ Ե44Ի189Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրի համաձայն՝ ի ապահովումն թիվ Ե44Ի189 գլխավոր վարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտավորությունների կատարման՝ Ընկերությունը գրավադրել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ հասցեներում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ հասցեում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ հասցեում և Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեում գտնվող անշարժ գույքերը: Նշված պայմանագրի 7.1-րդ կետի համաձայն՝ Ընկերությունը (գրավատուն) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով համաձայնություն է տվել և իրավունք է վերապահել Բանկին (գրավառուին) սահմանված պարտավորությունների չկատարման կամ անպատշաճ կատարման դեպքում, առանց դատարան դիմելու բռնագանձում տարածել պայմանագրով գրավադրված գրավի առարկայի վրա և իրացնել այն կամ վարկային պարտավորության (մայր գումար, տոկոս, տույժ, տուգանք) համապատասխան չափի դիմաց գրավի առարկան ի սեփականություն հանձնել գրավառուին կամ գրավառուի նշած երրորդ անձին կամ ուղղակի վաճառքի ձևով այն վաճառել երրորդ անձին կամ իրացնել գրավի առարկան լիցենզավորված այլ ընկերությունների կողմից կազմակերպած հրապարակային սակարկություններում **(հատոր 1-ին, գ.թ. 26-28)**։

8) Բանկի, Ընկերության և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև 22.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրի համաձայն՝ ի ապահովումն Բանկի և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև 22.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192 գլխավոր վարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտավորությունների կատարման՝ Ընկերությունը գրավադրել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ հասցեներում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ հասցեում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ հասցեում և Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեում գտնվող անշարժ գույքերը: Նշված պայմանագրի 7.1-րդ կետի համաձայն՝ Ընկերությունը (գրավատուն) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով համաձայնություն է տվել և իրավունք է վերապահել Բանկին (գրավառուին) սահմանված պարտավորությունների չկատարման կամ անպատշաճ կատարման դեպքում, առանց դատարան դիմելու բռնագանձում տարածել պայմանագրով գրավադրված գրավի առարկայի վրա և իրացնել այն կամ վարկային պարտավորության (մայր գումար, տոկոս, տույժ, տուգանք) համապատասխան չափի դիմաց գրավի առարկան ի սեփականություն հանձնել գրավառուին կամ գրավառուի նշած երրորդ անձին կամ ուղղակի վաճառքի ձևով այն վաճառել երրորդ անձին կամ իրացնել գրավի առարկան լիցենզավորված այլ ընկերությունների կողմից կազմակերպած հրապարակային սակարկություններում **(հատոր 1-ին, գ.թ. 16-20)**։

9) 21.07.2012 թվականին Բանկի, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև կնքված «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրի 1.3-րդ կետի համաձայն՝ Ընկերությունը՝ որ-

Դատական պրակտիկա

ՓԵՏՐՎԱԼՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

102

պես գրավատու, 14.07.2012 թվականի դրությամբ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի կողմից Բանկի հանդեպ ունեցած 675.159,41 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ պարտավորության դիմաց և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի կողմից Բանկի հանդեպ ունեցած 1.966.224,33 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ պարտավորության դիմաց որպես սեփականություն, 750.000.000 ՀՀ դրամի դիմաց հանձնել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող, 22.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192Ա և 11.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրերով գրավադրված՝ Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը, իսկ Բանկը «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի 675.159,41 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ պարտավորությունը, «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի 03.06.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի209 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորությունները, 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189 վարկային գծի պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորություններից տոկոսները և տույժերը, 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189/1 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորություններից տոկոսները և տույժերը, և վարկի մնացորդից 229.918,62 ԱՄՆ դոլարը համարել է մարված: Նշված պայմանագրի 1.3.1-րդ կետի համաձայն՝ 750.000.000 ՀՀ դրամի և պայմանագրի 1.3-րդ կետում նշված պարտավորությունների մարմանն ուղղված գումարների հանրագումարի տարբերության չափով գումարը ենթակա է ուղղման 1.3-րդ կետում նշված գործարքից հետո 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189 վարկային գծի պայմանագրով և 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189/1 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորությունների նկատմամբ հաշվեգրվելիք տոկոսագումարի մարմանը: Պայմանագրի 2.1-րդ կետի համաձայն՝ Գրավատուն պարտավորվում է Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը հանձնել որպես սեփականություն պայմանագրի 1.4-րդ կետում նշված «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի (Վարկառու 1) և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի (Վարկառու 2) պարտքի դիմաց: Պայմանագրի 2.3.3-րդ կետի համաձայն՝ Բանկը պարտավոր է անշարժ գույքերը սեփականության իրավունքով իր անվամբ գրանցելուց հետո մինչև 31.10.2012 թվականն օտարել անշարժ գույքերը գրավատուի համաձայնությամբ, իսկ 31.10.2012 թվականից հետո մինչև 01.01.2013 թվականն օտարելու դեպքում գրավատուն օգտվում է նախապատվության իրավունքից, որից հետո Բանկն իրավունք է ստանում ազատ տնօրինել անշարժ գույքերը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 7-10**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգր-

քի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ, այն է՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար և գտնում է, որ տվյալ դեպքում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն կունենան մմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար.

2) Վերաքննիչ դատարանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի և նույն հոդվածի 3-րդ մասի դրույթների սխալ կիրառման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. արդյո՞ք «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սահմանափակումները վերաբերում են բանկի կամ վարկային կազմակերպության կողմից ապահովված պահանջների բավարարման համար փոխանցված անշարժ գույքի հետ կապված բոլոր գործարքներին:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կառավարիչը կարող է սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելուց հետո ոչ ուշ, քան մեկ տարվա ընթացքում դիմել դատական կարգով հետ ստանալու՝

ա) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) պարտապանի հետ փոխկապակցված անձանց, որոնք կատարվել են պարտապանին սնանկ ճանաչելու նախորդող հինգ տարվա ընթացքում.

բ) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները ցանկացած երրորդ անձանց, որոնք կատարվել են սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում.

գ) սնանկության դիմում ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում (մեկ տարվա ընթացքում, եթե փոխանցումը կատարվել է փոխկապակցված անձին) պարտապանի՝ պարտատիրոջը կամ վերջինիս օգտին նախկինում ստանձնած պարտավորության դիմաց կատարած ցանկացած փոխանցում (այդ թվում՝ ոչ դրամային), որը կատարելու պահին պարտապանն անվճարունակ էր, և պարտատերն ստացել է էապես ավելին, քան կատանար սնանկության վարույթում՝ պարտապանի լուծարման դեպքում.

դ) պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը, որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերության, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա:

Դատական պրակտիկա

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ **նույն հոդվածի առաջին մասի «գ» կետով նախատեսված դեպքերում** փոխանցված գույքը կամ դրա արժեքը չի կարող հետ պահանջվել, եթե՝

ա) փոխանցման հետ միաժամանակ պարտատերը պարտապանին է փոխանցում համարժեք այլ գույք.

բ) պարտապանի կողմից պարտատիրոջ նկատմամբ նախկինում ստանձնած պարտավորության կատարումից հետո պարտատերը գրավի առարկա չհանդիսացող նոր գույք է փոխանցել պարտապանին.

գ) պարտապանն իր բնականոն գործունեության իրականացման ընթացքում կատարել է պարտատիրոջ նկատմամբ այդ ընթացքում ստանձնած պարտավորությունը, եթե այն կատարվել է գործարար շրջանառության սովորույթներին համապատասխան.

դ) փոխանցմամբ կատարվել է պարտատիրոջ նկատմամբ ստանձնած 200.000 ՀՀ դրամը չգերազանցող պարտավորություն.

ե) պարտապանի գույքի գրավի այն պայմանագրերը, որոնց արդյունքում չեն խախտվում չսպահովված պարտատերերի իրավունքները (որոնց արդյունքում պարտապանի չսպահովված պարտավորությունների արժեքը չի գերազանցի նրա գրավով չծանրաբեռնված գույքի արժեքից).

զ) փոխանցմամբ կատարվել են հարկերի, տուրքերի և այլ պարտադիր վճարների գծով պարտավորությունները, վարչական տուգանքի վճարումները:

Վերը նշված իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ սնանկ ճանաչված պարտապանի և մյուս պահանջատերերի շահերը պաշտպանելու նպատակով օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռել պարտապանի սնանկության գործով կառավարչին՝ դատական կարգով հետ ստանալու պարտապանի կողմից նույն հոդվածով սահմանված դեպքերում և ժամկետներում կատարված դրամային և ոչ դրամային օտարումները:

Ընդ որում, նշված հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում դրանով սահմանված ժամկետներում դատական կարգով հետ վերադարձման ենթակա են՝

- պարտապանի՝ երրորդ անձանց կատարած անհատույց փոխանցումները, այդ թվում՝ ոչ դրամային,

- պարտապանի՝ պարտատիրոջը կամ վերջինիս օգտին նախկինում ստանձնած պարտավորության դիմաց կատարած ցանկացած փոխանցումները, այդ թվում՝ ոչ դրամային,

- գույքի (ծառայության, աշխատանքի) իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը, որը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով դիտվում է որպես կատարած գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնաս:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասով օրենսդիրը նախատեսել է նաև որոշակի արգելող նորմեր, որոնցով սահմանափակել է

սնանկության գործով կառավարչի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված՝ պարտատիրոջից ակտիվների հավաքագրման իրավունքը, մասնավորապես՝ հետ չեն կարող պահանջվել այն փոխանցումները, որոնք կատարվել են պարտատիրոջը՝ նախկինում ստանձնած պարտավորությունների դիմաց:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ **նույն հոդվածով նախատեսված դեպքերում** փոխանցված գույքը կամ դրա արժեքը չի կարող հետ պահանջվել, եթե դրանք փոխանցվել են բանկի կամ վարկային կազմակերպության ապահովված պահանջների բավարարման համար այդ գույքի հետ կապված գործարքների կատարման արդյունքում:

Վերը նշված իրավադրույթի տառացի մեկնաբանության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ դրանով օրենսդիրը սահմանափակել է սնանկության գործով կառավարչի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված ակտիվների հավաքագրման իրավունքը:

Ընդ որում, եթե «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանափակումները վերաբերում են միայն նույն հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետում սահմանված դեպքերին, ապա նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված սահմանափակումները տարածվում են փոխանցված գույքը կամ դրա արժեքը վերադարձնելու կառավարչի իրավունքի՝ նույն հոդվածով սահմանված բոլոր դեպքերի վրա այնքանով, որքանով այդ սահմանափակումները կիրառելի են փոխանցված գույքը կամ դրա արժեքը վերադարձնելու կառավարչի համապատասխան իրավունքի նկատմամբ:

Միաժամանակ, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով նույն հոդվածով նախատեսված դեպքերում (այն է՝ 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված) օտարված գույքը կամ գույքի արժեքը չի կարող հետ պահանջվել հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

- գույքը փոխանցվել է բանկի կամ վարկային կազմակերպության՝ ապահովված պահանջների բավարարման համար,

- գույքը փոխանցվել է դրա (գույքի) հետ կապված գործարքների կատարման արդյունքում:

Ընդ որում, օրենսդիրը չի առանձնացրել որևէ կոնկրետ գործարք, որպիսի պայմաններում Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ գույքի հետ կապված ցանկացած քաղաքացիաիրավական գործարքի հիման վրա, որի արդյունքում գույքը կարող է փոխանցվել բանկին կամ վարկային կազմակերպությանը՝ ապահովված պահանջների բավարարման համար, տարածվում են «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթները:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Բանկի, Ընկերության և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 11.03.2011 թվականին կնքվել է թիվ Ե44Ի189Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագիրը, իսկ 22.03.2011 թվականին Բանկի, Ընկերության և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև կնքվել է թիվ Ե44Ի192Ա հաջորդող

Դատական պրակտիկա

անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագիրը, որոնցով Ընկերությունը, համապատասխանաբար ի ապահովումն թիվ Ե44Ի189 գլխավոր վարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտավորությունների կատարման, և ի ապահովումն Բանկի և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև 22.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի192 գլխավոր վարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտավորությունների կատարման՝ գրավադրել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ հասցեներում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ հասցեում, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ հասցեում և Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեում գտնվող անշարժ գույքերը: Նշված պայմանագրերով Ընկերությունը (գրավատուն) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով համաձայնություն է տվել և իրավունք է վերապահել Բանկին (գրավառուին) սահմանված պարտավորությունների չկատարման կամ անպատշաճ կատարման դեպքում, առանց դատարան դիմելու բռնագանձում տարածել պայմանագրով գրավադրված գրավի առարկայի վրա և իրացնել այն կամ վարկային պարտավորության (մայր գումար, տոկոս, տույժ, տուգանք) համապատասխան չափի դիմաց գրավի առարկան ի սեփականություն հանձնել գրավառուին կամ գրավառուի նշած երրորդ անձին կամ ուղղակի վաճառքի ձևով այն վաճառել երրորդ անձին կամ իրացնել գրավի առարկան լիցենզավորված այլ ընկերությունների կողմից կազմակերպած հրապարակային սակարկություններում:

Բանկի, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև 21.07.2012 թվականին կնքվել է «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագիրը, որով փաստվել է, որ 14.07.2012 թվականի դրությամբ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի պարտքը Բանկի հանդեպ կազմում է 675.159,41 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի պարտքը Բանկի հանդեպ կազմում է 1.966.224,33 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ:

Նույն պայմանագրի 1.3-րդ կետով Ընկերությունը 14.07.2012 թվականի դրությամբ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի կողմից Բանկի հանդեպ ունեցած պարտավորությունների դիմաց և «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի կողմից Բանկի հանդեպ ունեցած պարտավորությունների դիմաց Բանկին, որպես սեփականություն 750.000.000 ՀՀ դրամի դիմաց հանձնել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը, իսկ Բանկը «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի 675.159,41 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ պարտավորությունը, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի՝ 03.06.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի209 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորությունները, 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189 վարկային գծի պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորություններից տոկոսները և տույժերը, 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189/1 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորություններից տոկոսները և տույժերը, և վարկի մնացորդից 229.918,62

ԱՄՆ դրլարը համարել է մարված:

«Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրի 1.3.1-րդ կետով կողմերը սահմանել են, որ 750.000.000 ՀՀ դրամի և պայմանագրի 1.3-րդ կետում նշված պարտավորությունների մարմանն ուղղված գումարների հանրագումարի տարբերության չափով գումարը կուղղվի 1.3-րդ կետում նշված գործարքից հետո 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189 վարկային գծի պայմանագրով և 15.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189/1 ենթավարկային պայմանագրով Բանկի հանդեպ ունեցած վարկային պարտավորությունների նկատմամբ հաշվեգրվելիք տոկոսագումարի մարմանը: Նշված պայմանագրի 2.1 կետի համաձայն՝ գրավատուն պարտավորվում է Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը հանձնել որպես սեփականություն պայմանագրի 1.4-րդ կետում նշված «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի (Վարկառու 1) և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի (Վարկառու 2) պարտքի դիմաց: Պայմանագրի 2.3.3-րդ կետի համաձայն՝ Բանկը պարտավոր է անշարժ գույքերը սեփականության իրավունքով իր անվամբ գրանցելուց հետո մինչև 31.10.2012 թվականն օտարել անշարժ գույքերը գրավատուի համաձայնությամբ, իսկ 31.10.2012 թվականից հետո մինչև 01.01.2013 թվականն օտարելու դեպքում գրավատուն օգտվում է նախապատվության իրավունքից, որից հետո Բանկն իրավունք է ստանում ազատ տնօրինել անշարժ գույքերը:

Սույն գործով Դատարանը, հիմք ընդունելով Բանկի, Ընկերության և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի միջև 11.03.2011 թվականին կնքված թիվ Ե44Ի189Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրով և 22.03.2011 թվականին Բանկի, Ընկերության և «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի միջև կնքված թիվ Ե44Ի192Ա հաջորդող անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրով գրավադրվող գույքերի իրացման սկզբնական արժեքի վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը, հիմնավորված է համարել հայցվորի հնարավոր վնասների առկայությունը, և հայցը բավարարել է՝ պատճառաբանելով, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է սնանկության վերաբերյալ գործով կառավարչի դատարանի դիմելու իրավունքը՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը հետ ստանալու պահանջով, որի նպատակը պարտապանի գույքի հավաքագրումն է՝ սնանկության վարույթի ընթացքում պարտատերերի պահանջների բավարարման նպատակներից ելնելով: Վնասի գումարը հետ ստանալու հիմքում դրված է այն հանգամանքը, որ համապատասխան գործարքները, փոխանցումները և գույքի օտարումները պետք է կատարված լինեն պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում:

Միաժամանակ անդրադառնալով պատասխանողի այն պնդմանը, որ հաշվի առնելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, սույն դեպքում կիրառելի չէ նույն հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետը, Դատարանը գտել է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի տրամաբանու-

Դատական պրակտիկա

թյունից հետևում է, որ նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դրույթները վերաբերելի են սնանկության վարույթի ընթացքում ապահովված պահանջատիրոջն իր ապահովված պահանջների բավարարման համար փոխանցված գույքին կամ դրա արժեքին»՝ փաստելով, որ ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նշված ապահովված «պահանջների բավարարում» եզրույթը դիտարկվում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի գործողության ոլորտում և կարող է մեկնաբանվել նշված օրենքի պահանջներին համապատասխան»:

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, հիմնավոր է համարել Դատարանի պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գտել է, որ «սույն դեպքում սնանկության գործով կառավարչի կողմից ներկայացված հայցապահանջը վերաբերում է ոչ թե փոխանցված գույքի կամ դրա արժեքի հետ պահանջին (կապված բանկի հանդեպ ունեցած գումարային պարտավորությունների հետ), այլ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված՝ պարտապահին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքի, փոխանցման և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապահին պատճառված վնասին, որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությանը»:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի վերաբերյալ վերը կատարված վերլուծությունները, ստորադաս դատարանների եզրահանգումները համարում է անհիմն՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետում նշված «վնաս» հասկացության բովանդակությունը կազմում է գույքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը: Այսինքն՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով ներկայացվող պահանջը վերաբերում է օտարված (փոխանցված) գույքի շուկայական «արժեքի» հնարավոր պակասող մասին:

Միաժամանակ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի տառացի մեկնաբանման արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արդեն իսկ վերոշարադրյալով փաստել է, որ դրանով նախատեսված սահմանափակումները տարածվում են փոխանցված գույքը կամ դրա արժեքը վերադարձնելու կառավարչի իրավունքի՝ նույն հոդվածով սահմանված բոլոր դեպքերի, այդ թվում՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված՝ պարտապահին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապահին պատճառված վնասը պահանջելու իրավունքի վրա:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված «գույք կամ դրա արժեք» եզրույթը պետք է մեկնաբանել լայն, մասնավորապես, կախված յուրաքանչյուր

գործի փաստական հանգամանքներից և դրանց նկատմամբ կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերի կարգավորումից, նշված մասի իմաստով գույքի արժեքը կարող է դիտարկվել որպես գույքի փաստացի իրացման արժեքը, և/կամ գույքի շուկայական արժեքը, իսկ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի տրամաբանությունից ելնելով գույքի փաստացի իրացման և/կամ շուկայական արժեքի մի մասը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով հանդիսանում է գույք:

Տվյալ դեպքում կառավարիչը, Բանկից վնասի հատուցում պահանջելով, ըստ էության, պահանջում է գույքի շուկայական արժեքի և «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրով նույն գույքի համար սահմանված արժեքի միջև եղած տարբերության հատուցում, որպիսի տարբերությունը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված գույք է:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունի այն հարցի պարզումը, թե տվյալ դեպքում գույքի շուկայական արժեքի և «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրով նույն գույքի համար սահմանված արժեքի միջև եղած տարբերությունը սնանկության գործով կառավարչի կողմից կարող է արդյոք հետ պահանջվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի հիմքով, թե՞ տվյալ դեպքում կիրառելի է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Ընդ որում, վերը նշված իրավական վերլուծությունների արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նկատել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված սահմանափակումները տարածվում են մաև կառավարչի՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված իրավունքի վրա, հետևաբար «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ սույն գործով կիրառելի լինելու դեպքում բացառվում է նույն հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի կիրառելի լինելը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից նախևառաջ պարզման ենթակա էր սույն գործով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառելիության հարցը:

Վերոգրյալով պայմանավորված Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառելիության հարցը պարզելու համար էական նշանակություն ունի հետևյալ հարցերի պարզաբանումը.

- արդյո՞ք Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը փոխանցվել են Բանկին կամ վարկային կազմակերպությանը,

- արդյո՞ք նշված անշարժ գույքերը փոխանցվել են Բանկին ապահովված պահանջների բավարարման համար,

- արդյո՞ք նշված անշարժ գույքերը փոխանցվել են դրանց (գույքերի) հետ

Դատական պրակտիկա

կապված գործարքների կատարման արդյունքում:

Այլ կերպ ասած՝ ստորադաս դատարանները նախևառաջ պետք է պարզեին՝ առկա՞ է արդյոք «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը, թե ոչ:

Վերը նշված իրավական վերլուծությունների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործի փաստերին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ 21.07.2012 թվականին Բանկի, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև կնքվել է «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» վերտառությամբ պայմանագիրը:

Հրաժարագնի հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 425-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ կողմերի համաձայնությամբ պարտավորությունը կարող է դադարել կատարման փոխարեն հրաժարագին տրամադրելով (դրամ վճարելով, գույք հանձնելով և այլն): Հրաժարագնի չափը, ինչպես նաև այն տրամադրելու ժամկետները և կարգը սահմանում են կողմերը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 425-րդ հոդվածի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հրաժարագինը սկզբնական պարտավորությունը դադարեցնելու հիմք հանդիսացող գործարք է, որով կողմերը համաձայնության են գալիս հիմնական պարտավորության փոխարեն հրաժարագինը տրամադրելու հիմքով պարտավորությունը դադարած համարելու հարցում:

Այլ կերպ ասած՝ հրաժարագնի իմաստն այն է, որ պարտապանը պարտատիրոջ համաձայնությամբ հնարավորություն է ստանում պարտավորությունը դադարեցնել ոչ թե պարտավորությունը կատարելով, այլ պարտավորության առարկան և/կամ կատարման եղանակը փոխելու միջոցով:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ օրենսդիրը, որպես հրաժարագնի առարկա նշելով դրամ վճարելը, գույք հանձնելը և այլն (ծառայություն մատուցելը, աշխատանք կատարելը), **որևէ պահանջ՝ սկզբնական պարտավորության և հրաժարագնի համարժեքության վերաբերյալ չի առաջադրել**: Այսինքն՝ հրաժարագինը սկզբնական պարտավորության համեմատ կարող է լինել և համարժեք, և դրանից ավելի կամ պակաս՝ կախված կողմերի միջև ձեռքբերված համաձայնությունից:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 248-րդ հոդվածի համաձայն՝ գրավառուի (պարտատիրոջ) պահանջները բավարարելու համար գրավ դրված գույքի վրա կարող է բռնագանձում տարածվել պարտապանի կողմից գրավով սպառնալով պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար վերջինս պատասխանատվություն է կրում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 249-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գրավառուն իր պահանջի բավարարման նպատակով իրավունք ունի առանց դատարան դիմելու գրավի առարկայի վրա **բռնագանձում տարածելու և իրացնելու այն, այդ թվում՝ գրավ դրված գույքը հիմնական պարտավորության հա-**

մասպատասխան չափի դիմաց գրավառուին կամ գրավառուի նշած երրորդ անձին ի սեփականություն **հանձնելու**, եթե՝

1) դա նախատեսված է գրավի պայմանագրով, կամ

2) առկա է գրավառուի և գրավատուի միջև կնքված գրավոր համաձայնություն, իսկ եթե գրավի պայմանագիր կնքելու համար պահանջվել է երրորդ անձի համաձայնություն կամ թույլտվություն, ապա նաև վերջինիս գրավոր համաձայնությունը՝ առանց դատարանի վճռի գրավ դրված գույքի իրացման մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով գրավի առարկայի վրա բռնագանձում տարածելու և իրացնելու վերաբերյալ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 249-րդ հոդվածի 1-ին կետի կարգավորումներին, նշել է, որ գրավադրված գույքի վրա բռնագանձում տարածելը և իրացնելն իր մեջ ներառում է նաև **գրավ դրված գույքը հիմնական պարտավորության համապատասխան չափի դիմաց գրավառուին ի սեփականություն հանձնելը**: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 249-րդ հոդվածում նշված՝ «պարտավորության համապատասխան չափի դիմաց» եզրույթին, ապա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարել նշել, որ գրավի առարկան ի սեփականություն ընդունելու դեպքում պարտավորության չափը և գրավի առարկայի շուկայական ողջամիտ արժեքը համեմատելի են գուտ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 251-րդ հոդվածով նախատեսված փոխհաշվարկների համար: Հակառակ պարագայում կստացվի այնպիսի իրավիճակ, որ գրավառուն, պարտքի դիմաց ստանալով պարտավորության չափից նվազ արժեքով գրավի առարկա, գրկված կլինի պարտապանից տարբերություն պահանջելու իրավունքից (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Մյուս կողմից՝ գրավատուն ևս չպետք է գրկվի պարտավորությունից անհամեմատ ավելի մեծ արժեքով գրավի առարկան գրավառուի կողմից ի սեփականություն ընդունելու դեպքում գրավի առարկայի արժեքի և պարտավորության տարբերությունը հետ պահանջելու իրավունքից (*տե՛ս Ամայրա Վարդանյանն ընդդեմ «ՎՏԲ-Հայաստան Բանկ» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԿԴ/0384/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը*):

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ի տարբերություն հրաժարագնի, որի դեպքում տեղի է ունենում պարտավորության առարկայի փոփոխություն, և կարող է տեղի ունենալ նաև պարտավորության կատարման եղանակի փոփոխություն, գրավի ինստիտուտի կիրառման պայմաններում ըստ էության պարտավորության առարկայի կամ կատարման եղանակի որևէ փոփոխություն տեղի չի ունենում, քանի որ պարտավորության չկատարման դեպքում գրավի առարկայի իրացմամբ պարտավորության՝ գրավի առարկային համարժեք մասի դադարման հնարավորությունն ի սկզբանե սահմանված է կողմերի միջև՝ որպես պարտավորության կատարման (կատարման ապահովման) եղանակ:

Համադրելով վերը նշված իրավական վերլուծությունները և սույն գործի փաստերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է.

Դատական պրակտիկա

- Բանկի, «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև 21.07.2012 թվականին կնքված «**Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման**» պայմանագրով Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը Բանկին ի սեփականություն հանձնելու դիմաց մարվել է 14.07.2012 թվականի դրությամբ Բանկի նկատմամբ «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի ունեցած ամբողջ պարտավորությունը՝ 675.159,41 ԱՄՆ դոլար և 500.000 ՀՀ դրամ:

- «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրով Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1-ին և 4-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3-րդ, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5-րդ հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը Բանկին ի սեփականություն հանձնելու դիմաց վերջինիս նկատմամբ «Էդ-Սքայ» ՍՊԸ-ի պարտավորությունը 14.07.2012 թվականի դրությամբ մարվել է մասնակի:

- Բանկի, «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի, «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև 21.07.2012 թվականին կնքված «Հրաժարագնով պարտավորության դիմաց գույքի հանձնման» պայմանագրով կողմերը փաստել են Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 1 և 4, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 2, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 3, Երևանի Հալաբյան փողոցի թիվ 34/3 5 հասցեներում գտնվող անշարժ գույքերը «Շարլոտա» ՍՊԸ-ի և «Էդ Սքայ» ՍՊԸ-ի պարտավորությունների ապահովման համար գրավադրված լինելու հանգամանքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 447-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պայմանագրի պայմանները մեկնաբանելիս՝ դատարանը պետք է ելնի նրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից: Պայմանագրի պայմանի տառացի նշանակությունը պարզ չլինելու դեպքում այն սահմանվում է պայմանագրի մյուս պայմանների և պայմանագրի ամբողջական իմաստի հետ համադրելու միջոցով:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե նույն հոդվածի 1-ին կետում պարունակվող կանոնները հնարավորություն չեն տալիս որոշել պայմանագրի բովանդակությունը, ապա պետք է պարզվի կողմերի իրական ընդհանուր կամքը՝ հաշվի առնելով պայմանագրի նպատակը: Ընդ որում, նկատի են առնվում բոլոր համապատասխան հանգամանքները, ներառյալ՝ պայմանագրին նախորդող բանակցությունները և թղթակցությունը, կողմերի փոխադարձ հարաբերություններում հաստատված գործելակերպը, գործարար շրջանառության սովորույթները, կողմերի հետագա վարքը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում անդրադարձել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 447-րդ հոդվածով նախատեսված պայմանագրի մեկնաբանության կանոններին՝ նշելով, որ վերոնշյալ հոդվածն ամրագրում է պայմանագրի մեկնաբանության երեք կանոն՝ պայմանագրի մեկնաբանումը՝ ելնելով դրա բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից,

պայմանագրի մեկնաբանումը՝ համադրելով այն պայմանագրի մյուս պայմանների և պայմանագրի ամբողջական իմաստի հետ, և պայմանագրի մեկնաբանումը կողմերի իրական ընդհանուր կամքը պարզելու միջոցով: Ընդ որում, այդ կանոնները կիրառվում են հաջորդաբար (*տես «Կարաստ» ՄՊԸ-ն ընդդեմ «Էզնա Շին» ՄՊԸ-ի թիվ ՇԴ-1/0303/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի որոշումը*):

Մինչդեռ տվյալ դեպքում ստորադաս դատարանները չեն բացահայտել կողմերի իրական կամքը՝ արդյոք վերջիններս նկատի են ունեցել հենց գրավադրված գույքը պարտավորության մի մասի դիմաց Բանկին ի սեփականություն հանձնելը, ինչը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 249-րդ հոդվածով նախատեսված՝ գրավ դրված գույքի վրա առանց դատարան դիմելու բռնագանձում տարածելու իրավահարաբերություն է, թե տվյալ դեպքում առկա են հրաժարագնի դիմաց պարտավորությունը դադարելու հարաբերություններ:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ միայն նշված հարցերի պարզաբանումը հնարավորություն կարող է տալ բացահայտելու սույն գործով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանների միաժամանակյա առկայության կամ բացակայության հանգամանքը, որպիսի պարագայում անհրաժեշտ է իրականացնել գործի նոր քննություն:

Նշված պատճառաբանություններով հերքվում են վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը դիտում է բավարար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում գննելու, փաստաբանի խելամիտ վարձատրության և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն: Գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման մասին համաձայնության դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում դրան համապատասխան: Վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք բերելու հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն հոդվածի կանոններին համապատասխան:

Դատական պրակտիկա

Նկատի ունենալով, որ սույն գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.03.2015 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:
2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆՎԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՒՅՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի դեկտեմբերի 28-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով «Էյչ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) ներկայացուցիչ Դավիթ Դանելյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 19.12.2014 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Բանկի ընդդեմ «ԱԼՏԷ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն), Սարգիս Աղաբեկյանի, Սիմա Դուկասյանի, Լևիկ Աղաբեկյանի՝ գումարի բռնագանձման և բռնագանձումը գրավադրված գույքի վրա տարածելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է Ընկերությունից, Սարգիս Աղաբեկյանից, Սիմա Դուկասյանից և Լևիկ Աղաբեկյանից բռնագանձել գումար, տոկոսներ, տուգանքներ և բռնագանձումը տարածել գրավադրված գույքի վրա, ինչպես նաև լուծել դատական ծախսերի հարցը:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Ռ. Ափինյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 03.09.2014 թվականի վճռով գործի վարույթը կարճվել է՝ Ընկերությանը սնանկ ճանաչված լինելու հիմքով:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 19.12.2014 թվականի որոշմամբ Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 03.09.2014 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Բանկի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան են ներկայացրել Ընկերությունը և Սարգիս Աղաբեկյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, 19-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ, 13-րդ հոդվածները:

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

ըը, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ, 43-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ, 122-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չի հետազոտել ու գնահատել գործում առկա ապացույցները և, անտեսելով դրանք, սխալ եզրահանգման է եկել գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ:

Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման մեջ վերահաստատել է այն նույն եզրահանգումները, որոնք կատարել է ստորադաս դատարանը: Մասնավորապես, թե՛ Դատարանը և թե՛ Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «գ» կետի պահանջները, մորատորիումի գործողությունը տարածել են Բանկի գումարի բռնագանձման պահանջի նկատմամբ՝ գտնելով, որ գործի վարույթը, որպես մորատորիումի տարածման հետևանք, ենթակա է կարճման:

Դատարաններն անտեսել են այն հանգամանքը, որ չնայած «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «գ» կետը սահմանում է մորատորիումի գործողության շրջանակներում պարտապանի համար գույքային պարտավորություն առաջացնող (գումարի բռնագանձման) քաղաքացիական գործի վարույթի կարճման անհրաժեշտությունը, սակայն, միաժամանակ, նույն 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «գ» կետում սահմանվել է այդ ընդհանուր կանոնից բացառություն, ըստ որի՝ մորատորիումի գործողությունը չի տարածվում գրավով ապահովված պարտատիրոջ պահանջների բավարարմանն ուղղված ցանկացած գործողության կամ գործընթացի վրա: Մինչդեռ Բանկի կողմից հարուցված հայցը և դրա արդյունքում սկսված դատական վարույթն ամբողջությամբ ընդգրկվում են վկայակոչված բացառությունների ներքո, քանի որ առկա է դատական գործընթաց, որն ուղղված է Բանկի՝ գրավով ապահովված պահանջների բավարարմանը:

Այսպիսով՝ առկա են եղել մորատորիումի գործողությունը չտարածելու (հետևաբար նաև՝ քաղաքացիական գործի վարույթը չկարճելու) համար օրենքով նախատեսված բոլոր անհրաժեշտ հիմքերը (նախադրյալները), այն է՝ (ա) բանկի գրավով ապահովված պարտատեր հանդիսանալը, (բ) երկու գործերը (սնանկության և գումարի բռնագանձման) քննող դատարաններին մորատորիումի գործողությունը Բանկի պահանջի նկատմամբ չտարածելու մասին ծանուցման ներկայացումը:

Մինչդեռ Դատարանը գործի վարույթը կարճել է՝ փորձելով շրջանցել վերը նշված իրավանորմի պահանջները, նշելով, որ դա «վերաբերում է բացառապես պարտատերերին դրամական կամ այլ բավարարում տալու գործարքներին կամ գործընթացին», ինչն էլ կրկնել է Վերաքննիչ դատարանը:

Այնինչ, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «գ» կետի կիրառումը չի սահմանափակվում բացառապես գործարքների արտադատական կատարմամբ, այլև իրավանորմի բառացի տեքստը վկայում է, որ մորատորիումի գործողությունը չի տարածվում ապահովված պարտատիրոջ

պահանջների բավարարմանն ուղղված ցանկացած գործողության կամ գործընթացի վրա:

Բացի այդ, Դատարանը գործի վարույթը կարճել է ոչ իրավաչափ հիմքով, քանի որ պետք է քննել կոնկրետ հայցը և կայացնել վեճը բովանդակային տեսանկյունից լուծող դատական ակտ, ինչի արդյունքում էլ խախտվել է Բանկի արդար դատաքննության իրավունքը: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում Բանկի համար զուտ ձևական առումով արդարադատությունը հասանելի է եղել, սակայն դատարանների սխալ գործողությունների հետևանքով ըստ էության արդարադատություն (հայցի ըստ էության քննություն) չի իրականացվել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 19.12.2014 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

2.1. Ընկերության վճարել բողոքի պատասխանի փաստարկները

Սույն գործով առկա է Ընկերության սնանկ ճանաչելու մասին դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, որի պայմաններում Դատարանն իրավացիորեն կարճել է գործի վարույթը: Դատարանը չէր կարող շարունակել գործի ըստ էության քննությունը և կայացնել գումարի բռնագանձման մասին վճիռ, քանի որ այդ դեպքում կխախտեր պատասխանողների՝ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքները:

Այսինքն՝ նման վեճերը պետք է քննվեն սնանկության գործի շրջանակներում: Վերոնշյալ հիմքով կարճման ենթակա է պարտապահին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին դատարանի վարույթում քննվող (ընթացիկ) քաղաքացիական գործի վարույթը:

2.2. Սարգիս Աղաբեկյանի վճարել բողոքի պատասխանի փաստարկները

Սարգիս Աղաբեկյանը՝ որպես պատասխանող, միանում և պնդում է Ընկերության կողմից 13.05.2015 թվականին արդեն իսկ ներկայացված վճարել բողոքի պատասխանում նշված դիրքորոշումը: Միաժամանակ նշել է, որ քանի դեռ Բանկի կողմից մորատորիում չտարածելու ծանուցման վերաբերյալ վերջնական դատական ակտ առկա չէր, վերջինս գրկված է եղել պատասխանողի դեմ բռնագանձման պահանջով դատարան դիմելու իրավունքից և պահանջել է Բանկի կողմից թիվ ԵԿԴ/1873/02/14 գործով ներկայացված վճարել բողոքը մերժել:

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Բանկի և «Էսկո-Կոնցեռն» ՓԲԸ-ի միջև կնքվել են՝ ա) 03.06.2010 թվականին թիվ LGL 20100822 բանկային ծառայությունների պայմաններ, բ)

Դատական պրակտիկա

29.07.2013 թվականին թիվ LGL 20131066 վարկային ծառայության (վարկային) պայմանագիր, գ) 29.07.2013 թվականին թիվ LGL 20131067 վարկային ծառայության (վարկային) պայմանագիր (**հատոր 1-ին, գ.թ. 16-24**).

2) Բանկի, Սարգիս Աղաբեկյանի և Ընկերության միջև 29.07.2013 թվականին կնքված անշարժ գույքի հաջորդող գրավի (հիփոթեքի) թիվ LGL 20131069, թիվ LGL 20131073 և թիվ LGL 20131070 պայմանագրերով Սարգիս Աղաբեկյանը Բանկի օգտին ի ապահովումն վերը նշված վարկային պայմանագրերով Ընկերության ստանձնած պարտավորությունների գրավադրել է իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույքերը: Նշված պայմանագրերից ծագող Բանկի գրավի իրավունքը ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի համապատասխան ստորաբաժանումում ենթարկվել է պետական գրանցման (**հատոր 1-ին, գ.թ. 26-29, 37-39, 43-44, 50**).

3) Բանկի, Լևիկ Աղաբեկյանի, Սիմա Գուկասյանի (գրավատու) և Ընկերության միջև 29.07.2013 թվականին կնքված անշարժ գույքի հաջորդող գրավի (հիփոթեքի) թիվ LGL 20131071 պայմանագրով Լևիկ Աղաբեկյանը, Սիմա Գուկասյանը Բանկի օգտին ի ապահովումն վերը նշված վարկային պայմանագրերով Ընկերության ստանձնած պարտավորությունների գրավադրել են իրենց սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույքը: Նշված պայմանագրից ծագող Բանկի գրավի իրավունքը ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի համապատասխան ստորաբաժանումում ենթարկվել է պետական գրանցման (**հատոր 1-ին, գ.թ. 51-53**).

4) ՀՀ իրավաբանական անձանց պետական գրանցման վկայականի (ներդիր թիվ 010) և կանոնադրության փոփոխության համաձայն՝ «Էսկո-Կոնցեռն» ՓԲԸ-ն վերանվանվել է «ԱԼՏԷ» փակ բաժնետիրական ընկերություն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 68-69**).

5) Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 11.03.2014 թվականի թիվ ԵԿԳ/0009/04/14 վճռով Ընկերությունը ճանաչվել է սնանկ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 104-105**).

6) Հայցվորի ներկայացուցիչը 09.06.2014 թվականի մորատորիումի գործողությունը չտարածելու մասին դիմումով Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԿԳ/0009/04/14 գործը քննող դատավոր Կ. Պետրոսյանին ծանուցել է Բանկի կողմից ընդդեմ Ընկերության՝ վերջինիս նկատմամբ ունեցած պահանջի նկատմամբ մորատորիումի գործողությունը չտարածելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 75-80**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ և 43-րդ հոդվածների միատեսակ կիրառության համար:

2) Վերաքննիչ դատարանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ և 43-րդ հոդվածների, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի խախտման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. պարտապանի նկատմամբ սնանկության վարույթի առկայության պայմաններում գրավով ապահովված պարտատիրոջ կողմից մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցելու դեպքում արդյո՞ք վերջինս կարող է իր պահանջների բավարարման համար դատական կամ արտադատական կարգով բռնագանձում տարածել գրավադրված գույքի վրա:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ապահովված պահանջների բավարարման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ապահովված պահանջների բավարարման համար պարտապանի գույքի տիրապետման, օգտագործման կամ տնօրինման առանձնահատկությունները կարգավորվում են նույն օրենքի 39-րդ և 43-րդ հոդվածներով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածով օրենսդիրը նախատեսել է պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցման կամ այլ կերպ ասած՝ մորատորիումի ինստիտուտը: Պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցումը կամ մորատորիումը պարտապանի վճարունակության վերականգնման նպատակին հասնելու միջոցներից մեկն է: Այն առաջնահերթ ուղղված է **պարտապանի գույքի էական նվազեցում թույլ չտալուն:**

Վկայակոչված հոդվածը, ի թիվս այլ իրավակարգավորումների (օրինակ՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի կողմից իր ցանկացած պայմանագրային կամ այլ պարտավորություններով պարտատերին դրամական կամ այլ բավարարում տալը, արգելվում է պարտապանից գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջներով որևէ քաղաքացիական կամ վարչական գործի վարույթի սկսումը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ՝ պարտապանի մասով և այլն), 2-րդ մասի «գ» կետով նախատեսել է, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից կարճվում է սնանկության վարույթին առնչվող կամ դրա ընթացքի վրա ազդող պարտապանից գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջներով այն քաղաքացիական գործի վարույթը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ պարտապանի մասով:

Դատական պրակտիկա

Նշված քաղաքացիական գործը կարող է վերսկսվել սնանկության գործի ավարտից հետո պարտապանի ֆինանսապես առողջացման դեպքում: Հակառակ դեպքում՝ դատարանի սնանկության գործն ավարտելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը հիմք է քաղաքացիական գործի վարույթի կարճման համար՝ լուծարված պարտապանի մասով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «գ» կետին և արձանագրել է, որ դրանում սահմանված է սնանկության գործընթացի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից սառեցվում է պարտատերերի պահանջների բավարարումը (մորատորիում): Այդ պահից սառեցվում են պարտատերերի բոլոր գործողությունները, որոնք ուղղված են պարտապանի նկատմամբ պահանջների բավարարմանը (*տե՛ս, օրինակ, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչությունն ընդդեմ «Սպիտակի վերելակաշինական գործարան» ՓԲԸ-ի թիվ 3-1717(ՏԳ) քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.12.2007 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «գ» կետի հիմքով կարճման ենթակա են սնանկ ճանաչված պարտապանի մասնակցությամբ ոչ բոլոր քաղաքացիական գործերի վարույթները, այլ միայն այն քաղաքացիաիրավական վեճերով գործերի վարույթները, որոնցում սնանկ ճանաչված պարտապանին ներկայացված է նյութաիրավական պահանջ՝ գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու տեսքով, և որոնց լուծումը կարող է հանգեցնել վերջինիս գույքային զանգվածի փոփոխության (*տե՛ս Մարինե Ավետիսյանն ընդդեմ Արտեմ Ավետիսյանի թիվ ԵՄԳ/1140/02/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2013 թվականի որոշումը*):

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, միաժամանակ նկատի ունենալով բողոքի հիմքում բարձրացված հարցադրումը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել հետևյալ իրավական խնդիրը. ի՞նչ հետևանքներ կարող է առաջացնել պարտապանի սնանկությունը՝ գրավով ապահովված պարտատիրոջ համար և ի՞նչ կարգով պարտատերը կարող է ստանալ իր ապահովված պահանջների բավարարում:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «գ» կետի համաձայն՝ մորատորիումի գործողությունը չի տարածվում գրավով ապահովված պարտատերերին դրամական կամ այլ բավարարում տալու կամ նրանց՝ գրավով ապահովված պահանջների բավարարման համար ցանկացած գործարքի կամ դրա կատարմանն ուղղված ցանկացած գործողության կամ գործընթացի վրա, եթե ապահովված պարտատերը մորատորիում չտարածելու մասին ծանուցել է դատարանին:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցած գրավով ապահովված պարտատերը չի ընդգրկվում սնանկության գործով պարտատերերի

ցանկում, և նրա ապահովված պահանջները բավարարվում են **բացառապես այդ պարտավորության համար գրավադրված գույքի իրացման** (այդ թվում՝ գործող օրենսդրությամբ սահմանված՝ առանց դատարան դիմելու) հաշվին:

Այդ դեպքում պարտատերերն անկախ ապահովված պահանջների բավարարման չափից, տվյալ պարտավորության մասով հետագայում չեն կարող որևէ պահանջ ներկայացնել պարտապանի այլ գույքի նկատմամբ:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին չծանուցած գրավով ապահովված պարտատերն ընդգրկվում է սնանկության գործով պարտատերերի ցանկում և իր ապահովված պահանջների բավարարումն ստանում է նույն հոդվածի 5-րդ, 6-րդ, 7-րդ և 9-րդ մասերով սահմանված կարգով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ պարտատերերի ցանկում ընդգրկված գրավով ապահովված պարտատերը կարող է պահանջել իր՝ գրավով ապահովված պարտավորությունն առաջնահերթ կերպով բավարարել գրավադրված գույքի վաճառքից ստացված միջոցներից:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ պարտատերերի ցանկում ընդգրկված գրավով ապահովված պարտատերը չի կարող մասնակցել պարտապանին պատկանող իր համապատասխան պարտավորության համար չգրավադրված գույքի իրացումից ստացված միջոցների բաշխմանը մինչև գրավադրված գույքի իրացումը, քանի դեռ գրավադրված գույքի արժեքն ավելի կամ հավասար է ապահովված պարտատիրոջ պահանջին, բացառությամբ դատարանի որոշմամբ համարժեք պաշտպանության տրամադրման դեպքերի: Եթե գրավադրված գույքի արժեքը (մեկնարկային գինը) հրապարակային սակարկություններով իրացման ընթացքում կամ գույքի կորստի (ոչնչացման, հափշտակման) կամ վնասման արդյունքում նվազում է ապահովված պահանջի չափից, ապա ապահովված պարտատերը ձեռք է բերում քվեարկության ձայնի իրավունք՝ այդ նվազման չափով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ եթե համապատասխան գրավի առարկայի իրացումից ստացված միջոցները բավարար չեն պարտատերերի ցանկում ընդգրկված ապահովված պարտատիրոջ պահանջներն ամբողջովին մարելու համար, ինչպես նաև երաշխիքով (երաշխավորությամբ) ապահովված պահանջների չբավարարված (այդ թվում՝ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձից պարտավորության կատարում չպահանջելու հետևանքով չբավարարված) մասը (բացառությամբ այդ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պարտապանի սնանկության գործընթացում հաշվարկված՝ պայմանագրով սահմանված տուժանքների, տուգանքների և վճարման ենթակա տուկոսների գումարների) համարվում է չապահովված պահանջ, իսկ պարտատերը՝ չապահովված պարտատեր՝ չապահովված պահանջի չափով:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ եթե գրավի առարկայի շուկայական արժեքը հավասար է ապահովված պարտատիրոջ պահանջի գումարին կամ ցածր է դրանից, ապա պարտատերերի

Դատական պրակտիկա

ցանկում ընդգրկված պարտատերն իրավունք ունի իր պահանջի կամ դրամասի չափով դատարանի որոշմամբ որպես սեփականություն իր կամ իր նշած անձի օգտին ստանալու գրավի առարկան՝ փոխհատուցելով այդ գույքի պահպանման և փոխանցման հետ կապված ծախսերը, ինչպես նաև կառավարչի վարձատրությունը՝ գրավի առարկայի արժեքի 5 տոկոսի չափով: Այդ դեպքում տվյալ պարտատիրոջ պահանջի չափը չի նվազեցվում գույքի պահպանման և փոխանցման ծախսերի և կառավարչի վարձատրության համար վճարված գումարի չափով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը «ՎՏԲ-Հայաստան Բանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Կալա» ՍՊԸ-ի և Սիլվա Համբարձումյանի թիվ ԵԿԴ/0469/02/14 քաղաքացիական գործով 17.07.2015 թվականին կայացրած որոշմամբ վկայակոչված հողվածների դրույթների վերլուծության արդյունքում արտահայտել է իրավական դիրքորոշում առ այն, որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ գրավով ապահովված պարտատիրոջ առջև ստանձնած պարտավորության կատարման համար գրավադրված գույքը չի ընդգրկվում սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում և ապահովված պարտատերը կարող է այդ գույքից իր պահանջների բավարարում ստանալ սնանկության վարույթից դուրս ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված ընդհանուր կարգով, սակայն **միայն այն դեպքում**, երբ տեղեկանալով պարտապանի սնանկ ճանաչվելու վերաբերյալ՝ ապահովված պարտատերը ծանուցել է դատարանին մտրատորիում չտարածելու մասին: Այսինքն՝ օրենսդիրը, պարտապանի սնանկ ճանաչվելու դեպքում հնարավորություն ընձեռելով ապահովված պարտատիրոջը ստանալու իր պահանջների բավարարումը գրավադրված գույքի հաշվին՝ **շրջանցելով սնանկության գործով վարույթը**, միաժամանակ սահմանել է այն պարտադիր պայմանը, որի պահպանման դեպքում միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կանոնը կարող է գործել: Նշված պայմանի չպահպանման դեպքում՝ գրավադրված գույքը ներառվում է սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում և ապահովված պարտատերը դրանից բավարարում կարող է ստանալ բացառապես սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ ընդգրկվելով պարտատերերի ցանկում:

Վերահաստատելով վերը նշված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ օրենսդիրը պարտապանի նկատմամբ սնանկության վարույթի առկայության պայմաններում գրավով ապահովված պարտավորության պարտատիրոջ համար նախատեսել է իր բավարարումը ստանալու երկու այլընտրանքային եղանակ՝ սնանկության վարույթից դուրս և սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ նշված երկու եղանակներից որևէ մեկի ընտրության հնարավորությունը թողնելով պարտատիրոջ հայեցողությանը:

Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ արձանագրում է, որ թե՛ սնանկության վարույթից դուրս, թե՛ սնանկության վարույթի շրջանակներում բավարարում ստանալու եղանակներն ունեն իրենց առանձնահատկությունները:

Այսպես, եթե գրավով ապահովված պարտավորության պարտատերն ընտրում է սնանկության գործով վարույթը շրջանցելու միջոցով իր պահանջները

բավարարելու եղանակը, ապա վերջինս բավարարում կարող է ստանալ **քացառապես գրավադրված գույքի հաշվին**, և անկախ ապահովված պահանջների բավարարման չափից, տվյալ պարտավորության մասով հետագայում չի կարող որևէ պահանջ ներկայացնել պարտապանի այլ գույքի նկատմամբ: Մինչդեռ այն դեպքում, երբ գրավով ապահովված պարտավորության պարտատերն ընտրում է սնանկության վարույթի շրջանակներում իր պահանջների բավարարում ստանալու եղանակը, ապա գրավադրված գույքը ներառվում է սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում, և այս դեպքում գրավով ապահովված պարտավորության պարտատերն իր պահանջների բավարարումը կարող է ստանալ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 5-րդ, 6-րդ, 7-րդ և 9-րդ մասերով սահմանված կարգով:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ օրենսդրի կողմից մնան տարբերակված կարգավորում սահմանելու նպատակն է սնանկության վարույթի առկայության պայմաններում երաշխավորել գրավով ապահովված պարտատերի և մյուս պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի միջև ողջամիտ հավասարակշռությունը: Այդ իսկ նկատառումով օրենսդիրը, գրավով ապահովված պարտատիրոջը հնարավորություն ընձեռելով կամովին ընտրելու իր պահանջների բավարարման եղանակը՝ շրջանցելով սնանկության վարույթը, կամ այդպիսի բավարարում ստանալ սնանկության վարույթի շրջանակներում, այդուհանդերձ, նախատեսել է որոշակի սահմանափակումներ: Այսպես՝ սնանկության վարույթի շրջանակներից դուրս իր պահանջների բավարարում ստանալու՝ գրավով ապահովված պարտատիրոջ՝ գրավով ապահովված պահանջների բավարարման իրավունքն օրենսդիրը սահմանափակել է գրավի արժեքի սահմաններով, ի տարբերություն քաղաքացիական շրջանառության բնականոն պայմանների, երբ գրավով ապահովված պարտատերն իրավունք ունի գրավ դրված գույքի իրացումից ստացված գումարն իր պահանջները բավարարելու համար բավարար չլինելու պայմաններում պակաս գումարն ստանալ պարտապանի այլ գույքից (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Միաժամանակ, սնանկության վարույթի շրջանակներում գրավով ապահովված պարտավորության պարտատիրոջն իրավունք վերապահելով պահանջել իր՝ գրավով ապահովված պարտավորությունն առաջնահերթ բավարարել գրավադրված գույքի վաճառքից ստացված միջոցներից, պահանջի բավարարումը գրավից ազատ գույքից օրենսդիրը սահմանափակել է այնքան, քանի դեռ գրավադրված գույքի արժեքն ավելի կամ հավասար է ապահովված պարտատիրոջ պահանջին: Ընդ որում, գրավից ազատ գույքի հաշվին գրավով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները կարող են բավարարվել միայն որպես չապահովված պահանջ՝ գրավադրված գույքի իրացումից ստացված միջոցներից չբավարարված պահանջի մասով՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ընդհանուր կարգով և պայմաններով:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել նաև, որ օրենսդիրը, պարտապանի սնանկ ճանաչվելու դեպքում հնարավորություն ընձեռելով գրավով ապահովված պահանջի պարտատիրոջն ստանալու իր պահանջների բավա-

Դատական պրակտիկա

րարում՝ շրջանցելով սնանկության գործով վարույթը, և այդ բավարարման չափը սահմանափակելով բացառապես գրավադրված գույքի արժեքով, որևէ կերպ չի սահմանափակել գրավով ապահովված պարտատիրոջ՝ գրավով ապահովված իր պահանջների բավարարման իրավունքի իրացման՝ օրենսդրությամբ սահմանված եղանակների ընտրության հնարավորությունը: Մասնավորապես՝ սահմանափակված չէ գրավադրված գույքը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված՝ դատական կամ արտադատական կարգով իրացնելու հնարավորությունը: Ավելին, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով օրենսդիրը, սահմանելով, որ գրավով ապահովված պահանջները սնանկության վարույթից դուրս բավարարվում են բացառապես այդ պարտավորության համար գրավադրված գույքի իրացման հաշվին, մասնավորեցնելով նշել է՝ «այդ թվում՝ գործող օրենսդրությամբ սահմանված՝ առանց դատարան դիմելու» հաշվին, ինչը նշանակում է, որ դատական կարգով գրավադրված գույքի վրա բռնագանձում տարածելու և իրացնելու հնարավորությունն ինքնին ենթադրվում է:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքում, երբ գրավով ապահովված պահանջի պարտատերն օգտվում է իր պահանջի բավարարումը սնանկության վարույթի շրջանակներից դուրս ստանալու՝ օրենքով իրեն վերապահված իրավունքից, վերջինս հնարավորություն ունի գրավադրված գույքի վրա բռնագանձում տարածել և իրացնել այն ինչպես դատական, այնպես էլ արտադատական կարգով՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված՝ գրավադրված գույքի իրացման կանոններին համապատասխան:

Սիսժամանակ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «գ» կետով սահմանված՝ մորատորիումի գործողության տարածման բացառությունը հնարավորություն է տալիս գրավով ապահովված պարտատիրոջը մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցելու դեպքում սնանկության վարույթը շրջանցելով գրավով ապահովված պահանջների համար **դրամական** կամ այլ բավարարում ստանալ, կամ գրավով ապահովված պահանջների բավարարման համար կնքել ցանկացած գործարք կամ իրականացնել այդպիսի գործարքի կատարմանն ուղղված ցանկացած գործողություն կամ գործընթաց:

Հետևաբար, եթե տեղեկանալով պարտապանի սնանկ ճանաչվելու մասին՝ գրավով ապահովված պահանջի պարտատերն ապահովվել է սնանկության վարույթը շրջանցելով իր պահանջների բավարարում ստանալու համար օրենքով նախատեսված պարտադիր պայմանի կատարումը՝ ծանուցել է դատարանին մորատորիում չտարածելու մասին, ապա վերջինիս՝ գրավադրված գույքի արժեքի սահմաններում պահանջների դրամական կամ այլ բավարարում ստանալու իրավունքի իրացման՝ պարտատիրոջ կողմից ընտրված եղանակի վրա այլևս մորատորիումի գործողությունը չի կարող տարածվել, այդ թվում՝ չեն կարող գործել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «բ» և «գ» կետերով նախատեսված սահմանափակումները՝ չի կարող գործել **պարտապանից գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պա-**

հանջներով որևէ քաղաքացիական կամ վարչական գործի վարույթ սկսելու արգելքը, ինչպես նաև չի կարող կարճվել **գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջով** քաղաքացիական գործի վարույթը, որը վերաբերում է գրավադրված գույքի հաշվին գրավով ապահովված պարտատիրոջ պահանջի բավարարմանը:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ վերը նշված կարգավորումները հավասարապես կիրառելի են նաև այն դեպքերում, երբ սնանկ ճանաչված պարտապանի պարտավորությունների ապահովման համար գրավադրվել է երրորդ անձին պատկանող գույք: Նման եզրահանգումը բխում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասից, որի համաձայն՝ պարտապանի գույքի կազմում է ներառվում պարտապանին պատկանող ցանկացած գույք, իրավունք կամ այլ ակտիվ, ներառյալ՝ մտավոր սեփականության օբյեկտ: Ի ապահովումն պարտապանի՝ նույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված **մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցած գրավով ապահովված պարտատիրոջ առջև** ստանձնած պարտավորության համար **գրավադրված գույքը (այդ թվում՝ երրորդ անձին պատկանող) չի ընդգրկվում պարտապանի գույքի կազմում**, բացառությամբ դրա իրացումից ստացված միջոցների, որոնք պարտապանի գույքի կազմում են ընդգրկվում նույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Բանկի և Ընկերության միջև կնքվել են վարկային ծառայության պայմանագրեր, իսկ ի ապահովումն վարկային պարտավորությունների կատարման՝ Բանկի, Ընկերության և սույն գործով մյուս պատասխանողների միջև կնքվել են անշարժ գույքի հաջորդող գրավի (հիփոթեքի) պայմանագրեր:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 11.03.2014 թվականի թիվ ԵԿԴ/0009/04/14 վճռով Ընկերությունը ճանաչվել է սնանկ: Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան ներկայացված՝ Բանկի 09.06.2014 թվականի գրությամբ վերջինս ներկայացրել է մորատորիումի գործողություն չտարածելու մասին ծանուցում:

Դատարանը, պատճառաբանելով, որ սույն վեճը վերաբերում է սնանկ ճանաչված Ընկերության գույքային պարտավորություններին, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «գ» կետի հիմքով կարճել է գործի վարույթը:

Վերաքննիչ դատարանը, հիմնավոր համարելով գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ Դատարանի եզրահանգումները, նշել է, որ գրավով ապահովված պարտատերը մորատորիում չտարածելու մասին կարող է ծանուցել միայն սնանկության գործի վարույթի շրջանակներում: Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ եթե գրավով ապահովված պարտատերը ծանուցել է դատարանին մորատորիում չտարածելու վերաբերյալ, ապա մորատորիումը չի տարածվում բացառապես պարտատերերին դրամական կամ այլ բավարարում տալու գործարքների կամ գործարքներին ուղղված գործողությունների կամ գործընթացների վրա:

Դատական պրակտիկա

Մինչդեռ վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, սահմանելով պարտատերերի պահանջների բավարարման սառեցումը կամ մորատորիումը, միաժամանակ նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանել է մորատորիումի գործողությունը չտարածելու դեպքերը, որոնցից է գրավով ապահովված պարտատերերին դրամական կամ այլ բավարարում տալը, եթե ապահովված պարտատերը մորատորիում չտարածելու մասին ծանուցել է դատարանին:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Բանկը դատարան է ներկայացրել մորատորիումի գործողությունը չտարածելու մասին ծանուցում, այսինքն՝ ապահովել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածով սահմանված այն պարտադիր պայմանի կատարումը, որը հնարավորություն է ընձեռում վերջինիս՝ որպես գրավով ապահովված պարտատիրոջ պահանջների վրա չտարածել մորատորիումի գործողությունը, հետևաբար նաև՝ սնանկության վարույթը շրջանցելով իր պահանջների բավարարում ստանալ ինչպես դատական, այնպես էլ արտադատական կարգով:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանները «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ և 43-րդ հոդվածների սխալ մեկնաբանության արդյունքում սխալ են գնահատել նաև Բանկի կողմից Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան ներկայացված մորատորիումի գործողությունը չտարածելու մասին ծանուցումը, ինչն ազդել է գործի ելքի վրա, հետևաբար անհրաժեշտ է գործն ուղարկել նոր քննության:

Նշված պատճառաբանություններով հերքվում են վճռաբեկ բողոքի պատասխաններում բերված փաստարկները:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի քաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում գնելու, փաստաբանի խելամիտ վարձատրության և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 7-րդ ենթակետերի համաձայն՝ պետական տուրքը վճարվում է՝ հայցադիմումների, դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին

Դատական պրակտիկա

Կետի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք բերելու հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն հոդվածի կանոններին համապատասխան:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, իսկ գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, գտնում է, որ դատական ծախսերի բաշխման հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241.2-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 19.12.2014 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

127

RESUME - PEZJOME

REFORMS OF THE JUDICIAL POWER AS AN OBJECTIVE NECESSITY OF INDEPENDENT AND AUTONOMOUS JUDICIAL BODIES' SYSTEM

GAGIK KHANDANYAN
JUDGE OF THE CIVIL COURT OF APPEAL OF THE RA

It should also be emphasized that the ensuring of the impartiality and independence of the judicial power is one of the main guarantees for the implementation of the Republic of Armenia's national security strategy.

According to the RA National Security Strategy (approved by the decree of RA President on February 7, 2007), the lack of confidence towards judicial system is one of internal threats, and not complete formation of human rights' protection, as well as the delay or failure of the reforms are direct threats to national security.

For National judicial power's independence, impartiality, effective functioning of justice, as well as for ensuring the implementation of the judicial bodies' normal functioning, it is necessary not only to strengthen the position and role of judicial bodies in governmental system, but also to increase the level of confidence and reputation in respect to society, thereby will be ensured the social legitimacy of judicial power and the national legal system's progressive development.

Keywords: judicial power, judicial reforms, procedural functions, effective functioning of justice

РЕФОРМИРОВАНИЕ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ КАК ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ СИСТЕМЫ НЕЗАВИСИМЫХ И САМОУПРАВЛЯЕМЫХ СУДЕБНЫХ ОРГАНОВ

ГАГИК ХАНДАНЯН
СУДЬЯ ГРАЖДАНСКОГО АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА

Необходимо так же подчеркнуть, что обеспечение беспристрастности и независимости судебной власти является одной из основных гарантий реализации стратегии государственной безопасности. Согласно стратегии государственной безопасности РА (утвержденный указом президента РА от 7 февраля 2007 года) отсутствие недоверия к судебной-правовой системе, это одна из внутренних угроз, а неполноценное формирование защиты прав человека, как и задержка или провал реформ является непосредственной угрозой государственной безопасности.

Для независимости национальной судебной власти, беспристрастности, эффективной деятельности правосудия, а также для обеспечения реализации нормальных функций судебных органов, в системе власти необходимо не только укрепить место и значение органов судебной власти, но и поднять уровень доверия и авторитета к обществу, тем самым будет обеспечена социальная легитимность судебной власти и прогрессивное развитие национальной правовой системы.

Ключевые слова: судебная власть, судебной-правовые реформы, процессуальные функции, эффективная деятельность правосудия

Բանալի բառեր – դատական իշխանություն, դատաիրավական բարեփոխումներ, դատափրական գործառույթներ, արդարադատության արդյունավետ գործունեություն

RESUME - PEZIOME

LEGAL BASIS OF THE ORGANIZATION OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE FIRST REPUBLIC OF ARMENIA AND LEGAL STATUS OF THE MINISTER

ANAHIT SARGSYAN
**PHD STUDENT AT THE CHAIR OF THEORY
OF STATE AND LAW, YSU**

Legal sources of organization and activities of Ministry of Justice of the First Republic of Armenia were identified in the article based on the study of archival materials and then based on the above mentioned sources elements of the legal status of the Minister of Justice were presented.

Keywords: institution, judicial statutes, law, minister, justice, prosecutor, department, staff management, Council of Ministers, appointment, consultation

ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ ПЕРВОЙ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И ПРАВОВОЙ СТАТУС МИНИСТРА

АНАИТ САРКСЯН
**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И
ПРАВА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье на основе изучения архивных материалов выявлены правовые источники организации и деятельности министерства юстиции Первой Республики Армения, а затем на основе этих источников представлены элементы правового статуса министра юстиции.

Ключевые слова: учреждения, судебный устав, закон, министр, юстиция, прокурор, управление персоналом, совет министра, назначение, консультация

Բանալի բառեր - ուշրեժեղենիա, դատական կանոնադրություն, օրենք, նախարար, արդարադատություն, դատախազ, անձնակազմի կառավարում, նախարարի խորհուրդ, նշանակում, խորհրդատվություն

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

129

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

VIEWS OF ARMENIAN THINKERS OF 19TH CENTURY REGARDING THE EMERGENCE OF THE STATE

NELLY HOVSEPYAN
**RA NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES,
A RESEARCH APPLICANT
AT THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
AND LAW OF THE RA**

In the 19th century the Armenian thinkers developed their opinions on origins of state emergence under the influence of Armenian legal thought formed over the centuries and progressive thinkers of other countries.

Among them Chamurchyan-Teroentse explained the origin of state via positions of theological theory. St. Nazaryan, N. Rusinyan, R. Perperyan, S. Palasanyan, A. Bagratouni and M. Mamuryan connected the origin of the state with natural law and with signing social alliance and explained the origin of state via theory of conventional theory. Nalbandyan, G. Gharajyan, M. Hovhannisyanyan (Varandyan), G. Khajhakyan have watched state and law as a historical category and connected the origin of the state with development of society.

Keywords: emergence of the state, theological theory, conventional theory, Marxist theory, social alliance, natural law, legal thought

ВЗГЛЯДЫ АРМЯНСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ XIX ВЕКА О ВОЗНИКНОВЕНИИ ГОСУДАРСТВА

НЕЛЛИ ОВСЕПЯН
**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ, СОЦИОЛОГИИ
И ПРАВА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК РА**

Армянские мыслители 19-ого века под влиянием армянско-правовой мысли, сформировавшейся на протяжении веков, а также взглядов передовых мыслителей других стран, выразили свои взгляды о возникновении государства.

Среди них Чамурчян-Тероентц объяснял возникновение государства с позиций теологической теории. С.Назарян, Н.Русинян, Р.Перперян, С.Паласанян, А.Багратуни и М.Мамурян связывали возникновение государства с естественным правом, подписанием общественного договора и договорной теорией. М.Налбандян, Г.Гараджян, М.Оганесян (Варандян), Г.Хажакян рассматривали государство и право как историческую категорию и возникновение государства связывали с развитием общества.

Ключевые слова: возникновение государства, теологическая теория, договорная теория, марксистская теория, общественный договор, естественное право, правовая мысль

Բանալի բառեր - պետության առաջացում, աստվածաբանական տեսություն, պայմանագրային տեսություն, մարքսիստական տեսություն, հասարակական դաշինք, բնական իրավունք, իրավական միտք

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE RECOVERY OF SOCIAL JUSTICE AS A GOAL OF PUNISHMENT

PETROS MARTIROSYAN
**CHIEF PROSECUTOR IN LORI REGION PROSECUTOR'S
OFFICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
POST-GRADUATE STUDENT AT THE DEPARTMENT
OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINAL PROCEDURE LAW OF
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

Present work is devoted to the recovery of social justice as a goal of punishment and a series of theoretical and practical problems arise during its implementation, in which the author considers theoretical disputes emerged as a result of the stipulation of that goal in criminal law, discusses the notion of justice recovery from the viewpoint of legal and philosophical, as well as linguistic meaning. The author also reflects the peculiarities of mutual relations between principal of justice and the goal of social justice recovery, as a result of which he points out that the substances of the principle of justice and the notion of social justice are not identified. The author of the article also paid attention to the subjects, to which the demand for the goal of social justice recovery is addressed, separating three groups of subjects. The author of the work also reveals the realization phases of the goal of social justice recovery, at that special attention has been paid to the institute of conditionalnon-application of punishment (Article 70 of RA Criminal Code).

Keywords: the purpose of punishment, justice, restoration of social justice, the implementation phase of targets, probation, the means of implementation of the targets

ВОССТАНОВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ КАК ЦЕЛЬ НАКАЗАНИЯ

ПЕТРОС МАРТИРОСЯН
**СТАРШИЙ ПРОКУРОР ПРОКУРАТУРЫ ЛОРИЙСКОЙ ОБЛАСТИ,
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО
ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Настоящая работа посвящена цели наказания восстановления социальной справедливости и некоторых теоретических и практических проблем, возникающих при ее осуществлении. Автор обращается к теоретическим спорам, возникшим в уголовном законодательстве в результате предусмотрения этой цели, обсуждает понятие восстановления социальной справедливости с точки зрения как юридического и философского, так и лингвистического значения термина справедливость. Автор обращается также к особенностям соотношения принципа справедливости и цели восстановления социальной справедливости, в результате отмечает, что содержания принципа справедливости и понятия социальной справедливости не отождествляются. Автор в своей статье обращается также к тем субъектам, кому адресовано требование цели восстановления социальной справедливости. Он субъекты разделяет на три группы. В настоящей работе автором раскрыты так же стадии осуществления цели восстановления социальной справедливости, в том числе особое внимание уделено институту условного неприменения наказания (ст. 70 УК РА).

Ключевые слова: цель наказания, справедливость, восстановление социальной справедливости, стадии осуществления цели, условное осуждение, средства осуществления цели

Բանալի բառեր - պատժի նպատակ, արդարություն, սոցիալական արդարության վերականգնում, նպատակի իրականացման փուլեր, պատիժի պայմանականորեն չկիրառելը, նպատակի իրականացման միջոցներ

ՓԵՏՐՎԱՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՄԱՍԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

SOME PROBLEMS IN CORPUS DELICTI OF VIOLATIONS OF TRAFFIC SAFETY AND VEHICLES' OPERATION RULES (ARTICLE 242 OF THE CRIMINAL CODE OF RA)

NAREK BEGLARYAN
JUDGE ASSISTANT OF THE CRIMINAL CHAMBER OF THE COURT OF CASSATION OF RA,
PHD STUDENT OF RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
DEPARTMENT OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW

This article discusses issues regarding the definition of the form of guilt in corpus delicti of violations of traffic safety and vehicles' operation rules. The author has studied the point of view of various researchers and revealed contradictions that exist in science. Also in the article presents an analysis of crimes committed with two forms of guilt under Art. 32 of the Criminal Code of RA. On the basis of research by the author proposed changes of the Criminal Code that deal with blanket crimes and deliberate violation of traffic rules and operation of vehicles, in particular.

Keywords: traffic safety and vehicles' operation rules; Art. 242 of the Criminal Code of RA; two forms of guilt; blanket crimes

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМЫ ВИНЫ В СОСТАВЕ НАРУШЕНИЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ И ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ (СТАТЬЯ 242 УК РА)

НАРЕК БЕГЛАРЯН
ПОМОЩНИК СУДЬИ УГОЛОВНОЙ ПАЛАТЫ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

В настоящей статье обсуждаются вопросы относительно определения формы вины в составе нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств. Автор изучил точки зрения разных исследователей и выявил существующие в науке противоречия. Также в статье представлен анализ преступлений, совершенных с двумя формами вины, предусмотренный ст. 32 УК Армении. На основе исследования автором предложены изменения уголовного кодекса, которые касаются в целом бланкетных преступлений, а в частности умышленному нарушению правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств.

Ключевые слова: правила дорожного движения и эксплуатации транспортных средств, ст. 242 УК РА; две формы вины, бланкетные преступления

Բանալի բառեր - ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոններ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդված, մեղքի երկու ձև, բլանկետային հանցագործություններ

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

ACTUAL PROBLEMS OF THE CONCEPT OF SPECIAL SUBJECT OF CRIME IN THE LIGHT OF THE ADOPTION OF THE NEW CRIMINAL CODE OF ARMENIA

ANDRANIK RASHIDRAN
POST-GRAGUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURE LAW
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
LEADING SPECIALIST OF THE LEGAL ACTS EXPERTISE AGENCY OF THE MINISTRY OF JUSTICE

The current criminal legislation of both Russia and Armenia do not have a common definition of the concept of a special subject of a crime.

However, the criminal legislation provides the liability of persons, who, in addition to general attributes of the subject (the achievement of a certain age and sanity) should have additional specified in the law, or the consequences of it, signs. Many of crime by its nature is such that they can make only a certain category of people - the so-called special subjects.

The study of a special subject of a crime , including in the framework of a special composition , as well as a full clarification of content and features of the concept are essential for the proper establishment of the criminal liability base, and hence to ensure the legitimacy and implementation of genuine justice. This fully applies to cases of joint criminal enterprise of general and special subjects of crimes. Analysis of concepts and special features of the subject becomes even more relevant in light of the adoption of the new draft of the RA Criminal Code. The article proposes a new concept of special subject of crime, makes recommendations for improving the draft of the new Criminal Code of RA.

Keywords: the special subject of crime, criminal liability, special corpus delicti

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

133

RESUME - РЕЗЮМЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СВЕТЕ ПРОЕКТА НОВОГО УК РА

АНДРАНИК РАШИДЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ АГЕНСТВА ЭКСПЕРТИЗЫ ПРАВОВЫХ
АКТОВ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА

В действующем уголовном законодательстве как России, так и Армении нет общего определения понятия специального субъекта преступления.

Однако уголовное законодательство предусматривает ответственность лиц, которые, помимо общих признаков субъекта (достижение определенного возраста и вменяемость), должны обладать дополнительными, указанными в законе, либо вытекающими из него, признаками. Многие составы преступлений по своему характеру таковы, что совершить их может только определенная категория лиц — так называемые специальные субъекты.

Изучение специального субъекта преступления, в том числе в рамках специального состава, а также полное уяснение содержания и признаков этого понятия, имеют важное значение для правильного установления основания уголовной ответственности, а значит, и для обеспечения законности и осуществления подлинного правосудия. Это, в полной мере, относится и к случаям совместной преступной деятельности общих и специальных субъектов преступлений. Анализ понятия и признаков специального субъекта становится еще более актуальным в свете принятия проекта нового УК РА. В статье предлагается новое понятие специального субъекта преступления, даются рекомендации по совершенствованию проекта нового УК РА.

Ключевые слова: специальный субъект преступления, уголовная ответственность, специальный состав преступления

Բանալի բառեր - հանցագործության հատուկ սուբյեկտ, քրեական պատասխանատվություն, հատուկ հանցակազմ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE RESPONSIBILITY OF SUBJECTS OF THE VOLUNTARY HEALTH INSURANCE

SYUZANNA AVETISYAN

APPLICANT OF RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

This article pinpoints vital issues of liability in terms of compulsory health insurance particularly who is responsible for the lack of medical care for the insured persons.

Analyzing the approaches of many authors related to this issue both in Armenian and Russian literature, the author correctly oriented in reality and makes some interesting proposals, formulations that can be taken into account in this field in the case of new reforms.

Keywords: compulsory medical insurance, civil, administrative, criminal responsibility, subjects of health insurance, insurant, insurer

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪКТОВ ПО ДОБРОВОЛЬНОМУ МЕДИЦИНСКОМУ СТРАХОВАНИЮ

СЮЗАННА АВЕТИСЯН

**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В данной статье рассматриваются проблемные вопросы юридической ответственности в сфере обязательного медицинского страхования, в частности кто несет ответственность за недостатки медицинской помощи перед застрахованными лицами.

Анализируя подходы многих авторов связанные с данным вопросом и в армянской и русской специальной литературе, автор верно ориентируется в реалиях и делает несколько интересных предложений, формулировок, которые можно учесть в данной сфере в случае новых реформ.

Ключевые слова: обязательное медицинское страхование, гражданско-правовая, административно-правовая, уголовно-правовая ответственность, субъекты медицинского страхования, страхователь, страховщик

Բանալի բառեր - պարտադիր բժշկական ապահովահագրություն, քաղաքացիաիրավական, վարչաիրավական, քրեաիրավական պատասխանատվություն, բժշկական ապահովագրության սուբյեկտներ, ապահովադիր, ապահովագրող

ՓԵՏՐՎԱՐ - ՄԱՐՏ 2016 2 - 3 (200 - 201)

ՊԱՏԱՎԱՐ
Իշխանութուն

135

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE APPLICATION OF STOCK OPTION GRANTS IN ARMENIA

ANNA MKRTCHYAN
TAMARA MARTIROSYAN
**4RD YEAR LAW STUDENTS OF THE FRENCH UNIVERSITY
IN ARMENIA**

The article is dedicated to the research of the implementation of world famous stock options in Armenian reality. An employee stock option is a right given to an employee to buy a share in the company at some time in the future at a price fixed on the date the option is granted. In the report we address a series of questions that have arisen concerning the regulation on the exercise of stock options in Armenia. The report addresses two major sets of questions. The first concerns the use, effects and impact of stock options, considering the world experience of use of this phenomenon, with the key issues whether stock options are a desirable and effective instrument. The second main question concerns the codification of stock options in Armenian legislation and contradiction with Tax law and Labor law in Armenia. The major problem revealed in the article is the legislative reforms connected with the application of stock options in Armenian reality especially in the framework of startup businesses.

Keywords: Stock option, world experience of stock options, startup business opportunity, advantages and disadvantages, lack of regulation in Armenia, legislative reforms, effective instrument

ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ СТОКОВЫХ ОПЦИОНОВ В АРМЕНИИ

АННА МКРТЧЯН
ТАМАРА МАРТИРОСЯН
**СТУДЕНТКИ ЧЕТВЕРТОГО КУРСА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА
ФРАНЦУЗСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В АРМЕНИИ**

Эта статья посвящена исследованию реализации всемирно известных стоксовых опционов в Армении. Участие сотрудников в акционерной собственности, это право сотрудника на продажу выделенной доли акции по заранее фиксированной цене. В данной статье рассматриваются возможные проблемы, которые возникают в результате применения стоксовых опционов. В статье представлен следующий ряд вопросов: применение, последствия и влияние стоксовых опционов, рассматривая всемирный опыт использования этого феномена, а главное, являются ли стоксовые опционы желанными и эффективными инструментами. Кодификация стоксовых опционов в армянском законодательстве вместе с противоречиями в налоговом и трудовом кодексах. Самая главная проблема, выявленная в статье-это законодательные реформы, связанные с применением стоксовых опционов в Армении, особенно в сфере стартап бизнесов.

Ключевые слова: стоксовый опцион, всемирный опыт стоксовых опционов, возможности стартап бизнеса, преимущества и недостатки, отсутствие регулирования в Армении, законодательные реформы, эффективные финансовые инструменты

Բանալի բառեր - ֆոնդային օպցիոն, ֆոնդային օպցիոնների համաշխարհային փորձ, բիզնեսի գործարկման հնարավորություններ, առավելություններ և թերություններ, Հայաստանում կարգավորման բացակայություն, օրենսդրական բարեփոխումներ, ֆինանսական արդյունավետ գործիքներ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE SPECIFICS OF THE TACTICS OF THE EXAMINATION OF CRIME SCENE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL PROCEDURE LAW AND FORENSIC SCIENCE

VAHE YENGIBARYAN

**DOCTOR OF LAW, ASSOCIATE PROFESSOR OF THE DEPARTMENT
OF CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS OF YSU,
EXECUTIVE DIRECTOR OF ASSOCIATION OF JUDGES OF THE RA**

Examination of crime scene is one of important type of investigatory examination, which seems to be very complicated and extensional investigatory action, proscribed by criminal procedural legislation. The complexity of this investigatory action is conditioned by both its substantiveness and high capacity. Thus, for the effectiveness and thorough accomplishment of this kind of investigatory action the competent authority and the participants should concentrate maximum powers and means. On the basis of this aim, for thorough accomplishment of examination of crime scene and for ensuring of procedural integrity of its results it is firstly necessary to discover the essence of this investigatory action, its identity and the content. To this effect there have been analyzed the aims of examination of crime scene, its goals, specifics of procedure, also on that basis- the tactics of its fulfillment. In the article the tactical requirements and conditions are presented on the provisions of jointly with Criminal Procedure and Forensic Science, which have conceptual, basic meaning for future development of specific tactical manners for due implementation of examination of crime scene.

Keywords: Forensic tactics, investigator, investigatory action file of criminal case, investigatory examination, crime scene, tactical manner

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ В КОНТЕКСТЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА И НАУКИ КРИМИНАЛИСТИКИ

ՎԱԿԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

**ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ,
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР СОЮЗА СУДЕЙ РА**

Одним из важных видов следственного осмотра является осмотр места происшествия, который представляется сложным и объемным следственным действием, предусмотренным уголовно-процессуальным законодательством. Сложность осмотра места происшествия обусловлена как его содержательностью, объемом, так и его трудоемкостью. Следовательно, для оптимального проведения данного вида следственного действия от следователя и других участников требуется максимальная концентрация сил и способов. Исходя из данной цели, для надлежащего осуществления осмотра места происшествия и для обеспечения процессуальной достоверности его результатов, прежде всего необходимо выявить сущность и понятие данного вида следственного действия, его характерные черты, содержание. Для этой цели были проанализированы разные подходы понятия и содержания осмотра места происшествия, задачи, особенности проведения, а также на этой основе - тактика его исполнения. Причем, тактические требования и условия представлены на стыке науки криминалистики и уголовно-процессуального права, имеющие концептуальное, основное значение для дальнейшей разработки тактических приемов данного вида осмотра.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, следователь, следственные действия, уголовное дело, следственный осмотр, место происшествия, тактический прием

Բանալի բառեր - կրիմինալիստիկական տակտիկա, քննիչ, քննչական գործողություն, քրեական գործ, քննչական զննություն, դեպքի վայր, տակտիկական հնարք

ՓԵՏՐՎԱՐ – ՄԱՐՏ 2016 2 – 3 (200 – 201)

ՄԱՍՈՒՄ
Իշխանություն

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Առանց արդարամտության՝ օրենքի ամենախոշոր գիտակն անգամ չի կարող դատավոր լինել:

Դատավորը պատասխանատու է օրենքի, կողմերի և իր խղճի առջև:

Դատավորի համար զգացմունքայնությունը նույնքան վտանգավոր է, որքան դրա պակասը:

Փողոցի մուրացկանները դատավորից խղճահարություն մուրողների համեմատ ավելի առաքինի են:

Մինչև դատավոր դառնալը՝ խղճիդ հետ հարկավոր է մի լավ խոսել:

Դատավորին դափնիներ պետք չեն. նրա առաքելությունն ինքնին դափնի է:

Դատավորին շրջապատող մարդիկ թե ուզում են նրա կողքին մնալ, պիտի փորձեն նրա գործերին չմիջամտել:

Մարդիկ դատավորի մասին կարծիք են կազմում նաև նրա ընկերներով:

Թե դատավոր դարձար, այդ կոչումը քեզ ուղեկցելու է ամբողջ կյանքում:

Դատավորի աշխատանքը առաքելություն է:

Արդարացված պետք է լինի դատավորի ոչ միայն որոշումը, այլև նրա կյանքն ու ապրելակերպը:

Եթե դատավորը չի արժևորում իր առաքելությունը, նույնկերպ կվարվեն նաև ուրիշները: